આવૃત્તિ ૧ લી. કિંમત ૦-૪-૦.

સરલ,

વ્યુત્પત્તિજ્ઞાનપ્રકાશ.

રચનાઃ—નવાં સુધારેલાં ધોરણો અનુસાર છે.

અમદાવાદ
ધી "ડાયમંડ જ્યુબિલિ" પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં
પરીખ દેવીદાસ છગનલાલે છાપ્યું

પ્રેમચંદ કરમચંદ શાહ.

સરલ

વ્યુત્પત્તિ જ્ઞાનપ્રકાશ.

(પ્રાથમિકશાળા, હાઈસ્કૂલ, અને ટ્રેઈનિંગ કૉલેજના
વિદ્યાર્થીઓને અતિ ઉપયોગી.)

લેખકઃ-પ્રેમચંદ કરમચંદ શાહ.

પ્રકાશકઃ-પ્રેમચંદ કરમચંદ શાહ.
ડેપ્યુટિ એજ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર, ગોંડળ સ્ટેટ.
ગોંડળ.

આવૃત્તિ પહેલી—પ્રત ૧૦૦૦.

અમદાવાદ.
ધી "ડાયમંડ જ્યુબિલિ" પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમા
પરીખ દેવીદાસ છગનલાલે છાપ્યુ

સંવત ૧૯૭૧. સને ૧૯૧૫.

કિમ્મત ચાર આના.

અભિપ્રાય.

भवदीयं हस्तलिखितं सरलव्युत्पत्तिज्ञानप्रकाशनामधेयं पुस्तकं मया सम्पूर्ण मवलोकित मस्ति । बालानां सरसं सुगमं स्यात्तथा नूतनपद्धत्या रचितं तत्पुस्तकं गुणैकपक्षपातिनो विद्याधिकारिणः सादरं स्वीकरिष्यन्ति । तदेतदिदानीन्तनाङ्ग्लादि नानाभाषाविशारदानां हॉयस्कूलादि विद्यालयेषु प्राथमिकशालासु च गौर्जरीं गिर मभ्यस्यतां बालाना मतीवोपयोगि भविष्यतीत्यहं मन्ये । इतिशम्

ले. शास्त्री शङ्करलाल जयशङ्कर भट्टः

પ્રસ્તાવના.

વ્યુત્પત્તિનો વિષય પ્રાથમિક શાળાઓમાં ઘણા વર્ષોથી દાખલ કર્યો છે, તોપણ આપણી ગુજરાતી શાળાઓમાં હજી વ્યુત્પત્તિ શિખવાઈ નથી એમ કહીએ તો ચાલે. એનુ વિશેષ કારણ વ્યુત્પત્તિનો વિષય કયે ક્રમે શિખવવો જોઇએ, તેમાં આજ સુધી મોટી ગેરસમજુતી ચાલતી હતી. આ ભૂલ અતે સુધરી છે ને પ્રાથમિકશાળાના નવા સુધારેલા ધોરણ ૬–૭ માં "**શબ્દની સાદી બાંધણી**" શિખવવા રાખેલ છે. આ શિક્ષણ આપવાને લાયક પુસ્તકની ખોટ જણાતાં અમારા સરલ ગુજરાતી બાળવ્યાકરણમાંના વ્યુત્પત્તિ વિષયને ફરીથી સુધારા વધારા સાથે લખી આ પુસ્તક પ્રકટ કરવામાં આવ્યુ છે.

ગુજરાતી ભાષાની ઉત્પત્તિ:—હિંદમાં પ્રથમ અનાર્ય લોક વસતા હતા, તેમની ભાષાને પ્રાકૃત વ્યાકરણ રચનાર **દેશ્ય** ભાષા કહે છે. ત્યારપછી હિંદમાં આર્ય લોકો આવ્યા, તેમની ભાષા **જુની આર્ય** કે **સંસ્કૃત** નામથી ઓળખાય છે. સંસ્કૃત ભાષામા વિકાર થતાં જે પ્રથમ ભાષા પંજાબમાં ઉદ્ભવી તે **પ્રાકૃત** હતી. પંજાબમાંથી કેટલાક આર્યો મારવાડ, ગુજરાત તરફ આવ્યા, ત્યારે પંજાબની પ્રાકૃત ભાષા ઉપરથી **અપભ્રંશ** ભાષા ઉત્પન્ન થઇ, અને અપભ્રંશ ભાષાપરથી **જુની ગુજરાતી ભાષા** થઇ છે. મુસલમાની રાજ્ય થતા ગુજરાતી ભાષામાં કેટલાક **અરબી ફારસી** શબ્દો આવ્યા છે, અને હાલમા અંગ્રેજી રાજ્ય હોવાથી તેમની ભાષાના **અંગ્રેજી** શબ્દો ભળ્યા છે અને ભળતા જાય છે. આ રીતે ગુજરાતી ભાષામા **શુદ્ધ સંસ્કૃત, અપભ્રંશ, દેશ્ય** અને **પરભાષાના** શબ્દો છે. શુદ્ધ સંસ્કૃત શબ્દો પાંચ આની, અપભ્રંશ નવ આની, ને દેશ્ય પરદેશી શબ્દો બે આની હશે.

વ્યુત્પત્તિજ્ઞાનથી થતા લાભઃ—૧. શબ્દનાં ખરા રૂપ નજરમા ઠસવાથી જોડણીમાં ભૂલ થવાનો સભવ થોડો રહે છે. **તિ** પ્રત્યય લાગવાથી કૃતિ, ગતિ, પ્રીતિ, ભક્તિ, ભ્રાન્તિ, મુક્તિ, રતિ, શાન્તિ, સ્થિતિ વગેરે શબ્દો થયા છે, એ જાણ્યા પછી કદી પણ **તિ** દીર્ઘ લખવાની ભૂલ કરશે નહિ.

૨. શબ્દનો મૂળ અર્થ તથા લાક્ષણિક અર્થ ચોકખી રીતે સમજાય છે. **શંકર**નો મૂળ અર્થ 'સુખ કરનાર' ને લાક્ષણિક અર્થ 'મહાદેવ' છે તે આપણે વ્યુત્પત્તિવડે જાણીએ છીએ

૩ સમાનાર્થ શબ્દમા રહેલો સૂક્ષ્મભેદ સમજી શકાય છે. સ્ત્રીને માટે **કામિની, માનિની, રમણી,** વગેરે અનેક શબ્દો છે, પણ આ શબ્દો વાપરવાનો ભેદ વ્યુત્પત્તિવડે જણાય. કામી સ્ત્રીના વર્ણનમા કામિની, માનવતી સ્ત્રીના વર્ણનમા માનિની, અને મનોહર સ્ત્રીના વર્ણનમા રમણી શબ્દ વાપરવો યોગ્ય ગણાય

૪. પૂર્વની જનસ્થિતિ, અને જનસ્વભાવ જણાઇ આવે છે. **પત્ર**નો અર્થ પાદડુ થાય છે, બીજો અર્થ કાગળ થાય છે. આ પરથી જણાય છે કે પ્રાચીનકાળમાં કાગળ નહોતા, ત્યારે પાદડા પર લખતા. **ભીમ** (ભી=ભય પામવો) શબ્દની વ્યુત્પત્તિ પરથી ભીમના દેખાવ, સ્વભાવ, ને કર્મનુ અનુમાન થાય છે

વ્યુત્પત્તિ શિખવવામાં પહેલે પગથિયે—સામાસિક શબ્દના ભાગ પાડી તેનો અર્થ કહી બતાવી તે કઇ જાતનો સમાસ છે તે પારખતા શિખવવુ. સમાસનાં ઉદાહરણોમા નવી વાચનમાળાના ઘણા શબ્દો આપવામા આવ્યા છે, ને ઘણે ભાગે તેનો વિગ્રહ પણ કરી બતાવ્યો છે. સામાસિક શબ્દનો વિગ્રહ કરતાં આવડયા પછી તદ્ધિત શબ્દોના ભાગ પાડતાં શિખવવુ.

બીજે પગથિયે—શબ્દના અંગ (ધાતુ, પ્રત્યયાદિ) જુદાં પાડતાં આવડવાં જોઇએ. આને માટે પ્રથમ સંસ્કૃત ધાતુ ને તેના અર્થ જાણવાની જરૂર છે. આ પ્રકરણ લખવામા સસ્કૃત ધાતુ પરથી ગુજરાતીમા કયા ક્યાં ક્રિયાપદો આવેલા છે, તે જોડે જોડે બતાવવામા આવેલ છે.

કૃદંત પ્રત્યય ને આઘયના પ્રકરણમા ગુજરાતી ભાષામા વપરાતા પુષ્કળ ઉદાહરણો આપ્યાં છે. આ ઉદાહરણોના મુખ્ય બે ભાગ પાડેલા છે. સહેલાં ઉદાહરણો છઠ્ઠા ધોરણ માટે, ને અઘરાં ઉદાહરણો સાતમા ધોરણ માટે રાખ્યા છે. વળી દરેક ભાગમાં શબ્દો, શીખવા શિખવવામા સરલ થાય એવી રીતે વર્ગવારી કરી ગોઠવ્યા છે, ને ઘણે ભાગે તેની વ્યુત્પત્તિ કરી આપી છે. આ નવીન રચના ભવિષ્યમા લાભકારી નીવડશે એમ અમારી માન્યતા છે.

ત્રીજે પગથિયે—ઉત્સર્ગ પ્રકરણ ચલાવવુ. એમા એકજ નિયમમા આવી જતા ગુજરાતી શબ્દો કયા સંસ્કૃત શબ્દોમાંથી આવેલા છે તે બતાવ્યુ છે. પ્રાથમિક શાળામા આથી વિશેષ જ્ઞાન આપી શકાય નહિ. ટ્રેઇનિગ કૉલેજના સ્કૉલરો, તથા હાઇસ્કૂલોનાં ઉપલા ધોરણોના વિદ્યાર્થીઓને તો હાલમાં ચાલતું રૂપ સસ્કૃતમાંથી કયે ક્રમે વિકાર પામતું પામતું આવ્યુ છે તે બતાવવું જોઇએ. જેમકે, સં. **પ્રિય**-પ્રા. **પિઓ, પિયો**-અપભ્રંશ **પિઉ, પિયુ**-ગુ. **પિયુ**. સ. **દિવસ**-પ્રા.**દિઅહ**-અપભ્રંશ **દિઅહડો**-ગુ. **દાહડો, દહાડો.**

બીજા ખડમા **અરબી ફારસી** શબ્દોના **અર્થ** ને તેનાં **મૂળ** આપેલાં છે. આથી આ શબ્દોની શુદ્ધ જોડણી ને અર્થ સમજાવવાને સુગમ થશે. આ શબ્દો શિક્ષણમાં જ્યાં આવે **ત્યાંજ** તે શિખવવા.

આ પુસ્તક લખવામા શબ્દ ચિંતામણિ કોશ, અમરકોશ, નર્મકોશ, બેલસરે કૃત ગુજરાતી-ઇંગ્લિશ ડિક્શનેરી, લ. ગો. પટેલ કૃત ગુજરાતી શબ્દકોષ, સરલ વ્યુત્પત્તિપાઠ, વ્યુત્પત્તિપ્રકાશ, અને શાળાપત્રના આ વિષયપરના લેખોનો આધાર લેવામા આવ્યો છે, તેને માટે આ સ્થળે તે સર્વ ગ્રંથકર્ત્તા, અને લેખકોનો આભાર માનું છુ.

તા. ૨૭ મે ૧૯૧૫,
ગોંડળ. } કર્ત્તા.

અનુક્રમણિકા.

ખંડ ૨ જો.

સંક્ષિપ્ત ચિહ્નો.

સં.=સંસ્કૃત.

અ.=અરબી.

ફા.=ફારસી.

વિ.=વિશેષણ.

ક્રિ. વિ.=ક્રિયાવિશેષણ.

અ૦=અવ્યય.

ના. જા. પ્ર.=નારી જાતિનો પ્રત્યય.

ક્રિ. વા. પ્ર.=ક્રિયાવાચક પ્રત્યય.

ક. વા. પ્ર.=કર્તૃવાચક પ્રત્યય.

સા. વા. પ્ર.=સાધનવાચક પ્રત્યય.

યો. દ. પ્ર.=યોગ્યતાદર્શક પ્રત્યય

ભૂ. કૃ પ્ર=ભૂત કૃદંત પ્રત્યય.

લ. વા. પ્ર.=લઘુતાવાચક પ્રત્યય.

શુદ્ધિપત્ર.

પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૨	૨૨	સાધના.	સધિના.
૪	૧૨	ઐાષધિ.	ઓષધિ.
૬	૧૩-૧૪	ઉમેરવો.	ઉમેરવો પડે.
૮	૧૨	અથ.	અર્થ.
૮	૧૬	વાઘની ભીતિ	વાઘથી ભીતિ.
૧૦	૩	નગ્ના.	નગ્ના્.
૧૨	૧૪	(આકૃતિ).	તે (આકૃતિ).
૧૩	૮	નીચોના	નીચેના.
૧૪	૧૫	નમ.	નામ.
૧૫	૧૩	રૂાશઆઈ.	રૂશિઆઈ
૧૯	૧૨	ભાાવક.	ભાવિક.
૧૯	૨૪	ઇન્ની.	ઇન્નો.
૨૧	૨૧	શબ્દની.	શબ્દના.
૨૧	૨૩	શબ્દની.	શબ્દનુ.
૨૩	૧૬	ક્રુરતા	ક્રૂરતા.
૨૫	૫	દ્દોજદારી.	ફોજદારી.
૨૮	૨	ઇચ્છવુ.	ઇચ્છવુ.
૪૬	૫	પહેરવુ તે-વસ્ત્ર.	**વાસઃ**=પહેરવુ તે-વસ્ત્ર.
૪૮	૨૦	શકર.	શ કર.
૪૮	૨૫	પયોરધ.	પયોધર.
૫૨	૩	વૃધ.	વૃધ્.
૬૩	૩	ઐાષધિ.	ઓષધિ.

પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૬૩	૧૫	ણ્=ઘાયલ કરવુ.	(ક્ષણ્=ઘાયલ કરવુ.
૬૪	૧૪	બંધ.	બ ધ્.
૬૬	૨૩	ર્ણુ.	પૂર્ણુ.
૬૮	૭	અનુપ.	અનુપમ.
૭૨	૨૦	ધા=ધારણ કરવુ.	ધૃ=ધારણ કરવુ.
૭૩	૫	કમભ્રષ્ટ.	કર્મભ્રષ્ટ.
૭૪	૧૩	સન્યાસી.	સ ન્યાસી.
૭૫	૯	નાહ.	નહિ.
૭૭	૧૩	ક્રુર.	ક્રૂર.
૮૩	૧૨	ઔષધિ.	ઓષધિ.
૮૪	૨૪	સન્યાસી	સ ન્યાસી
૮૮	૩	ઇ—અ=	ઇ—અય્=
૮૮	૧૩	કૃ. પ્ર	ભૂ. કૃ. પ્ર
૮૮	૨૦	ઉત.	ઉત્.
૯૩	૮	+મ.	+મન્
૯૩	૯	દુસ.	દુસ્.
૯૬	૨૪	નિજીવ.	નિર્જીવ.
૯૭	૨૫	સાધ.	સાધ્.
૧૦૯	૯	પ્રતિબિંધ.	પ્રતિબંધ.
૧૨૦	૨૩	જમવું.	જન્મવું.
૧૨૫	૨૫	ધારણા કરવુ.	ધારણ કરવું.
૧૨૭	૧૮	ઇન=વાળી.	ઇન્=ના. જા. પ્ર.
૧૩૧	૧૧	વાસ.	વાસઃ
૧૩૧	૧૨	અ=	અસ્=

પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૧૩૨	૧૧	સ્વાધાય.	સ્વાધ્યાય
૧૩૨	૧૯	કલપ્	કલ્પ્=
૧૩૪	૨૨	કુબલ.	કુબૂલ
૧૩૯	૮	ઊજવલ	
૧૪૦	૧૦	અ ધ	અધક
૧૪૧	૩	વર.	વૈર.
૧૪૨	૧૫	કોટી	કોટિ
૧૪૨	૨૪	રજની	રજની.
૧૪૩	૧૬	ગોધુમ.	ગોધૂમ

સરલ

વ્યુત્પત્તિજ્ઞાનપ્રકાશ.

ખંડ ૧ લો. ધોરણ છઠ્ઠા માટે.

આ ધોરણમા "શબ્દોની સાદી બાધણી" શિખવવાની છે, એટલે સામાસિક શબ્દો છૂટા પાડતા તેમજ મૂળ શબ્દ, ઉપસર્ગ, અને પ્રત્યયો ઓળખતા આવડવું જોઇએ આને માટે નીચેને ક્રમે કામ કરવું અમને ઉચિત લાગે છે

સધિના થોડા નિયમો આવડયા સિવાય વ્યુત્પત્તિ આવડતી નથી, અને અક્ષરના સ્થાન વગેરે આવડયા વિના સધિ શીખાતી નથી, માટે પ્રથમ આ બે બાબતનુ ટૂક વર્ણન નીચે આપ્યુ છે

અક્ષર વિચાર.

સ્થાન પ્રમાણે અક્ષરોનું કોષ્ટક.

	વ્યંજન.	સ્વર.
કંઠસ્થાની—	ક, ખ, ગ, ઘ, ઙ, હ,..................	અ, આ.
તાલુસ્થાની—	ચ, છ, જ, ઝ, ઞ, ય, શ,...	ઇ, ઈ.
મૂર્ધસ્થાની—	ટ, ઠ, ડ, ઢ, ણ, ર, ષ, ળ,............	ઋ.
દંતસ્થાની—	ત, થ, દ, ધ, ન, લ,સ...............	
ઓષ્ઠસ્થાની-	પ, ફ, બ, ભ, મ,......................	ઉ, ઊ.

વ દંતોષ્ઠય છે, કેમકે તેનો ઉચ્ચાર ઘણે ભાગે ઉપલા દાંત નીચલા હોઠની સાથે અડાડવાથી થાય છે. **એ, ઐ** કંઠતાલવ્ય, અને **ઓ, ઔ** કઠોષ્ઠય છે.

કઠસ્થાની અક્ષર ગળામાથી બોલાય છે તાલુસ્થાની અક્ષરો જીભને તાળવે અડાડયાથી બોલાય છે. મૂર્ધસ્થાની અક્ષરો જીભનુ ટેરવું ઉપલા

દાંતની અંદરના અવાળુને અડાડયાથી બોલાય છે, દંતસ્થાની અક્ષરો જીભનું ટેરવું ઉપલા દાતને અડાડવાથી બોલાય છે, અને ઓષ્ઠસ્થાની અક્ષરો બોલતા બે હોઠ ભેગા કરવા પડે છે.

અર્ધસ્વર:—ય્, ર્, લ્, વ્ બ્યજનોનો ઉચ્ચાર કંઇક સ્વર જેવો છે, માટે તે અર્ધ સ્વર કહેવાય છે.

ઘોષ વ્યંજન:—ગ, જ, ડ, દ, બ, ઘ, ઝ, ઢ, ધ, ભ, ઙ, ઞ, ણ, ન, મ; ય, ર, લ, વ, હ, ળ.

અઘોષ વ્યંજન:—ક, ચ, ટ, ત, પ; ખ, છ, ઠ, થ, ફ; શ, ષ, સ.

અલ્પ પ્રાણ:—જેનો ઉચ્ચાર કરતા થોડો શ્વાસ ખેચવો પડે છે તે. ક, ચ, ટ, ત, પ, ગ, જ, ડ, દ, બ, ય, ર, લ, વ, ળ.

મહા પ્રાણ:—જેનો ઉચ્ચાર કરતાં વધારે શ્વાસ ખેચવો પડે છે તે. ખ, છ, ઠ, થ, ફ, ઘ, ઝ, ઢ, ધ, ભ, શ, ષ, સ, હ.

અનુનાસિક:—જેનો ઉચ્ચાર નાકમાથી થાય છે તે. ઙ, ઞ, ણ, ન, મ

સંધિ.

સંધિ—જ્યારે બે અક્ષરો પાસે આવી તેમા ફેરફાર થાય છે, ત્યારે સધિ થયો કહેવાય છે. (સં=સાથે+ધા=ધારણ કરવુ,—સાથે ધારણ કરવુ, સધિ એટલે સધાણ).

ગુજરાતી થઇ ગયેલા શબ્દોમાં સધિ થતો નથી, પણ ઘણા શુદ્ધ સસ્કૃત શબ્દો સંધિ થયેલા વાપરીએ છીએ, માટે સ્વર અને વ્યંજન સાધના કેટલાક અગત્યના નિયમ નીચે આપીએ છીએ.

સ્વર સંધિ.

(૧). જો **અ** કે **આ** ની પછી **અ** કે **આ** આવે, તો તે બંને મળીને **આ** થાય છે.

અ+અ=આ. ઉદાહરણ—ઉત્તરાયણ (ઉત્તર+અયન), ઉભયાન્વયી (ઉભય+અન્વયી), કૃષ્ણાર્પણ, જોડાક્ષર, દક્ષિણાયન, દેશાટન, દેશાવર, ધર્માધ્યક્ષ, નાન્યતર, પકવાન્ન, પરમાર્થ, પંચાગ્નિ, બારાક્ષરી, ભિન્નાભિન્નતા (ભિન્ન+અભિન્નતા), મિષ્ટાન્ન, રામાયણ, વસ્ત્રાલંકાર, શબ્દાર્થ, સ્વાર્પણ, હિમાચળ, અષ્ટાંગ, દશાંશ, દેશાંતર, પીતાંબર, પૂર્ણાંક, પંચાંગ, રૂપાંતર, સર્વાંગ.

અ+આ=આ. ઉદાહરણ—અહમદાબાદ (અહમદ+આબાદ), ઉપાખ્યાન (ઉપ+આખ્યાન), ગુરુત્વાકર્ષણ, ગોળાકાર, દેવાલય, ધર્માચાર્ય, ધર્માત્મા, નાસ્તિક, પરાધીન, પરમાત્મા, પરમાનંદ, બીજાશય (બીજ+આશય), રસાલ, વર્ણાશ્રમ, વાતાવરણ, શરણાગત, સિંહાસન, સ્વાધીન, સ્વાશ્રય.

આ+અ=આ. ઉદાહરણ—તથાપિ (તથા+અપિ), તથાસ્તુ (તથા+અસ્તુ), વિદ્યાર્થી (વિદ્યા+અર્થી), વિદ્યાભ્યાસ (વિદ્યા+અભ્યાસ).

આ+આ=આ. ઉદાહરણ—કૃપાલુ (કૃપા+આલુ), ચિંતાતુર (ચિંતા+આતુર), દયાળુ , માયાળુ, વાચાળ, વિદ્યાલય (વિદ્યા+આલય).

(૨). **ઇ** કે **ઈ** પછી **ઇ** કે **ઈ** આવે તો તે બંને મળીને **ઈ** થાય છે. ઉદાહરણ—હરીચ્છા (હરિ+ઇચ્છા), કવીશ્વર (કવિ+ઈશ્વર), યોગીંદ્ર (યોગી+ઇંદ્ર), યોગીશ્વર (યોગી+ઈશ્વર), પરીક્ષા (પરિ+ઈક્ષા).

(૩). **ઉ** કે **ઊ** પછી **ઉ** કે **ઊ** આવે તો તે બંને મળીને **ઊ** થાય છે. જેમ, ભાનૂદય (ભાનુ+ઉદય).

(૪). **અ** કે **આ** પછી **ઇ** કે **ઈ** આવે તો તે બેઉ મળીને **એ** થાય છે. ઉદાહરણ—એકેશ્વર (એક+ઈશ્વર), ઈશ્વરેચ્છા (ઈશ્વર+ઇચ્છા), જીતેંદ્રિય, પરેશા, પરમેશ્વર, મહેશ્વર (મહા+ઈશ્વર), રાજેંદ્ર, વિશ્વેશા, સેંદ્રિય, હિતેચ્છુ.

(૫). **અ** કે **આ** પછી **ઉ** કે **ઊ** આવે તો તે બેઉ મળીને

ઓ થાય છે. ઉદાહરણ—અન્નોદક (અન્ન+ઉદક), આર્યોદય (આર્ય+ઉદય), આનદોત્સવ, ઉત્તરોત્તર, ક્રોધોન્મત્ત, ચરણોદક, જીર્ણોદ્ધાર, જ્ઞાનોદય, ધર્મોપદેશક, પતિતોદ્ધાર, પરોપકાર, પુરૂષોત્તમ, પ્રશ્નોત્તર, મદોન્મત્ત, શાળોપયોગી, શ્વાસોચ્છ્વાસ, ષોડશોપચાર, સહોદર, સુભટોપરિ, સૂર્યોદય, હિતોપદેશ.

(૬). **અ** કે **આ** પછી **ઋ** આવે તો તે મળીને **અર્** થાય છે. જેમ, દેવર્ષિ (દેવ+ઋષિ), મહર્ષિ (મહા+ઋષિ), સપ્તર્ષિ (સપ્ત+ઋષિ).

(૭). **અ** કે **આ** પછી **એ, ઐ** આવે તો **ઐ**; અને **ઓ, ઔ** આવે તો **ઔ** થાય છે જેમ, એકૈક (એક+એક), નૈક (ન+એક), પરમૈશ્વર્ય (પરમ+ઐશ્વર્ય), મહૈશ્વર્ય (મહા+ઐશ્વર્ય), ઉત્તમૌષધિ (ઉત્તમ+ઔષધિ)

(૮). હ્રસ્વ કે દીર્ઘ **ઇ, ઉ, ઋ** પછી કોઇ પણ વિજાતીય સ્વર આવે તો અનુક્રમે ઈનો **ય્**, ઉનો **વ્**, ને ઋનો **ર્** થાય છે, અને પછી તેમા પાછળનો સ્વર ભળે છે ઉદાહરણ—અત્યંત (અતિ+અંત), અત્યાચાર (અતિ+આચાર), અભ્યાગત, અભ્યુદય, પર્યટન (પરિ+અટન), પ્રત્યય (પ્રતિ+અય), પ્રત્યાઘાત, પ્રત્યુત્તર, પ્રત્યેક, વ્યય (વિ+અય), વ્યસ્ત (વિ+અસ્ત), વ્યાખ્યાન, વ્યુત્પત્તિ, અન્વય (અનુ+અય), મન્વાદિ (મનુ+આદિ), સ્વલ્પ (સુ+અલ્પ), પિત્રાદિ (પિતૃ+આદિ).

(૯). **એ, ઐ, ઓ, ઔ** પછી કોઇ પણ સ્વર આવે તો અનુક્રમે **અય્, આય્, અવ્, આવ્** થાય છે, પછી પાછળનો સ્વર તેમા ભળે છે. જેમ, નયન (ની–ને+અન), નાયક (ની–નૈ+અક), ગાયન (ગૈ+અન), નાવિક (નૌ+ઇક), શ્રાવક (શ્રુ–શ્રૌ+અક).

વ્યંજન સંધિ.

(૧૦). પહેલાને અંતે અઘોષ વ્યંજન, અને બીજાની આદિએ ઘોષ વ્યંજન કે સ્વર આવે, તો તે અઘોષ બદલાઇ જઇને તેને ઠેકાણે તેના પોતાના સ્થાનનો ત્રીજો અક્ષર થાય છે. જેમકે ઉત્+ અય=ઉદય, જગત્+અંબા=જગદંબા, જગત્+આધાર=જગદાધાર, જગત્ +ઈશ=જગદીશ, જગત્+ગુરૂ=જગદ્ગુરૂ, દિક્+અંબરી=દિગંબરી, દિક્+ વિજય=દિગ્વિજય, ભગવત્+ગીતા=ભગવદ્ગીતા, વાક્+દાન=વાગ્દાન, વાક્+દોષ=વાગ્દોષ, ષટ્+ગુણ=ષડ્ગુણ, ષટ્+રિપુ=ષડ્રિપુ, સત્+આચાર= સદાચાર, સત્+ગુણ=સદ્ગુણ

(૧૧) પહેલાને અંતે કોઇ પણ વ્યંજન, અને બીજાની આદિએ અનુનાસિક અક્ષર આવે, તો તે વ્યંજનને ઠેકાણે તે વર્ગનો અનુનાસિક અક્ષર થાય છે જેમકે, ઉત્+મત્ત=ઉન્મત્ત, જગત્+નાથ= જગન્નાથ દિક્+મૂઢ=દિઙ્મૂઢ, ષટ્+માસ=ષણ્માસ, સત્+માર્ગ=સન્માર્ગ.

(૧૨) જો દંતસ્થાની અક્ષર પછી તાળુસ્થાની, મૂર્ધસ્થાની કે લ આવે, તો પોતે તેવાજ થઇ જાય. જેમકે, ઉત્+લાસ=ઉલ્લાસ, તત્+ટીકા=તટ્ટીકા, તત્+લીન=તલ્લીન, સત્+ચિત્+આનંદ=સચ્ચિદાનંદ, સત્+ચરિત્ર=સચ્ચરિત્ર, સત્+જન=સજ્જન.

(૧૩) ત વર્ગના કોઇ અક્ષર પછી શ્ આવે, તો ત વર્ગના અક્ષરને ઠેકાણે ચ્, ને શ્ નો છ્ થાય છે. જેમ, અધ્+શેર=અચ્છેર, ઉત્+શ્વાસ=ઉચ્છ્વાસ, સત્+શાસ્ત્ર=સચ્છાસ્ત્ર

સમાસ પ્રકરણ.

બે કે વધારે શબ્દો મળીને એક શબ્દ બને, ત્યારે તે શબ્દોનો **સમાસ** (**सम** સાથે+**अस्** ફેંકવું+**अ** ક્રિ. વા. પ્ર.) થયો કહેવાય છે; અને તે બનેલ શબ્દ **સામાસિક** (**समास**+**इक**વાળો) કહેવાય. જેમ, માબાપ, ભક્તિમાર્ગ.

સમાસમાં આવેલા શબ્દોને જુદા પાડી તેનો અર્થ કહી બતાવવો, તેને **સમાસનો વિગ્રહ** કરવો કહે છે. જેમ–

राम, રામ અને **लक्ष्मण**, લક્ષ્મણ એટલે રામ અને લક્ષ્મણ તે, **रामलक्ष्मण.**
कुम्भ, ઘડો+**कार**, કરનાર = ઘડાને કરનાર તે, **कुम्भकार.**
परम, મોટો+**ईश्वर**, ઇશ્વર = મોટો ઇશ્વર તે, **परमेश्वर.**
त्रि, ત્રણ+ **भुवन**, લોક = ત્રણ લોક તે, **त्रिभुवन.**
चांपा, ચાંપા+**नेर**, શહેર = ચાંપાનું વસાવેલું શહેર તે, **चांपानेर.**
हरिण, હરણ+ **अक्षि**, આંખ=હરણ જેવી આંખ જેને છે તે, **हरिणाक्षी.**
प्रति, દરેક+**वर्ष**, વર્ષ = દરેક વર્ષ તે, **प्रतिवर्ष.**

સમાસ સાત જાતના છે ૧ **દ્વંદ્વ**, ૨. **તત્પુરૂષ**, ૩ **કર્મધારય**, ૪. **દ્વિગુ**, ૫. **મધ્યમપદલોપી**, ૬. **બહુવ્રીહિ**, અને ૭. **અવ્યયીભાવ.**

૧. દ્વંદ્વ સમાસ—સમાસનો વિગ્રહ કરતા વચ્ચે **અને** ઉમેરવો તે દ્વંદ્વ સમાસ કહેવાય છે. દ્વંદ્વ=જોડુ એમા આવેલા સઘળા નામ એકજ વિભક્તિમા હોય, પરંતુ વિભક્તિનો પ્રત્યય છેલ્લા નામને લાગે છે ઉદાહરણ–અહર્નિશ (અહર્=દહાડો+નિશ=રાત,–દહાડો અને રાત), ઉચનીચ, ચલનવલન, દમ્પતી (જાયા=સ્ત્રી+પતિ=ધણી,–ધણી અને ધણીઆણી), દીકરોદીકરી, દેવદાનવ (દેવ અને રાક્ષસ), ભરતીઓટ, મરણપરણ, માબાપ, માલવિકાગ્નિમિત્ર (માલવિકા+અગ્નિમિત્ર), વર્ણાશ્રમ (વર્ણ+આશ્રમ), વિક્રમોર્વશી (વિક્રમ+ઉર્વશી), શ્વાસોચ્છ્વાસ (શ્વાસ+ઉચ્છ્વાસ), સંકલ્પવિકલ્પ (સંકલ્પ અને વિકલ્પ, તર્ક, વિચાર), સુખદુખ.

૨. તત્પુરૂષ સમાસઃ—સમાસનો વિગ્રહ કરતા વચ્ચે વિભક્તિનો પ્રત્યય ઉમેરવો પડે તે તત્પુરૂષ સમાસ કહેવાય છે. તત્પુરૂષ શબ્દજ જાતે તત્પુરૂષ સમાસ છે. તત્પુરૂષ=તેનો પુરૂષ. તત્પુરૂષ સમાસમા પહેલી સિવાય બીજી હરકોઇ વિભક્તિનો અધ્યાહાર રહે છે, તે પરથી તેની છ જાત ઠરે છે.

(૧). દ્વિતીયા તત્પુરૂષઃ—કૃષ્ણાશ્રિત (કૃષ્ણ+આશ્રિત=આશરે ગયેલો,–કૃષ્ણને આશરે ગયેલો), નૃપાશ્રિત (નૃપ+આશ્રિત,–રાજાને આશરે ગયેલો), ગુણાતીત (ગુણ+અતીત=પેલે પાર ગયેલો,–ગુણને પેલેપાર ગયેલો, રજ, સત્વ, ને તમ એ ત્રણે ગુણોની કલ્પના રહિત કલ્પેલો નિરાકાર ઈશ્વર), સ્વર્ગગત (સ્વર્ગ+ગત=ગયેલો,–સ્વર્ગને વિષે ગયેલો), પારગત (પાર=છેડો+ગત=ગયેલો,–છેડાને પહોચેલો), સુખપ્રાપ્ત (સુખને પામેલો, સુખી).

ટીપઃ—સસ્કૃતમા જેને દ્વિતીયા તત્પુરૂષ સમાસમા ગણે છે, તે સામાસિક શબ્દ ગુજરાતીમા ભાગ્યેજ વપરાય છે, પણ વિગ્રહ કરતા બીજી વિભક્તિનો પ્રત્યય ઉમેરવો પડે તેવા **ઉપપદ*** સમાસને ગુજરાતીમા કેટલાક દ્વિતીયા તત્પુરૂષ સમાસમા ગણે છે. જેમ, ગ્રથકાર (ગ્રથને કરનાર)

(૨). તૃતીયા તત્પુરૂષ—અહમદાબાદ (અહમદ+આબાદ=

---

* **કર, કાર, ઘ્ન, જ્ઞ, દ, ધર, ધાર, પ, પાલ, હર,** વગેરે કૃદતો શબ્દને છેડે આવવાથી **ઉપપદ સમાસ** બને છે જેમ, શકર (સુખને કરનાર), મૂર્તિકાર, કૃતઘ્ન (ઉપકાર કરેલાને હણનાર), કૃતજ્ઞ (ઉપકાર કરેલાને જાણનાર), સુખદ (સુખને આપનાર), ધરણીધર (પૃથ્વીને ધરનાર, વિષ્ણુ), સૂત્રધાર (દોરીને પકડનાર, સુથાર), ગોપ (ગાયોને પાળનાર, ગોવાળીઓ), ગોપાલ (ગાયોને પાળનાર, ગોવાળીઓ, શ્રીકૃષ્ણ), વિઘ્નહર (વિઘ્નને હરનાર, ગણપતિ) આ કૃદતો એકલા વપરાતા નથી, માટે તેથી બનેલ શબ્દને તત્પુરૂષ સમાસમા ન લેતા ઉપપદ સમાસમા ગણવા યોગ્ય છે

ખગ (ખ=આકાશ+ગ=જનાર,–આકાશમા જનાર, પક્ષી), જળચર (પાણીમા ચાલનાર), પકજ (પક=કાદવ+જ=જન્મનાર,–કાદવમા જન્મનાર, કમળ), સ્વર્ગસ્થ (સ્વર્ગ+સ્થ=રહેનાર,–સ્વર્ગમા રહેનાર) આ શબ્દોને સપ્તમી તત્પુરૂષ સમાસમા ન લેતા ઉપપદ સમાસમા ગણવા યોગ્ય છે, કેમકે **ગ, ચર, જ, સ્થ** કૃદતો ભાષામા એકલા વપરાતા નથી.

વસાવેલું, અહમદશાહે વસાવેલું નગર), આચારવિરૂદ્ધ (આચાર વડે વિરૂદ્ધ), ક્રોધોન્મત્ત (ક્રોધ+ઉન્મત્ત= છકી ગયેલો,-ક્રોધવડે છકી ગયેલો), દેવદત્ત (દેવ+દત્ત=આપેલું,-દેવે આપેલું), નામાંકિત (નામ +અંકિત=ઓળખાયલુ,-નામ વડે ઓળખાયલુ), બ્રહ્મદત્ત (બ્રહ્મ+દત્ત =આપેલુ,-બ્રહ્મે આપેલુ), શોકાતુર (શોક+આતુર=પીડાતો,=શોકવડે પીડાતો), હસ્તકૃત (હસ્ત=હાથ+કૃત=કરેલું,-હાથે કરેલું). હૈદરાબાદ (હૈદર+આબાદ), હોપકૃત.

(૩). **ચતુર્થી તત્પુરૂષઃ**—બ્રાહ્મણાર્થ (બ્રાહ્મણને અર્થે), હિતાર્થ (હિતને અર્થે), હોમાર્થ (હોમને અર્થે), દેવબલિ (દેવને માટે બલિ), ગોહિત (ગાયને માટે હિત), ગોરક્ષિત (ગાયને માટે રક્ષણ કરાયલુ). **અર્થ** સાથે સમાસ થાય તો આખો શબ્દ વિશેષણ થાય છે.

ટીપઃ—સંસ્કૃતમાં ચોથી વિભક્તિવાળાં નામ ઘણુ કરીને **અર્થ, બલિ** (બલિદાન), **હિત, સુખ,** અને **રક્ષિત** એટલા શબ્દ જોડે સમાસ પામે છે તે સમાસ ચતુર્થી તત્પુરૂષ ગણાય છે.

(૪). **પંચમી તત્પુરૂષઃ**—ચોરભય (ચોરથી ભય), વ્યાઘ્રભીતિ (વાઘની ભીતિ), પદભ્રષ્ટ (પદ=પદવી, ગાદી+ભ્રષ્ટ=પડેલો,-ગાદીથી ઉઠાડી મૂકેલો), ઋણમુક્ત (દેવાથી મુક્ત), દેશનિકાલ (જન્મદેશથી બીજે દેશ કાઢી મૂકવો તે).

(૫). **ષષ્ઠી તત્પુરૂષ સમાસઃ**—અજશાવ (બકરીનુ બચ્ચુ), અરબસ્તાન (અરબ+સ્તાન फा. ઠેકાણુ,-આરબોનું ઠેકાણુ), આર્યોદય (આર્ય+ઉદય,-આર્યોનો ઉદય), આર્યપુત્ર, આશીર્વાદ (આશિસ્ +વાદ=બોલવુ,-શુભ ઇચ્છવુ તે), ઋગ્વેદસંહિતા (ઋગ્વેદની સંહિતા-મંત્રનો સંગ્રહ), કોલસાવાયુ, ક્રિયાવિશેષણ, જગદીશ (જગત્+ઈશ), જીર્ણોદ્ધાર (જીર્ણ+ઉદ્ધાર), ઝાલાવાડ (ઝાલા+વાડ=રહેઠાણ,-ઝાલાઓનું રહેઠાણ), દીનનાથ (ગરીબનો ધણી), દેવાલય (દેવ+આલય **સં.**

ઠેકાણું,–દેવનું ઠેકાણું), દેવસ્થાન (દેવ+સ્થાન સં. ઠેકાણું), દેશજન (દેશના જન), દંડકારણ્ય (દંડક+અરણ્ય), ધર્માધ્યક્ષ (ધર્મ+અધ્યક્ષ=ઉપરી –ધર્મનો ઉપરી), નાગરવાડો (નાગરોનું રહેઠાણ), નાટારંભ (નાટ+આરંભ,–નૃત્યનો આરંભ), ન્યાયાસન (ન્યાય+આસન=બેઠક, –ઇનસાફદારની બેઠક), પરોપકાર, બીજાશય (બીજ+આશય=ઠેકાણું,–બીજનું ઠેકાણું), બીજાંડ (બીજ+અંડ), બ્રહ્માંડ (બ્રહ્માનું અંડ, અંડાકારે–ગોળાકારે–જે મહાવિશ્વ રચના તે, એમાં ચૌદ ભુવનનો સમાવેશ છે), રત્નાકર (રત્ન+આકર=ખાણ,–રત્નની ખાણ, સમુદ્ર), રાજેંદ્ર (રાજ+ઇંદ્ર,–રાજાઓના રાજા), રાજ્યદ્રોહ (રાજ્યનો દ્રોહ, રાજ્ય પ્રત્યે વેરબુદ્ધિ રાખવી તે), રામાયણ (રામ+અયન=જવું,–રામનું વનવાસ જવાનું પુસ્તક), લોકૈષણા (લોક+એષણા=ઇચ્છા,–લોકોના વખાણની ઇચ્છા), લોકોક્તિ (લોક+ઉક્તિ=બોલવું,–લોકોનું બોલવું), વાગ્દોષ (વાક્=વાણી+દોષ), વજ્રપાત, વાતાવરણ (વાત=વા+આવરણ=ઢાંકણ,–વાનું ઢાંકણ), વિદ્યાભ્યાસ (વિદ્યા+અભ્યાસ), વિદ્યાલય (વિદ્યા+આલય), વિશ્વેશ (વિશ્વ+ઈશ), વેધશાળા (વેધ+શાળા સં ઠેકાણું,–આકાશી પદાર્થોની ગતિ વગેરે જોવાની જગા), સુભટોપરિ (સુભટ+ઉપરિ, મોટા યોદ્ધાઓનો ઉપરિ), સૂર્યોદય (સૂર્ય+ઉદય), હિંદુસ્તાન.

(૬). સપ્તમી તત્પુરૂષ—પદબંધ (પદ=ચરણ+બંધ=બાંધવું તે, કવિતાના ચરણમાં બાંધવું તે), વચનસિદ્ધ (વચનમાં સિદ્ધ, વાણી ફળવી તે), વ્યવહારકુશળ (વ્યવહાર+કુશળ=સાવધાન,–વ્યવહારમાં સાવધ), વાક્પટુ (વાક્+પટુ=ચતુર,–વાણીમાં ચતુર), શાસ્ત્રનિપુણ (શાસ્ત્રમાં હોશિયાર), સભાપંડિત (સભામાં વિદ્વાન્).

અલુક્ તત્પુરૂષ સમાસ:—જે સમાસમાં વિભક્તિના પ્રત્યયનો લોપ થયો નથી હોતો, તેને અલુક્ (અ=નહિ+લુક્=પ્રત્યયનો લોપ) તત્પુરૂષ સમાસ કહે છે. ઉદાહરણ–કર્તરિ(કર્તામાં)પ્રયોગ, કર્મણિ-

(કર્મમાં) પ્રયોગ, ગળેપડુ, ઘોડેસ્વાર, પગેલાગણ, ભાવે(ભાવમા)પ્રયોગ, યુધિષ્ઠિર (યુધિ=યુદ્ધમા+સ્થિર,–યુદ્ધમાં સ્થિર), વટેમાર્ગુ.

નઞ તત્પુરૂષ સમાસ—જે સમાસમાં પૂર્વપદ નકારવાચક **અ, અન્ કે અણ** હોય છે, તે નઞ્ તત્પુરૂષ સમાસ કહેવાય છે. જેમ, અકલિત, અચળ, અનાથ, અન્યાય, અપૂર્વ, અભાવ અલૌકિક, અસત્ય, અહિત, અનાચાર (અન્+આચાર), અનુપ (અન્+ઉપ), અનુપયોગી (અન્+ઉપયોગી), અણબનાવ, અણુહદ.

૩. કર્મધારય સમાસ:—જે સમાસમા પૂર્વપદ વિશેષણ હોય, અથવા પહેલુ કે બીજુ પદ સરખામણી (ઉપમા) બતાવનારૂ હોય, અથવા રૂપક (એજ છે એવુ બતાવનાર) હોય, તો તે કર્મધારય સમાસ કહેવાય છે જેમ, મહાદેવ (મોટો દેવ), મુખચદ્ર (મુખ ચદ્ર જેવુ), સસારસાગર (સસાર એજ સાગર), આદિનાથ (જૈન લોકોના પ્રથમ તીર્થકર), કમબખ્ત (કમ=ઓછુ=બખ્ત=નસીબ,– ઓછુ નસીબ), કરૂણરવ, કવિજન, કૃષ્ણપક્ષ, ખુબસુરત (ખુબ=સારી+સુરત=શિકલ,– સારી શિકલ), જાતશુદ્ધિ, જુનાગઢ, દીર્ઘદૃષ્ટિ, પરમાત્મા (પરમ=મોટો +આત્મા), પરમેશ્વર, પરેશ (પર+ઈશ), પુણ્યકર્મ, પુકેસર, બદબો (બદ=ખરાબ+બો=વાસ), મનહરપુરી, મહાત્મા (મહા+આત્મા), મહર્ષિ (મહા+ઋષિ), મહારાજ, મિષ્ટાન્ન (મિષ્ટ+અન્ન), યુવરાજ (યુવાન રાજા, પાટવીકુવર), લબચોરસ, વર્નાક્યુલરસોસાયટી, શ્વેતસમુદ્ર, સદભિમાન (સત્+અભિમાન), સદાચાર (સત્+આચાર), સદ્ગુણ (સત્+ ગુણ), સ્ત્રીકેસર, સ્વામિનારાયણ, હાઈકોરટ, અમૃતપાક (અમૃત જેવો પાક), કુટુબપ્રીતિ, નરસિહ (નર સિહ જેવો), નેત્રકમળ (નેત્ર કમળ જેવુ), બ્રહ્મર્ષિ (બ્રહ્મા+ઋષિ,–બ્રહ્મા જેવા ઋષિ), સ્ત્રીરત્ન (સ્ત્રીરૂપી રત્ન), ભવજળ (ભવ એજ જળ), હૃદયકમળ (હૃદયરૂપી કમળ).

૪. દ્વિગુ સમાસ—જે સમાસમા પૂર્વપદ સખ્યાવાચક વિશે-

પણ હોય તે દ્વિગુ સમાસ કહેવાય છે. આ સઘળા કર્મધારય સમાસનો પેટાભાગ છે. દ્વિગુ શબ્દમાં દ્વિ સંખ્યાવાચક વિશેષણ હોવાથી આ સમાસ યાદ રાખવો સહેલો પડે છે. ઉદાહરણ—દ્વિજાતિ, દુપટો, દોદશ. (બંને બાજુ), ત્રિગુણ (સત્વ, રજસ્ અને તમસ્), ત્રિદોષ (વાત, પિત્ત, કફ), ત્રિભુવન, ત્રિલોક (સ્વર્ગ, પૃથ્વી, પાતાળ, ત્રિભુવન), ચતુરંગ (ચતુર્+અંગ), ચતુર્વેદ, ચોપાસ, ચોમાસુ, પંચાગ્નિ (પંચ+અગ્નિ,—ચાર પાસ ધુણી ને ઉપર સૂર્યનો તાપ), પંચગવ્ય (ગાયથી ઉત્પન્ન થયેલા પાંચ વાના—દૂધ, દહીં, ઘી, મૂતર ને છાણ), પંચમહાલ, પંચરાત્ર, પંચવટી, પંચશીલ, પંચાંગ (પંચ+અંગ), ખટરસ, ષટ્કર્મ, સપ્તર્ષિ (સપ્ત+ઋષિ), અષ્ટાવધાન (અષ્ટ+અવધાન), અઢવાડીઉં, દશાંશ (દશ+અંશ), નવરાત્ર, ષોડશોપચાર (ષોડશ=સોળ+ઉપચાર,—પૂજનના સોળ ઉપચાર અથવા સામગ્રી)

૫. મધ્યમપદલોપી સમાસઃ—સમાસનો વિગ્રહ કરતાં વચ્ચે બીજા શબ્દો ઉમેરવા પડે, તે મધ્યમપદલોપી સમાસ કહેવાય છે આ સમાસમા મધ્યમ પદનો લોપ હોય છે, માટે તેનુ નામ મધ્યમપદલોપી પડેલ છે ઉદાહરણ—આગગાડી (આગના જોરથી ચાલનાર ગાડી), આગબોટ, કામધેનુ (કામ=ઇચ્છા+ધેનુ=ગાય,—ઇચ્છા પૂરી પાડનારી સ્વર્ગની ગાય), ક્રિયાપદ (ક્રિયા બતાવનાર પદ), ગોરજ (ગાયોના દોડવાથી ઊડતી ધૂળ), ગોળપાપડી (ગોળઘીની ચાસણીમા લોટ શેકવાથી બનેલ પાપડી), ગુરૂત્વાકર્ષણ (ગુરૂત્વ=ભાર+આકર્ષણ,—ભાર ઉત્પન્ન કરનાર આકર્ષણ), જામનગર (જામે વસાવેલું નગર), જ્ઞાનતંતુ (જ્ઞાન આપનાર તંતુ), ધર્મદારા (ધર્મ=ધર્મશાસ્ત્ર+દારા=સ્ત્રી,—ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે પરણેલી સ્ત્રી), ધર્મયુદ્ધ (ધર્મના—યુદ્ધના—નિયમ પ્રમાણે લડવુ તે), પવનચક્કી, પાયદળ, મધમાખી, લક્કડકામ, લોકવખાણ, વરાળયંત્ર (વરાળના જોરથી ચાલતું યંત્ર),

વિરામચિહ્ન (વિસામો લેવાનો બતાવનાર નિશાની), વિષુવવૃત્ત (વિ-ષુવ=જ્યાં સૂર્ય હોવાથી રાત્રિદિવસ સરખાં થાય છે તે બિંદુ+વૃત્ત=ગોળ,–પૃથ્વીના મધ્ય ભાગે વિષુવ બિંદુમા થઇને જનાર વૃત્ત), શિલાલેખ, સિંહાસન (સિંહ+આસન,–સિંહના આકારનું આસન), હોકાયંત્ર (હોકા=દિશા+યંત્ર,–દિશા બતાવનાર યંત્ર).

૬. **બહુવ્રીહિ સમાસઃ**—જે કોઇ સમાસ વિશેષણ તરીકે વપરાઇને તેના વિશેષ્યનો બોધ કરે છે, તેને બહુવ્રીહિ સમાસ કહે છે. આ સમાસ છોડતા તેને છેડે 'જેને છે તે' ઉમેરવું પડે છે. બહુવ્રીહિ શબ્દજ પોતે બહુવ્રીહિ સમાસ છે બહુવ્રીહિ=બહુ છે વ્રીહિ (ડાગર) જેની પાસે તે. ઉદાહરણ–પીતાંબરનો અર્થ 'પીળું વસ્ત્ર' થતો હોય તો કર્મધારય સમાસ, પણ 'પીળુ વસ્ત્ર જેને છે તે' (વિષ્ણુ) થાય તો બહુવ્રીહિ સમાસ થાય છે અકર્મક, એકદળ, અશરણ (જેને આશ્રય નથી તે), અષ્ટખૂણ [જેને આઠ ખૂણા છે (આકૃતિ)], ખટપદ (જેને છ પગ છે તે–ભમરો), ચતુર્મુખ જેને ચાર મો છે તે–બ્રહ્મા), ચોખૂણ, ત્રિકોણ, ત્રિરાશિ (ત્રિ=ત્રણ +રાશિ=પદ,–ત્રણપદ જેને છે તે), ત્રિલોચન (ત્રણ આંખ જેને છે તે, શિવ), દિગંબર (દિક્=દિશા+અંબર=વસ્ત્ર,–દિશારૂપી વસ્ત્ર જેને છે તે), દ્વિઅર્થ (જેના બે અર્થ થાય તે), નિમકહલાલ, પતિવ્રતા (શિયળ પાળનારી જે સ્ત્રી તે), વિદ્યુતવાહક (જેમા વીજળી ઝટ વહી શકે તે), વીસભૂજ (વીસ હાથ જેને છે તે–રાવણ), શતકાય (જેને સો શરીર છે તે), શ્વેતાંબર (શ્વેત=સફેદ, ધોળુ+અંબર=વસ્ત્ર,–ધોળું વસ્ત્ર જેને છે તે, જૈન જતિ), સકર્મક, સ્વરસંવાહક (અવાજ લઇ જનાર જે છે તે, ટેલિફોન), હરિણાક્ષી [હરણ જેવી આંખ જેને છે તે (સ્ત્રી)].

બે સંખ્યાવાચક શબ્દ જોડાય, તો તે બહુવ્રીહિ સમાસ કહેવાય

છે, એનો વિગ્રહ કરતાં વચ્ચે 'કે' અવ્યય ઉમેરાય છે. જેમ, દશબાર (દશ કે બાર), બેત્રણ (બે કે ત્રણ).

૭. અવ્યયીભાવ સમાસઃ—જે સમાસમા પૂર્વપદ અવ્યય હોય, અને આખો સમાસ ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય તરીકે વપરાતો હોય તે અવ્યયીભાવ સમાસ કહેવાય છે. ઉદાહરણ—નિ.સશય, પ્રતિક્ષણ, પ્રતિદિન, પ્રતિવર્ષ, યથાવિધિ, યથાશક્તિ, હરઘડી, હરમાસે.

મનોયત્ન.

નીચેના શબ્દોનો વિગ્રહ કરી **સમાસ** કઈ જાતનો છે તે કહો.

ઓછોવત્તો, તાણાવાણા, નિશદિન, પાણીબાણી, ભવાનીશકર, ભાઈબેન, આપદ્ગત, ચિન્તાતુર, મદાંધ, મદોન્મત્ત, મોહાંધ, પ્રજાહિત; જાતિભ્રષ્ટ, દેશપાર, નાતબહાર, રાજભય, અજસુત, ઉદ્દેશ્યપક્ષ, કાષ્ઠૌષધિ, દેશજન, દષ્ટિવિદ્યા, નૌકાસૈન્ય, પર્ણકુટી, પિતૃગૃહ (પિયેર), પુસ્તકાલય, પ્રેતસ્થાન, ભૂગોળવિદ્યા, મેઘધનુષ્ય, મૂત્રપિંડ, રસાયણવિકાર, રાજ્ય-પ્રકરણ, લીલામૃતધારા, વિદ્યાશાળા, વિધેયપક્ષ, સામુદ્રધુની, કમરબધ, નીતિનિપુણ, રાજકુશળ, અરુણપ્રકાશ, દઢભાજક, પૂર્ણાંક, વર્ત્તમાન-કાળ, સયોગીભૂમિ, ચોસઠકળા, જળકૂકડી, હસમુખો, દરમાસે.

સ્વરનાં ગુણ તથા વૃદ્ધિરૂપ.

સસ્કૃત ભાષામાં **अ, य, इक** વગેરે પ્રત્યય લાગતા શબ્દના આદિ તથા અત્ય સ્વરમા જે વિકાર થાય છે, તેને સ્વરના ગુણ તથા વૃદ્ધિરૂપ કહે છે.

મૂળસ્વર.	**ગુણરૂપ.**	**વૃદ્ધિરૂપ.**
અ.	...	આ.
ઇ.	એ.	ઐ.

ઉ.	ઓ.	ઔ.
ઋ.	અર્.	આર્.

ઉદાહરણ—લિખ્+અ=લેખ, લુભ્+અ=લોભ, મૃ+અન=મરણ; દવ+અ=દાવ, અદિતિ+ય=આદિત્ય, ધર્મ+ઇક=ધાર્મિક, વિષ્ણુ+અ=વૈષ્ણવ, દિતિ+ય=દૈત્ય, પુરાણ+ઇક=પૌરાણિક, કૃ+ય=કાર્ય.

તદ્ધિત પ્રત્યય પ્રકરણ.

પ્રત્યય:—જે અક્ષર અથવા અક્ષરો ધાતુ અથવા શબ્દને છેડે આવીને તેના અર્થમા ફેરફાર કરે તેને પ્રત્યય કહે છે. છૂટા પ્રત્યયમાં કાંઈ અર્થ હોતો નથી.

પ્રત્યયની બે જાત છે. ૧. **કૃદંત પ્રત્યય**, ૨. **તદ્ધિત પ્રત્યય.**

કૃદંત પ્રત્યય:—જે પ્રત્યય ધાતુને છેડે આવીને નામ વિશેષણાદિક ઉત્પન્ન કરે છે, તેને કૃદત પ્રત્યય કહે છે. જેમ, **मृ** મરવું+**अन** ક્રિયાવાચક પ્રત્યય=**मरण.** મરવાની ક્રિયા, મરવું.

તદ્ધિત પ્રત્યય:—નામ વિશેષણાદિક પર પ્રત્યય લાગીને બીજા નામ વિશેષણાદિક ઉત્પન્ન થાય, તે પ્રત્યયને તદ્ધિત પ્રત્યય કહે છે. જેમ, **वर्ष+इक** વાળો=**वार्षिक.**

ગુજરાતી તદ્ધિત પ્રત્યય.

૧. નામ પરથી નામ કરનાર પ્રત્યય.

आटो.—ગપાટો (ગપ+આટો), ખુમાટો.

आरुं સ્થળદર્શક છે.—પાણીઆરૂ (પાણી+આરૂ).

क.—ઠંડક (ઠંડ+ક), ટાઢક, સ્થાનક.

गाळो મોસમ બતાવે છે.—આંબાગાળો, કેરીગાળો, લગ્નગાળો.

ડો, ડી, ડું લઘુતાદર્શક છે.—વાછરડો-ડી-ડું, આંબડી, ગામડું, પલંગડી, મુખડું.

લો, લી લઘુતાદર્શક છે.—ખાટલો, ઘડુલી, પાટલો.

વટ, વટો, વટું ધંધો, આચરણ કે સ્થિતિ બતાવે છે.—વહીવટ (વહી=ચોપડો+વટ,-કારભાર), નાણાવટ, બહારવટું; ઘરવટ, શાહવટ, સાચવટ; દેશવટો, ભોગવટો.

વટીરાખનાર.—કંકાવટી (કંકુ+વટી), નાણાવટી, માથાવટી, વહાણવટી.

વાડ, વાડો, વાડી રહેઠાણ બતાવે છે.—ઝાલાવાડ (ઝાલાઓને રહેવાનુ ઠેકાણુ), મારવાડ, કુંભારવાડો, ચમારવાડો, નાગરવાડો, સરકારવાડો (રાજકુટુંબને રહેવાની જગા); આબાવાડી.

૨. નામ પરથી વિશેષણ કરનાર પ્રત્યય.

આઈ.—ચીનાઈ (ચીન+આઈ), રૂશઆઈ.

આઉ.—ખરચાઉ (ખરચ+આઉ), વગડાઉ (વગડો+આઉ).

આરો, આરી, આરું.—ગળીઆરો (ગળી+આરો)-ગળીઆરી-ગળીઆરૂ, ચુનારો, રંગારો.

આળ, આળુ, ઇયાળ.—જીવાળ, રેતાળ, લોહીઆળ, વાચાળ, શરમાળ, કૃપાળુ, દયાળુ, ગમતિયાળ, રમતિયાળ.

ઇયેલ.—ગુણિયેલ.

ઇયો.—કાપડિયો, તેલિયો, નિશાળિયો, વાગડિયો.

ઈ.—કચ્છી, ખંભાતી, પરદેશી, પોરબંદરી, સુરતી, સ્વદેશી.

ઈકો.—મણીકો, શેરીકો.

ઈલો, ઈલી, ઈલું.—ખોડીલો, જાતીલી, નાતીલું, રસીલો, હઠીલી.

ઉ.—ખેડુ (ખેડ કરનાર), લાલચુ, વિશ્વાસુ, સ્વાદુ (સ્વાદ આપે એવુ).

कणो.—બોલકણો, મારકણો, લાડકણો.

को, की, कुं.—લાડકો-લાડકી-લાડકુ.

ण.—બીકણ.

वान.—ગાડીવાન,બળવાન, બાગવાન.

वाळो, वाळी, वाळुं.—ઘીવાળો, ઘોડાવાળો, દૂધવાળી; પાણીવાળું.

૩. નામપરથી ક્રિયાપદ કરનાર પ્રત્યય.

वुं.-કાટ-કટાવુ, ખોડ-ખોડાવુ, છીંક-છીંકવુ, ઝાળ-ઝાળવુ, ટણકારો-ટણકવુ, ઠગ-ઠગવુ, ડર-ડરવુ, નોતરૂ-નોતરવું, રીણ-રીણવું, બગાડ-બગડવુ, બગાડવુ, બીછાનુ-બીછાવુ, વીંટો-વીંટવુ, બીડવુ, વગોણું-વગોવવુ.

૪. નરજાતિ પરથી નારીજાતિ બનાવનાર પ્રત્યય

ई.—કાકો-કાકી, છોકરો-છોકરી, ભલો-ભલી

आ.—બાળ-બાળા.

अण-एण.—કુંભાર-કુંભારણ, જોગી-જોગણ કે જોગેણ

आणी.—પટેલ-પટલાણી.

णी.—ચંડાળ-ચંડાળણી, પિશાચ-પિશાચણી.

डी.—ભીલ-ભીલડી, હજામ-હજામડી.

૫. વિશેષણ પરથી નામ કરનાર પ્રત્યય.

आई.—ઉંચાઈ (ઉંચુ+આઈ), ચતુરાઈ, મિઠાઈ, લંબાઈ, વડાઇ.

आण.—ઉંડાણ (ઉંડુ+આણ), નીચાણ, પોલાણ.

आश.—કડવાશ (કડવુ+આશ), ખટાશ, તિખાશ, પિળાશ, ભિનાશ, મિઠાશ. રતાશ

प.—ભોળપ (ભોળુ+પ), છોટપ, મોટપ.

पण-पणुं.—ગાંડપણુ (ગાડું+પણુ), શાણુપણુ, અદેખાપણું, મોટાપણુ.

क, की, को સમુદાય વાચક પ્રત્યય.—ચોક (ચો=ચાર+ક, ચારનો જથ્થો), છક, એકી; દશકો.

૬. સર્વનામ પરથી થતાં વિશેષણ ને ક્રિ. વિ. અવ્યય.

	વિશેષણ.	ક્રિ. વિ. અવ્યય.
આ	પરથી આવુ, આટલુ, આવડુ.	આમ, અહિં, અત્યારે.
એ	પરથી એવુ, એટલુ, એવડુ.	એમ, અહિં, અત્યારે.
તે	પરથી તેવુ, તેટલુ, તેવડુ.	તેમ, તહિં, ત્યારે.
જે	પરથી જેવુ, જેટલું, જેવડુ.	જેમ, જહિં, જ્યારે.
કો	પરથી કેવુ, કેટલુ, કેવડુ.	કેમ, કહિં, ક્યારે.

સંસ્કૃત તદ્ધિત પ્રત્યય.

૧. નામ પરથી નામ બનાવનાર પ્રત્યય.

अ તે પરથી બનેલું.—કૌમાર (કુમાર=છોકરો+અ,—કુવારાપણુ), કૌરવ (કુરૂ+અ,—કુરૂના પુત્રો), દાનવ (દનુ+અ,—દનુના દીકરા, દૈત્ય, રાક્ષસ), દાવ (દવ=જંગલ+અ,—જંગલમાં સળગતો અગ્નિ), દૈવ (દેવ+અ,—દૈવ, નસીબ), પાંડવ (પાંડુ+અ,—પાંડુના દીકરા), પાથ (પથ=રસ્તો+અ,—મુસાફર), પાર્થિવ (પૃથ્વી+અ,—પૃથ્વી સબંધી, રાજા), પૌત્ર (પુત્ર+અ,—પુત્રનો પુત્ર), પૌર (પુર+અ,—પુરવાસી), પૌરૂષ (પુરૂષ+અ,—પુરૂષત્વ, પરાક્રમ), માનવ (મનુ+અ,—મનુથી ઉત્પન્ન થયેલ, માણસ), મૌન (મુનિ+અ,—મુગાપણું), યાદવ (યદુ+અ,—યદુ રાજાના વંશજો), રાઘવ (રઘુ+અ,—રઘુનો વંશજ, રામ), વાસુદેવ

(વસુદેવ+અ, વસુદેવના પુત્ર, કૃષ્ણ), વૈયાકરણ (વ્યાકરણ+અ,-વ્યાકરણ જાણનાર).

य તે પરથી બનેલું.—આદિત્ય (અદિતિ=કશ્યપ ઋષિની એક સ્ત્રી+અ,-અદિતિના દીકરા, દેવતા), ગાર્ગ્ય (ગર્ગ+ય,-ગર્ગ ઋષિનો પુત્ર), ચૌર્ય (ચોર+ય,-ચોરી), દારિદ્ર્ય (દરિદ્ર+ય,-ગરીબાઈ), દાસ્ય (દાસ+ય-ગુલામગીરી), દૈત્ય (દિતિ=કશ્યપ ઋષિની એક સ્ત્રી+ય,-દિતિના દીકરા, રાક્ષસો), સાચિવ્ય (સચિવ=પ્રધાન+ય,-પ્રધાનપણું), સાહાય્ય (સહાય=મદદ+ય,-મૈત્રી, મદદ), સૌરાજ્ય (સુરાજ+ય,-સારૂ રાજ્ય).

क લઘુતાવાચક પ્રત્યય.—અંશક, કૌમારક (બાળપણ), દીપક, બાલક.

૨. નામ પરથી વિશેષણ બનાવનાર પ્રત્યય.

अ વાળો.—આંતર (અંતર=અંદર+અ,-અંદરનું), ઐન્દ્ર (ઇન્દ્ર+અ,-ઇંદ્ર સબંધી), ખાદિર (ખદિર=ખેર+અ,-ખેરનુ), ચૈત્ર (ચિત્રા=એક નક્ષત્ર+અ, ચિત્રા નક્ષત્ર વાળો માસ), જૈન (જિન+અ,-જિનને માનનારા, શ્રાવક), વૈષ્ણવ (વિષ્ણુ+અ,-વિષ્ણુ ધર્મ માનનારા), શાક્ત (શક્તિ=દેવી+અ,-દેવીને માનનારા), શૈવ (શિવ+અ,-શિવને માનનારા), સૌવર્ણ (સુવર્ણ=સોનુ+અ,-સોનાનુ બનેલ), સાર્વભૌમ [સર્વભૂમિ+અ,-સર્વ પૃથ્વીનો (રાજા)].

आल, आलु વાળો.—રસાલ (રસ+આલ,-રસવાળી, ફળદ્રુપ), વાચાલ (વાચ્=વાણી+આલ,-વાણીવાળો, બહુ બોલનાર), કૃપાલુ (કૃપા+આલુ), છિદ્રાલુ (છિદ્ર=કાણું+આલુ,-કાણાવાળુ), દયાલુ (દયા+આલુ), મમતાલુ (મમતા=માયા+આલુ,-માયાલુ), માયાલુ (માયા+આલુ).

ટીપ.—ગુજરાતીમાં આલ, આલુને બદલે આળ, આળુ વપરાય છે.

इक वाळो.—આધ્યાત્મિક (અધ્યાત્મન્=આત્મા+ઇક=વાળો,–આત્મા સબધી), આસ્તિક (અસ્તિ=છે+ઇક,–પરમેશ્વર છે એવુ માનનારા), ઐહિક (ઇહ=અહિ, આલોક+ઇક,–આલોકનુ), દૈનિક (દિન=દિવસ+ઇક,–દિવસનુ), ધનિક (ધન+ઇક,–ધનાઢ્ય), ધાર્મિક (ધર્મ+ઇક,–ધર્મવાળું), નાગરિક (નગર=શહેર+ઇક,–શહેરમાં વસનારા સઘળા લોકો, દેશજન), નાવિક (નૌ=નાવ+ઇક,–નાવ ચલાવનાર, ખલાસી), નૈયાયિક (ન્યાય+ઇક,–ન્યાયશાસ્ત્રી), પથિક (પથ=રસ્તો, વાટ+ઇક,–વટેમાર્ગુ), પૌરાણિક (પુરાણ+ઇક,–પુરાણ વાંચનાર, પુરાણી), પ્રામાણિક (પ્રમાણ=સત્ય+ઇક,–વ્હેવારમા સાચો), ભાવક (ભાવ=શ્રદ્ધા+ઇક,–શ્રદ્ધાવાળો), માર્મિક (મર્મ=છુપો ભાવ+ઇક,–છુપા ભાવવાળુ), માસિક (માસ+ઇક, માસનુ), વાર્ષિક (વર્ષ+ઇક,–વર્ષનુ), વૈદિક (વેદ+ઇક,–વેદ સબંધી), શારીરિક (શરીર+ઇક,–શરીર સબધી), સાસારિક (સસાર+ઇક,–સસાર વ્યવહાર સબધી), સ્વાભાવિક (સ્વભાવ=પ્રકૃતિ, કુદરત+ઇક,–કુદરતી).

इन्–ई* વાળો.—અપરાધી (અપરાધ+ઇન્,–અપરાધવાળો, ગુન્હેગાર), અવિનાશી (અવિનાશ+ઇન્,–નાશ નહિ પામે એવુ, રૂપભેદ નહિ થાય તેવુ), ઉપકારી (ઉપકાર+ઇન્,–ઉપકાર કરનારૂ), કરી (કર=હાથ, સુઢ+ઇન્,–સુઢવાળો, હાથી), કર્મી (કર્મ=નસીબ+ઇન્,–નસીબવાળો), કુટુંબી (કુટુંબ+ઇન્,–કુટુબવાળો માણસ), ગુણી (ગુણ+ઇન્,–ગુણવાન), દુ:ખી (દુ:ખ+ઇન્,–દુ:ખવાળું), દેહી (દેહ+ઇન,–શરીરવાળુ), દીર્ઘસૂત્રી (દીર્ઘ=લાબા+સૂત્ર=વિચાર

* સંસ્કૃતમા इन् પ્રત્યયવાળા શબ્દની પ્રથમાના એકવચનમા ઇન્ની ઈ થઈ જાય છે.

+ઇન્,–લાંબા વિચારવાળો, કામમા ઢીલ કરનાર માણસ), ધની (ધન=દોલત+ઇન્,–દોલતવાળો, ધણી), પક્ષી (પક્ષ=પાંખ+ઇન્,–પાંખવાળુ), પ્રવાસી (પ્રવાસ+ઇન્,–મુસાફર), પ્રાણી (પ્રાણ+ઇન્, –પ્રાણવાળા), ફણી (ફણા=ફેણ+ઇન્,–ફેણવાળો, નાગ), ભાવી (ભાવ=થવું+ઇન્,–થવાવાળુ, થનાર, ભાવી), ભોગી (ભોગ+ઇન્, –ભોગવાળુ, ભોગ ભોગવનાર, સંસારી), યોગી (યોગ+ઇન્,–યોગ-વાળો, જોગી, સન્યાસી), રાજ્યદ્વારી (રાજ્યદ્વાર+ઇન્,–રાજકાજ કરનાર), રોગી (રોગ+ઇન્,–રોગવાળો), વિદ્યાર્થી (વિદ્યા+અર્થ= ગરજ+ઇન્,–વિદ્યાની ગરજવાળો), વિનોદી (વિનોદ+ઇન્,–વિનોદ-વાળો, આનદી), શાસ્ત્રી (શાસ્ત્ર+ઇન્,–શાસ્ત્ર જાણનાર), શૈલી (શીલ=સ્વભાવ+ઇન્,–સ્વભાવવાળુ, બોલવા લખવાની ઢબ), સત્ય-વાદી (સત્યવાદ+ઇન્,–સાચુ બોલવાવાળો), સમકાલિન્ (સમ=સ-રખો+કાલ=વખત+ઇન્,–એક સમયમાં થયેલા), સયમી (સયમ +ઇન્,–સયમવાળો, જેણે ઇંદ્રિયો વશ કરી છે એવો સાધુ પુરૂષ, યતિ), સુખી (સુખ+ઇન્,–સુખવાળો), સ્વચ્છદી (સ્વચ્છદ+ઇન્, –જીદ્દી, સ્વતંત્ર, માથાફરેલ).

મ વાળો.—અતિમ (અત=છેડો+મ,–છેડાનુ), મધ્યમ (મધ્ય+ મ,–મધ્યનુ).

મત્–માન્× વાળો—ધીમત્ (ધી=બુદ્ધિ+મત્,–બુદ્ધિવાળો), નિવૃત્તિમત્ (નિરાતવાળુ), મૂર્તિમત્ (મૂર્તિમાન્, સાક્ષાત્, પ્રત્યક્ષ), શ્રીમત્ (શ્રી=લક્ષ્મી, શોભા+મત્,–લક્ષ્મીવાળુ, શોભાવાળુ), શ્રુતિમત્ (વેદ જાણનાર, વેદ પારગત), બુદ્ધિમાન્, ભક્તિમાન્, મતિમાન્ (બુદ્ધિવાળો, ચતુર), શક્તિમાન્

ટીપઃ—ગુજરાતીમા **મત્–માન્** પ્રત્યયના અર્થમા **મંત** પ્રત્યય પણ ચાલે છે. જેમ, ધીમત, બુદ્ધિમત, શ્રીમત, વગેરે.

વત્–વાન્× વાળો.—ગુણવત્ (ગુણવાન્), જ્ઞાનવત્ (જ્ઞાનવાળો), ધૈર્યવત્ (ધીર), નાશવત્ (નાશવાન્), પુણ્યવત્ (પુણ્યવાન્, પુણ્યશાળી), ભગવત્ (ભગ=શક્તિ+વત્,–શક્તિવાળો, દિવ્ય, પૂજ્ય, પરમેશ્વર), વિત્તવત્ (પૈસાવાળું); કુલવાન્, ગુણવાન્, તનવાન્, ધનવાન્, ભગવાન્, ભાગ્યવાન્, લક્ષ્મીવાન્.

ટીપ—ગુજરાતીમા **વત્–વાન્** પ્રત્યયના અર્થમા **વંત** પ્રત્યય પણ ચાલે છે. જેમ, ગુણવંત, તનવંત, દયાવત, ધનવંત, બળવત, ભગવત, વગેરે.

વિન્–વી* વાળો.—તેજસ્વી (તેજસ્=તેજ+વિન્=વાળો,–તેજીદાર, પ્રકાશમાન, દમ અથવા હોશવાળુ), તપસ્વી (તપસ્=તપ+વિન્,–તપ કરવા વાળો), મનસ્વી (મનસ્=મન+વિન્,–મનવાળો, બુદ્ધિમાન. ગુજરાતીમા આ શબ્દ **સ્વચ્છંદી**ના અર્થમા વપરાય છે), યશસ્વી (યશસ્=યશ+વિન્,–યશવાળો).

શાલી, શીલ વાળો.—બુદ્ધિશાલી (બુદ્ધિવાળો), ભાગ્યશાલી (નસીબવાન), ચિન્તાશીલ (ફીકરમંદ), દાનશીલ (દાનદેનાર), વિચારશીલ (વિચારવાળો).

ઈય તે પરથી બનેલુ.—ઉત્તરીય (ઉત્તર=ઉપરનુ+ઈય,–ઉપરનું વસ્ત્ર, ઉપરનો પોશાક), તદીય (તત્=તે+ઈય,–તેને લગતું), દેશીય (દેશ+ઈય,–દેશમાં બનેલુ), દક્ષિણીય (દક્ષિણા+ઈય,–દક્ષિણાને યોગ્ય), ભારતવર્ષીય [ભારતવર્ષ=ભરતનો દેશ (વર્ષ=દેશ)+ઈય,–ભારતવર્ષનો

× સંસ્કૃતમા **મત્** અને **વત્** પ્રત્યયવાળા શબ્દની પ્રથમાના એકવચનમા અંતે **માન્** અને **વાન્** રૂપ થાય છે

* સંસ્કૃતમાં **વિન્** પ્રત્યયવાળા શબ્દની પ્રથમાના એકવચનમા અંતે વી રૂપ થાય છે.

એટલે હિંદુસ્તાનનો રહેવાશી], યૂરોપીય (યૂરોપ+ઈય,–યૂરોપખંડને લગતું), વર્ગીય (વર્ગ+ઈય,–વર્ગને લગતું), શ્રદ્ધેય (શ્રદ્ધા+ઈય,–વિશ્વાસ રાખવા યોગ્ય, વિશ્વાસનીય), સજાતીય (સજાતિ+ઈય,–એકજ જાતમાં ઉત્પન્ન થયેલ), સ્વીય (સ્વ=પોતે+ઈય,–પોતાનુ), સ્વર્ગીય (સ્વર્ગ+ઈય,–સ્વર્ગનુ).

તર, તમ અધિકતા ને શ્રેષ્ઠતાદર્શક પ્રત્યય.—બે વસ્તુનો મુકાબલો કરતાં એકને બીજીથી સારી કે નઠારી અથવા મોટી કે નાની બતાવતા **તર,** અને બેથી વધારે વસ્તુમાંથી એકને સારી કે નઠારી અથવા મોટી કે નાની બતાવતા **તમ** પ્રત્યય વપરાય છે. જેમ, લઘુતર (બેમા નાનુ), લઘુતમ (સૌથી નાનુ), પ્રિયતર (બેમાં વહાલુ), પ્રિયતમ (સૌમાં વહાલુ).

મય ભરેલું.—ચિન્મય (ચિત્=જ્ઞાન+મય,–જ્ઞાનથી ભરેલુ), જળમય (પાણીથી વિંટાયલુ), જ્ઞાનમય (જ્ઞાનવાળુ), તન્મય (તત્=તે+મય,–તલ્લીન), દુ ખમય (દુ ખથી ભરેલુ, દુઃખી), સુખમય (સુખથી ભરેલું, સુખી).

વત્ પેઠે.—આત્મવત્ (આત્મન્=પોતે+વત્,–પોતાની પેઠે), તદ્વત્ (તત્=તે+વત્,–તેની પેઠે, એવીજ રીતે), દંડવત્ (દંડ=લાકડી+વત્,–લાકડીની પેઠે લાબા થઇને), પતંગવત્ (પતંગિયાની પેઠે), પૂર્વવત્ (પહેલાની પેઠે), માતૃવત્ (માની પેઠે), શાસ્ત્રવત્ (શાસ્ત્રની પેઠે) વત્ પ્રત્યય નામ પરથી **ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય** બનાવે છે.

૩. નરજાતિ પરથી નારીજાતિ બતાવનાર પ્રત્યય.

ઈ.—કામિન્–કામિની (પ્રેમી સ્ત્રી), કિન્નર–કિન્નરી (કિન્નરની સ્ત્રી, સ્વર્ગની ગાનારી), ગુણવત્–ગુણવતી (ગુણવાન સ્ત્રી), તરુણ–તરુણી (જુવાન સ્ત્રી, તારુણી), તાપસ–તાપસી (તપ આચરતી સ્ત્રી),

દેવ–દેવી, ભગવત્–ભગવતી (પવિત્ર માનવંતી સ્ત્રી), યોગિન્–યોગિની (જોગણી, વેરાગણ).

આ.—કાન્ત–કાન્તા (પ્રિયા, પત્ની), ચતુર–ચતુરા (ચતુર સ્ત્રી), ચપલ–ચપલા (ચપળ સ્ત્રી), શિવ–શિવા (શિવની સ્ત્રી, પાર્વતી).

આની.—ભવ (શિવ)–ભવાની (શિવની સ્ત્રી, પાર્વતી), ઇંદ્ર–ઇંદ્રાણી, બ્રહ્મા–બ્રહ્માણી.

૪. વિશેષણ પરથી નામ બનાવનાર પ્રત્યય.

अ પણું.—કૌશલ (કુશલ=હોશિયાર, પ્રવીણ+અ,–હોશિયારી, પ્રવીણતા, કુશળતા), ગૌરવ (ગુરૂ=મોટું+અ,–મોટાપણુ), યૌવન (યુવન્=જુવાન+અ,–જુવાનપણું, જુવાની), લાઘવ (લઘુ=નાનુ, કોમળ+અ,–નાનાપણુ, કોમળપણું), શૌચ (શુચિ=પવિત્ર+અ,–પવિત્રપણુ).

ता પણું.—અનન્યતા (અન્=નહિ+અન્ય=બીજુ+તા=પણુ,–બીજુ નહિપણુ–એકપણું, ફક્ત એકજ પ્રભુનું પૂજન), અપૂર્ણતા, કઠોરતા, કૃતજ્ઞતા (કૃતજ્ઞપણુ, કરેલા ગુણનો બદલો વાળવાનુ ધ્યાનમા રાખવુ તે), ક્રુરતા, દુષ્ટતા, ધીટતા (ધીટ=બહાદુર), નિર્ધનતા, પ્રભુતા (મોટાઇ), ફળદ્રુપતા (રસાળપણુ), ભિન્નતા (જુદાપણુ), મમતા (મમ=મારૂ+તા,–મારાપણુ, માયા, મોહ), મિત્રતા, વિષમતા (વિષમપણુ, નિયમ પ્રમાણે નાહ હોવુ તે, ખામી), સુજનતા, સ્વચ્છતા (ચોકખાપણું), સ્વસ્થતા (સ્વસ્થ=શાન્ત+તા,–શાન્તપણું, શાન્તિ).

त्व પણું.—ગુરૂત્વ (ગુરૂ=ભારે+ત્વ, ભારેપણુ, વજન), જડત્વ (જડપણુ), તત્ત્વ (તત્=તે+ત્વ,–તે પણું, મુખ્ય વસ્તુ), દયાલુત્વ (દયાળુપણુ), દાસત્વ (દાસપણુ), નૃપત્વ (રાજાપણુ), મમત્વ (મારાપણુ, મોહ), મહત્ત્વ (મહત્=મોટુ+ત્વ,–મોટાપણું), લઘુત્વ (નાનાપણુ), સતીત્વ (સતીપણુ).

य પણું.—ચાતુર્ય (ચતુર+ય,–ચતુરપણું, હોશિયારી), જાડ્ય (જડ+ય,–જડપણું, સુસ્તી), દૈન્ય (દીન=ગરીબ, હલકો+ય,–ગરીબપણું, હલકાપણું), દૌર્બલ્ય (દુર્બલ+ય,–નબળાઈ), ધૈર્ય (ધીર=ધીરજવાળો+ય,–ધીરતા, ધીરજ), નૈપુણ્ય (નિપુણ=ચતુર+ય,–ચતુરાઈ), પ્રાબલ્ય (પ્રબલ+ય,–પ્રબળપણું, જોર), પ્રાવીણ્ય (પ્રવીણ=હોશિયાર +ય,–હોશિયારી), માધુર્ય (મધુર=મીઠું+ય–મિઠાશ), માલિન્ય (મલિન+ય,–મલિનપણું), શૌર્ય (શૂર+ય,–બહાદુરી), સામર્થ્ય (સમર્થ +ય,–બળ), સામ્ય (સમ+ય,–સરખાપણું), સૌદર્ય (સુદર+ય,–ખુબસુરતી), સ્વાસ્થ્ય (સ્વસ્થ+ય,–શાન્તપણું, શાન્તિ).

क સમુદાયવાચક પ્રત્યય.—પંચક (પંચ+ક), સપ્તક, અષ્ટક, દશક, શતક.

૫. સર્વનામ કે વિશેષણ પરથી ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય બનાવનાર પ્રત્યય.

त्र ઠેકાણે.—સર્વત્ર (સર્વ+ત્ર,–સર્વ ઠેકાણે), યત્ર (યત્=જે+ત્ર, –જે ઠેકાણે, જ્યાં, જહિં), તત્ર (તત્=તે+ત્ર,–તે ઠેકાણે, ત્યાં, તહિં), અત્ર (એતત્=આ+ત્ર,–આ ઠેકાણે, અહિં.)

था રીતે.—સર્વથા (સર્વ પ્રકારે), યથા (યત્+થા,–જે રીતે, જેમ), તથા (તત્+થા,–તે રીતે, તેમ), અન્યથા (બીજી રીતે).

दा વખતે.—સર્વદા (સર્વ વખતે), યદા (યત્+દા,–જે વખતે, જ્યારે), તદા (તત્+દા,–તે વખતે, ત્યારે), કદા (કિમ્=કયુ +દા,–કયે વખતે, ક્યારે).

धा રીતે.—બહુધા (ઘણી રીતે, ઘણું કરીને), સહસ્ત્રધા સહસ્ત્ર=હજાર+ધા,–હજાર રીતે) નવધા, લક્ષધા.

ફારસી તદ્ધિત પ્રત્યય.

૧. નામ પરથી નામ કરનાર પ્રત્યય.

ઈ પણું.—કારકુની (કારકુન+ઈ=પણું,-કારકુનપણુ), ગુલામી, જહાંગીરી (જહાંગીર પાદશાહ ઘણો જુલમી હતો તે પરથી લાક્ષણિક અર્થ જુલમ, નિર્દયતા), દીવાની, ફોજદારી, બાદશાહી, સાહેબી.

ખાનું ઠેકાણું.—કારખાનુ (કાર=કામ+ખાનુ=ઠેકાણું,-હુન્નરી કામ ચાલતું હોય તે ઠેકાણું), કેદખાનુ, તોપખાનુ, દવાખાનું, દિવાનખાનુ (બેસવા ઊઠવાનો મુખ્ય ઓરડો), બંદીખાનુ (કેદખાનુ), બબરચીખાનું (રસોઈ કરવાનુ ઠેકાણું, રસોડુ), હાથીખાનું.

ગર કરનાર.—કારીગર (હુન્નરી), ચુડગર, જાદુગર, તવ ગર (તવાગર-તવાન=શક્તિ+ગર=વાળો,-શક્તિવાળો, પૈસાદાર), સોદાગર (સોદો કરનાર, વેપારી).

ગીર જીતનાર.—આલમગીર (આલમ=દુનિયા+ગીર,-દુનિયા જીતનાર, એક પાદશાહનું નામ છે), જહાગીર (જહા=દુનિયા+ગીર, -દુનિયા જીતનાર, એક પાદશાહનું નામ છે), તમાશગીર (તમાશા =ખેલ+ગીર,-તમાશા કરનાર).

ગીરી પણું.—ગુલામગીરી, દીવાનગીરી, મહેતાગીરી, સાલગીરી (સાલ=વરસ+ગીરી,-વરસપણું, વરસગાંઠ, જન્મગાઠ).

ચી રાખનાર.—ખજાનચી (ખજાનો રાખનાર), તબલચી, મશાલચી.

દાન-દાની ઠેકાણું.—કલમદાન, પાનદાન, અત્તરદાની, ગુલાબદાની (ગુલાબજળ રાખવાનું ઠેકાણું), ચાહેદાની, મચ્છરદાની (મચ્છર ન આવે માટે પલંગની આસપાસ ફરતો ઝીણો જાળીવાળો પડદો).

દાર વાળો.—કામદાર (કામવાળો, કારભારી), ખીજમતદાર

(ખીજમત=ચાકરી+દાર=વાળો,–ચાકર), છડીદાર (છડીપોકારનાર, ચોપદાર), જમીનદાર (જમીનની પેદાશપર જેનુ ગુજરાન ચાલતું હોય તે), થાણુદાર (થાણાનો અમલદાર), દુકાનદાર, દેણુદાર (દેવાવાળો), ફોજદાર, મજમૂદાર (પરગણાનો હિસાબ રાખનાર અમલદાર, દફતરદાર), મામલતદાર (પરગણાનો વસુલાતી અધિકારી), મોજણીદાર (માપણી કરનાર), લેણુદાર (માગનાર), વહીવટદાર (વહીવટ કરનાર, કારભારી, મામલતદાર).

નામું લખાણ.—સરનામુ (સર=શિર, માથું+નામુ=લખાણ, બીડેલા કાગળપર જે નામઠામ લખ્યુ હોય તે, શિરનામુ), હુકમનામુ (હુકમ+નામુ=લખાણ, કજિયા સબંધી સરકાર તરફથી થયેલ ફેંસલો).

વાન વાળો.—દરવાન (દર=દરવાજો, બાર+વાન,–દરવાજે બેસનારો સિપાઇ, દરવાણી, દ્વારપાલ), પહેલવાન (કુસ્તીવાળો, કસરતબાજ, મલ્લ), ગાડીવાન.

૨. નામ પરથી વિશેષણ કરનાર પ્રત્યય.

खोर ખાનાર કે કરનાર.—દારૂખોર (દારૂ પીનાર), હરામખોર (હરામ, **वि.**=વગર હક્કનુ+ખોર=ખાનાર,–જેનુ અન્ન ખાધુ હોય તેનુ બુરૂ કરનાર, કૃતઘ્ન), હલાલખોર (હલાલ, **वि.**=વાજબી +ખોર=ખાનાર,–જેનું અન્ન ખાધુ હોય તેનો બદલો વાળનાર, કૃતજ્ઞ), ઈર્ષાખોર (ઈર્ષા કરનાર–અદેખા), દગાખોર (દગો કરનાર), પતરાજીખોર, મસ્તીખોર, શેખીખોર.

गरो-गरी-गरुं કરનાર.—કહ્યાગરો–રી–રૂ (કહ્યા પ્રમાણે કરનાર), કાજગરો–રી–રૂ (કાજ કરનાર, શક્તિવાન, લાડકુ), વાતગરો–રી–રૂ.

गार-गारो કરનાર.—ગુનેહગાર, જુલમગાર, પરહેજગાર (પરહેજ=કરી+ગાર=પાળનાર,–ખાવા પીવામાં કરી પાળનાર), મદદગાર;

કામણગારો (કામણ કરનાર, મોહ પમાડનાર, ભોળવી નાંખે તેવો).

दान જાણનાર.—કદરદાન (કદર જાણનાર, ગુણજ્ઞ).

दार વાળો.—આબરૂદાર (આબરૂવાળો, નામાંકિત), ખબરદાર (ખબરવાળો, હોશિયાર), નસીબદાર (નસીબવાળો, પૈસાદાર), પહેલદાર (પાસાદાર), પાણીદાર (પાણીવાળુ, તેજદાર), ભભકાદાર (ભભકાવાળું, તેજદાર), મરોડદાર (સારી વલણ વાળા), રોનકદાર (ઘાટદાર).

बाज કરનાર.—કસરતબાજ, કુસ્તીબાજ, દગલબાજ.

बान વાળો.—મહેરબાન (મહેરવાળા, દયાળુ).

मंद વાળો.—અક્કલમંદ (અક્કલવાળો), દાનેશમંદ (ડહાપણ વાળો, ડાહ્યો, સમજુ, દાનો), દોલતમંદ.

वार ભરેલો.—ઉમેદવાર (આશાભરેલો), તપસીલવાર, બાબ્‌તવાર, વિગતવાર.

૩. વિશેષણપરથી નામ કરનાર પ્રત્યય.

ई પણું.—ખબરદારી, તાબેદારી, બહાદુરી, મહેરબાની, હરામખોરી

गी પણુ.—આદગી.

સંસ્કૃત ધાતુ પરથી ઉત્પન્ન થયેલાં ગુજરાતી ક્રિયાપદો.

સંસ્કૃત ધાતુ ને તેના અર્થ.	**ગુજરાતી ક્રિયાપદ.**
૧. **अङ्क्** ચિહ્ન કરવું, ગણવુ.	આંકવુ.
૨. **अञ्ज्** તેલ ચોપડવુ.	આંજવુ, ઉંજવું.
૩. **अट्** આંટો મારવો, ભટકવું, ભમવુ.	અથડવું, આથડવું.
૪. **अस्** હોવુ, ફેંકવુ. **अस्तम्+इ** આથમવું.	આથમવું.

૫. इ (अय्) જવું.	
૬. इष् (इच्छ्) ઇચ્છવુ.	ઇચ્છવુ.
૭. ईक्ष् જોવુ.	
परि+ईक्ष्=परीक्ष् પરખવું.	પરખવું.
प्र+ईक्ष्=प्रेक्ष् પેખવું.	પેખવુ.
૮. कथ् કથન કરવુ, કહેવુ.	કહેવું.
૯. कम् પ્રીતિ કરવી.	
૧૦. कम्प् કંપવુ, દયા કરવી.	કંપવું.
૧૧. कल् જવુ, કળવુ, ફેંકવું, શબ્દ કરવો.	કળવું.
अ+कल् ન કળવુ.	અકળાવુ.
उत्+कल् વંચાવું, ગુચ નીકળવી.	ઉકલવુ, ઉકેલવુ.
૧૨. कष् કસવુ, ઘસવુ.	કસવુ.
૧૩. काश् ચળકવુ.	
प्र+काश् પ્રકાશવુ.	પ્રકાશવુ.
૧૪. कुर्द् કૂદવુ.	કૂદવુ.
૧૫. कुप् કોપ કરવો, ગુસ્સે થવુ.	કોપવુ.
૧૬. कूट् કૂટવુ.	કૂટવુ.
૧૭. कृ કરવુ.	કરવુ.
स्वी+कृ સ્વીકારવું.	સિકારવું.
उच्चैं+कृ ઉંચકવુ.	ઉંચકવું.
૧૮. क्रम् ચાલવું, પગલું ભરવુ, લાગુ થવું, અસર કરવી.	
૧૯. क्षम् ક્ષમા કરવી, માફ કરવું, ખમવું.	ખમવું.
૨૦. क्षर् ખરવુ, ઝરવું.	ખરવું.
૨૧. क्षि ક્ષય થવો, ઘસાઇ જવું.	

૨૨. **क्षिप्** ફેંકવું.	
૨૩. **खण्ड्** ભાગવુ.	ખાંડવું.
૨૪. **खन्** ખોદવુ.	ખણુવુ.
उत्+खन् ઉખેડવુ.	ઉખેડવુ.
૨૫. **खल्** ચાલવુ, એકઠું કરવુ.	ખાળવુ.
૨૬. **खाद्** ખાવુ.	ખાવુ.
૨૭. **खिद्** ખેદ પામવો.	ખીજવુ.
૨૮. **खेल्** ખેલવુ.	ખેલવું.
૨૯. **ख्या** કહેવુ.	
वि+आ+ख्या=व्याख्या વખાણવું.	વખાણુવુ.
૩૦. **गण्** ગણુવુ, ધારવુ.	ગણુવુ.
૩૧. **गन्ध्** દુ ખદેવુ, પૂછવુ, જવુ.	ગધાવુ.
૩૨. **गम्** જવુ.	ગમવુ
निर्+गम् નીકળવુ.	નિર્ગમવુ.
उत्+गम् ઊગવુ.	ઊગવુ.
૩૩. **गर्ज्** ગર્જના કરવી.	ગાજવુ.
૩૪. **गल्** ગળવુ.	ગળવુ.
उत्+गल् ઓગળવુ.	ઓગળવુ.
૩૫. **गुण्** ગુણુવુ.	ગુણુવુ.
૩૬. **ग्रह् (गृह्)** ગ્રહણુ કરવુ, લેવુ	ગ્રહેવુ.
उत्+ग्रह् ઊઘરાવવુ.	ઊઘરાવવુ.
वि+ग्रह् વિગ્રહ કરવો, લડાઈ કરવી.	વીઘરવુ.
सम्+ग्रह् સગ્રહ કરવો, એકઠુ કરવુ.	સઘરવુ.
૩૭. **गै** ગાવુ.	ગાવુ.
૩૮. **ग्रन्थ्** ગાઠવુ, ગુથવું.	ગાઠવુ, ગુંથવુ.

૩૯. **ग्रस्** ખાવુ, લેવું.	
૪૦. **घट्** લાયક થવુ, ઘડવુ, એકઠા થવું.	ઘટવું, ઘડવું.
उत्+घट् ઊઘડવું.	ઉઘડવુ.
૪૧. **घुट्** ઘુંટવુ.	ઘુંટવુ.
૪૨. **घुर्** બીવડાવુ, ભયંકર શબ્દ કરવો.	ઘોરવુ.
૪૩. **घुष्** ગોખવુ.	ગોખવુ.
૪૪. **घृष्** ઘસવુ.	ઘસવુ.
૪૫. **चट्** ચોટવુ, ચાટવું.	ચડવુ, ચઢવું, ચાટવુ.
૪૬. **चर्** જવુ, બહાર ફરવુ.	ચરવુ.
उत्+चर्=उच्चर् ઉચ્ચરવુ.	ઉચરવુ, ઓચરવું.
वि+चर् જવુ, દાખલ થવુ.	વિચરવુ, વિચારવુ.
सम्+चर् જવુ, એકઠું કરવુ.	સંચરવુ, સાંચરવું.
૪૭. **चर्व्** ચાવવુ.	ચાવવુ.
૪૮. **चल्** ચાલવું.	ચાલવુ, ચળવુ, ચાળવુ.
उत्+चल्=उच्चल् ઉછળવુ.	ઉછળવું.
૪૯. **चष्** ખાવુ.	ચાખવુ.
૫૦. **चि** ઢગલો કરવો.	
सम्+चि એકઠું કરવુ.	સંચવુ, સાંચવું.
૫૧. **चित्** જાણવુ, વિચારવુ	ચેતવુ.
૫૨. **चित्र्** ચીતરવુ.	ચીતરવુ.
૫૩. **चिन्त्** વિચારવુ, ફીકર કરવી.	ચિંતવુ.
૫૪. **चुर्** ચોરવુ.	ચોરવુ.
૫૫. **चूष्** ચૂસવુ.	ચૂસવુ.
૫૬. **छद्** ઢાંકવુ, સંતાડવુ.	છાવુ, છાદવુ.
૫૭ **छिद्** કાપી નાખવુ, ભાગ કરવા	છેદવુ.

૫૮. छुद् જુદું કરવું, કાપવુ.	છૂટવું, છોડવું.
૫૯. जट् ચોટીજવું, બધાઇ જવું.	જડવુ.
૬૦. जन् પેદા કરવુ, પેદા થવુ.	જણવું, જનમવું.
उप+जन् ઉપજવું.	ઉપજવુ.
૬૧. जप् જપવુ, ધીમે સાદે બોલવું, પઠવુ.	જપવુ.
૬૨. जम् જમવું.	જમવું.
૬૩ जागृ જાગવુ.	જાગવુ.
૬૪. जि જય પામવો.	જીતવુ.
૬૫. जीव् જીવવુ.	જીવવુ.
૬૬. जुट् જોડવુ.	જોડવુ.
૬૭. ज्ञा જ્ઞાન થવુ, જાણવુ.	જાણવુ.
૬૮. ज्वल् બળવુ, તપવુ, ધગધગવુ.	જળવુ.
प्र+ज्वल् સળગવુ.	પ્રજળવુ.
૬૯. टङ्क् ટાંકવુ.	ટાંકવુ.
૭૦. टिप् ફેંકવું.	ટીપવુ.
૭૧. तन् તાણવુ.	તાણવુ.
૭૨. तप् તપવુ.	તપવુ.
૭૩. तर्क् વિચાર કરવો.	તાકવુ.
૭૪. तुल् તોળવુ.	તોળવું.
૭૫. तुष् સંતોષ પામવો, ધરાવવુ.	
सम्+तुष् સંતોષ પામવો.	સંતોખવું.
૭૬. तॄ તરવુ, ઓળગવું.	તરવું, તારવુ.
अव+तॄ અવતરવુ.	અવતરવું, ઉતરવુ.
૭૭. त्यज् તજવુ.	તજવુ.
૭૮. त्रस् બીવુ, ધ્રૂજવુ.	ત્રાસવુ.

૭૯. **त्रुट्** તુટવું, તોડવુ.	તુટવુ, તોડવું.
૮૦. **दण्ड्** દંડવુ.	દંડવુ.
૮૧. **दम्** દમવુ.	દમવું.
૮૨. **दल्** ભાગ કરવા, દળવુ.	દળવુ.
૮૩. **दंश्** ડંખવુ, કરડવુ.	ડંખવુ.
૮૪. **दह्** દાહથવો, દાઝવું, બાળવુ.	દાઝવુ.
૮૫. **दा** દાનકરવુ, આપવુ.	દેવુ.
૮૬. **दिव्** પ્રકાશવુ.	
૮૭. **दिश्** દેખાડવું, બતાવવુ.	દીસવુ.
૮૮. **दीप्** પ્રકાશવુ.	દીપવુ.
૮૯. **दुःख्** દુઃખ દેવુ, દુખવુ.	દુખવુ.
૯૦. **दुह्** દોહવુ.	દોહવુ.
૯૧. **दृ** માન આપવુ, બીવુ.	
आ+दृ શરૂ કરવુ, માન આપવુ.	આદરવુ.
૯૨. **दृश्** દર્શન કરવુ, જોવુ.	દેખવુ.
૯૩. **दृ** ફાડવુ.	
वि+दृ વાઢવુ, કાપવુ, ફાડવુ.	વિદારવુ.
૯૪. **द्रु** દોડવું.	દોડવુ.
૯૫. **धा** મૂકવુ, ધરવુ.	
परि+हित (ધા ધાતુનો ભૂ કૃ) પહેરેલુ.	પહેરવુ.
सम्+धा ચોટાડવુ.	સાધવુ.
૯૬. **धाव्** દોડવુ, ધાવુ.	ધાવુ.
૯૭. **धिक्ष्** તપાવવુ.	ધીકવુ.
૯૮. **धू** ધૂજવુ, ધૂણવુ.	ધૂજવુ, ધુણવુ.
૯૯. **धृ** પકડવુ, ધારણ કરવુ.	ધરવુ, ધારવુ.

	उत्+धृ ઉદ્ધાર કરવો.	ઉધરવુ, ઉધારવું.
	निः+धृ નિર્ધારવુ.	નિર્ધારવું.
	सु+धृ સુધારવુ.	સુધારવુ.
૧૦૦.	धे ધાવવુ.	ધાવવુ.
૧૦૧.	ध्मा ધમવુ, ફુંકવુ.	ધમવુ.
૧૦૨.	नम् નમવુ.	નમવુ, નામવુ.
	प्र+नम् પ્રણામ કરવા.	પ્રણમવુ.
૧૦૩.	नल् બાધવુ.	નડવુ.
૧૦૪	नश् નાશ પામવો.	નાસવું.
	वि+नश् નાશ પામવુ.	વણસવુ.
૧૦૫.	नाथ् દુ:ખ દેવુ, ધણી થવુ.	નાથવું.
૧૦૬.	निन्द् નિંદવુ.	નિંદવુ.
૧૦૭	नी લઇ જવુ, દોરી જવુ.	
	आ+नी–नय्=आनय् આણુવુ, લાવવુ.	આણુવુ.
	परि+नी–नय्=परिणय् પરણુવુ	પરણુવુ.
૧૦૮.	नृत् નાચવુ.	નાચવુ.
૧૦૯.	पच् પાક કરવો, રાધવુ.	પાકવુ,પકવવુ,પચવું.
૧૧૦.	पठ् પાઠ શીખવો, ભણુવુ, શીખવુ.	પઢવુ.
૧૧૧.	पत् પડવુ.	પડવું.
	उत्+पत् ઉપડવુ.	ઉપડવુ.
૧૧૨.	पद् જવુ, સ્થાનથી ખસવુ.	
	उत्+पद् ઉત્પન્ન થવુ, ઉપજવુ.	ઉપજવુ.
	निस्+पद् નીપજવું.	નીપજવું.
	सम्+पद् મેળવવુ.	સાંપડવું.
૧૧૩.	पल् જવુ, નાસવું.	પળવુ.

૧૧૪. **पश्** બાંધવુ.	ફસવું.
૧૧૫. **पा (पिब्)** પાન કરવું, પીવુ.	પાવુ, પીવું.
૧૧૬. **पा** રક્ષણ કરવુ, પાળવુ.	
૧૧૭. **पाल्** પાળવુ.	પાળવુ.
૧૧૮. **पिष्** દળવુ.	પીસવુ.
૧૧૯. **पीड्** પીડવુ.	પીડવુ.
૧૨૦. **पुष्** પોષણ કરવુ, પોષવુ.	પોષવુ.
૧૨૧. **पू** પાવન કરવુ.	
उत्+पू ચોકખુ કરવું.	ઉપણવુ.
૧૨૨. **पूज्** પૂજવુ.	પૂજવુ
૧૨૩. **पूर्, पृ** અથવા **पॄ, पर्व्** પૂર્ણ કરવુ, ભરવું.	પૂરવુ.
૧૨૪. **पृ** કામે લગાડવુ.	
व्या+पृ કામે લગાડવુ.	વાપરવુ, વાવરવુ.
૧૨૫ **प्री** પ્રેમ કરવો, ખુશી કરવું.	
૧૨૬. **प्रच्छ्** પૂછવુ.	પૂછવુ.
૧૨૭. **फल्** ફળવુ.	ફળવુ.
૧૨૮. **फुल्ल्** ખીલવુ, ફૂલવુ.	ફૂલવુ.
૧૨૯. **बन्ध्** બાંધવુ, ચોટાડવુ, જડવુ.	બાધવુ.
૧૩૦. **बुध्** બોધથવો, જાણવું, સમજવુ જાગવુ.	બોધવુ, બૂઝવુ.
प्र+बुध् વિસ્તારથી બોધ આપવો.	પ્રબોધવુ.
सम्+बुध् બોલાવવુ, કહેવુ.	સબોધવુ.
૧૩૧. **ब्रू** બોલવુ.	બોલવુ.
૧૩૨. **भक्ष्** ભક્ષણ કરવુ, ખાવું.	ભક્ષવુ.
૧૩૩. **भज्** ભજવુ, સેવવુ, આશરો લેવો, પકડવુ.	ભજવુ.
૧૩૪. **भज्, भञ्ज्** નાશ કરવો, ભાગવુ.	ભાગવુ, ભાંગવું.

૧૩૫. **भण्** ભણવું.	ભણવુ.
૧૩૬. **भल्** જોવું.	ભાળવુ.
૧૩૭. **भष्** ભસવુ, ગાળો દેવી.	ભસવુ.
૧૩૮. **भाष्** ભાષણ કરવુ, કહેવુ.	ભાખવું.
૧૩૯. **भिक्ष्** ભિક્ષા માગવી, ભીખવુ.	ભીખવુ.
૧૪૦. **भिद्** ભેદવું, ફાડવુ.	ભેદવુ.
૧૪૧. **भी** બીવુ.	
૧૪૨. **भुज्** ભોગવવુ, ખાવુ, ભોજન કરવુ.	ભોગવવુ.
૧૪૩. **भू** હોવુ, થવુ.	હોવુ, ભાવવુ.
अनु+भू અનુભવ લેવો.	અનુભવવુ.
सम्+भू સ ભવવુ.	સ ભવવુ.
૧૪૪. **भृ** ભરવુ.	ભરવુ, ભારવુ.
૧૪૫ **भ्रम्** ભમવુ, ફરવુ.	ભમવુ.
૧૪૬ **भ्रंश्** પડવું	
૧૪૭ **भ्रस्ज्** શેકવુ.	ભુ જવુ
૧૪૮. **भ्राज्** પ્રકાશવુ.	
૧૪૯. **मथ्** વલોવવુ.	મથવુ.
૧૫૦. **मद्** મદમા હોવુ, ગાડા થવુ, ભૂલ ખાવી.	
૧૫૧. **मन्** માનવુ, વિચારવુ.	માનવુ.
૧૫૨. **मन्त्र्** છાનો વિચાર કરવો.	મ તરવુ.
૧૫૩. **मह्** મોટા થવુ.	
૧૫૪. **मा** માપવુ.	માવુ, સમાવુ,માપવુ.
निर्+मा નીમવું.	નીમવુ.
૧૫૫ **मान्** માન આપવું.	માનવું
૧૫૬. **मार्ग्** શોધવું.	માગવું.

१५७. **मिल्** ભેટવુ. મળવુ.
उत्+मिल् ઉમેરવુ. ઉમેરવું.
१५८. **मुच्** મુક્ત કરવુ, મૂકવું, છૂટા કરવું. મૂકવું, મોકલવું, મોચાવું.
१५९. **मुण्ड्** મુડવુ. મુડવું.
१६०. **मुस्** મસળવુ. મસળવુ.
१६१. **मुह्** મોહ પામવો, ઘેલા થવુ,બેભાનથવુ. મોહવુ, મુઝાવુ.
१६२. **मृ** મરવુ મરવુ.
१६३. **मृग्** ખોળવુ, શિકાર કરવો.
१६४. **मृज्** માજવુ. માજવું.
१६५ **यज्** યજ્ઞ કરવો, પૂજવુ. યજવુ
१६६. **यत्** મહેનત કરવી
१६७. **यम्** કબજામા રાખવુ.
१६८. **या** જવુ. જવુ.
आ+या આવવુ. આવવું.
उत्+या (પ્રેરક **उद्यापन**)વ્રત પૂરૂ કરવુ ઉઝવવુ.
१६९. **याच्** માગવુ. યાચવુ
१७०. **युज्** જોડવુ, મનોવૃત્તિ વશ કરવી. યોજવુ.
१७१. **युध्** લડવુ. ઝુઝવુ.
१७२. **रक्ष्** રક્ષણ કરવુ, બચાવવુ, સભાળવુ. રાખવુ.
१७३. **रख्** રખડવું. રખડવુ.
१७४. **रच्** રચવુ, ગોઠવવુ, રૂચિ થવી, ગમવુ રચવુ.
१७५. **रञ्ज्** રગવુ, રાજી થવુ, રાજી કરવુ. રગવુ, રીઝવુ.
१७६. **रट्** બૂમ પાડવી. રટવુ, રડવુ.
अव+रट् લાબે સાદે રડવું. આરડવું.

૧૭૭. **रध्** નાશ કરવો, ઇજા કરવી. રાંધવુ.

૧૭૮. **रभ्** આરભ કરવો, આનંદ આપવો.

आ+रभ् શરૂ કરવું. આરભવુ.

૧૭૯. **रम्** રમવુ. રમવુ.

वि+रम् અટકવુ, થોભવું. વિરમવું.

૧૮૦. **रस्** સ્વાદ લેવો. રસવુ.

૧૮૧. **राज्** પ્રકાશવું. રાજવુ.

वि+राज् બિરાજવું, બિરાજમાન થવુ, શોભાયમાન દેખાવુ, પ્રકાશવુ. વિરાજવું.

૧૮૨. **रु** રોવુ. રોવુ.

૧૮૩ **रुच्** ભાવવુ. રૂચવું.

૧૮૪. **रुध्** અટકાવવું, ઘેરો ઘાલવો. રૂધવુ, રૂધાવુ.

૧૮૫. **रुह्** (પ્રેરક **रोपयति**) ફણગો ફૂટવો. રોપવુ.

૧૮૬. **रूप्** દેખાવુ.

૧૮૭. **रुष्** ગુસ્સે થવુ. રૂઠવુ, રીસાવુ.

૧૮૮. **लक्ष्** જોવુ, તપાસવું.

अव+लक्ष् ઓળખવું. ઓળખવુ.

૧૮૯. **लग्** સાથે જવું, અડકવુ. લાગવુ.

वि+लग् વળગવુ વળગવુ.

૧૯૦. **लङ्घ्** જવુ, ભૂખ્યા રહેવું, શુષ્ક થવું. લાઘવુ, લઘાવું.

उत्+लङ्घ्=उल्लङ्घ् ઉલ્લઘન કરવું. ઓળગવુ.

૧૯૧. **लज्ज्** લજ્જા પામવી, લાજવું, શરમાવું. લાજવુ.

૧૯૨. **लप्** બોલવું. લવવુ.

वि+लप् વિલાપ કરવો. વિલપવુ.

૧૯૩. **लभ्** લાભ થવો, મેળવવું.

૧૯૪. **लम्ब्** લબડવું.	લબાવવુ.
૧૯૫. **लल्** રમવુ	લાડવુ.
૧૯૬. **लस्** રમવુ, પ્રકાશવુ, શોભવુ.	લસવુ, આળસવું.
वि+लस् શોભવુ.	વિલસવુ.
૧૯૭. **ला** લેવુ.	લેવુ.
૧૯૮. **लिख्** લખવુ.	લખવુ.
आ+लिख् આળેખવુ.	આળેખવું.
૧૯૯. **लिप्** લેપ કરવો, ચોપડવુ.	લીપવુ.
૨૦૦. **ली** વળગવુ, લીન થવુ, ગરક થવુ, પીગળવુ.	
૨૦૧. **लुट्** લોટવુ, આળોટવુ.	લોટવુ, આળોટવું.
૨૦૨. **लुण्ट्** લુટવુ.	લુટવુ.
૨૦૩. **लुप्** નાશ કરવો.	લોપવુ.
૨૦૪. **लुभ्** લોભ કરવો–રાખવો, તકાસવુ, મોહિત થવુ.	લોભાવુ.
૨૦૫. **लू** કાપવુ.	લણવુ.
૨૦૬. **लोक्** જોવુ	
अव+लोक् અવલોકન કરવું, જોવુ.	અવલોકવુ.
वि+लोक् ઓળખવું,જાણવુ, જોવુ.	વિલોકવુ.
૨૦૭. **लोच्** જોવું.	
आ+लोच् વિચારવું, કલ્પનાથી શોધી કાઢવું.	આલોચવુ.
वि+लोच् નિહાળવું, જોવુ.	વિલોચવું.
૨૦૮. **वच्** બોલવુ, કહેવું.	વાચવુ.
૨૦૯. **वद्** વદવુ, કહેવું.	વદવુ.
૨૧૦. **वन्द्** વંદન કરવું, નમવું.	વંદવું.

२११. **वप्** વાવવુ. વાવવુ.
२१२. **वर्ण्** વર્ણવું, વખાણવુ, રંગવુ. વર્ણવું.
२१३ **वल्** વળવુ. વળવુ.
२१४. **वस्** વસવુ, રહેવુ, પહેરવું. વસવુ.
२१५. **वह्** વહેવુ, લઇ જવુ. વહેવુ.
निः+वह् ટકવું, જારી રહેવુ. નિભવુ–નભવું.
२१६. **वा** વાવું. વાવુ.
२१७. **विच्** છૂટા પાડવુ.
२१८. **विद्** મેળવવુ, વિદ્યમાન હોવું, હોવુ, જાણવું, દલીલ કરવી, તકરાર કરવી.
२१९ **विध्** વિંધવું. વિંધવુ.
२२०. **विश्** પ્રવેશ કરવો, પેસવું બેસવુ.
प्र+विश् પેસવુ. પેસવું.
२२१. **विष्** વ્યાપવુ.
२२२. **वृ** વરવુ, પસંદ કરવુ. વરવું.
२२३. **वृ** ઢાંકવું. વારવુ.
नि+वृ અટકાવવુ. નિવારવુ.
२२४. **वृज्** વર્જવુ, છોડી દેવું. વર્જવુ.
२२५. **वृत्** હોવુ, થવું, વર્તવુ, રહેવું. વર્તવુ.
२२६. **वृध्** વધવું. વધવુ.
२२७. **वृष्** વૃષ્ટિ કરવી, વરસાવવું, રેડવુ, ધાર પાડવી. વરસવું.
२२८. **वे** વણવુ. વણવુ
प्र+वे પરોવવું. પરોવવુ.
२२९. **शक्** શક્તિમાન થવું, શકવુ. શકવુ

૨૩૦. **शङ्क्** શંકા લેવી, વહેમ આણવો.

अव+शङ्क् શરમાવુ, સંકોચાવુ. ઓશંકાવું

૨૩૧. **शद्** સળવુ. સળવુ.

૨૩૨. **शब्द्** અવાજ કરવો.

૨૩૩. **शम्** શાન્ત થવુ. શમવુ.

૨૩૪ **शंस्** પ્રશંસા કરવી, વખાણવું, કહેવુ.

૨૩૫ **शास्** રાજ્ય ચલાવવુ, નિયમમા મૂકવુ, શિક્ષણ આપવું.

૨૩૬. **शिक्ष्** શીખવું. શીખવુ.

૨૩૭. **शिङ्घ्** સુંઘવુ. સુઘવુ.

૨૩૮. **शिष्** પૃથક્ કરવુ

૨૩૯. **शी** સુઈ રહેવું, ઉંઘવુ.

૨૪૦ **शुच्** શોચવુ, શોક કરવો. શોચવું.

૨૪૧. **शुच्** પવિત્ર થવું.

૨૪૨. **शुध्** શોધવું શોધવું.

૨૪૩. **शुभ्** શોભવું, ઘટારત હોવું. શોભવુ, સોહવુ.

૨૪૪ **शुष्** સુકાવું. સુકવુ.

૨૪૫. **शॄ** હિંસા કરવી, મારી નાંખવુ

૨૪૬. **श्रम्** શ્રમ લાગવો, થાકવુ.

૨૪૭ **श्रि** આશરો લેવો.

उत्+श्रि–श्रय्=उच्छ्रय् ઉછરવું. ઉછરવું,

૨૪૮. **श्रु** શ્રવણ કરવુ, સૂણવું, સાંભળવું. સૂણવું.

૨૪૯. **श्वस्** શ્વાસ લેવો.

૨૫૦. **सज्ज्** સજવુ. સજવું.

૨૫૧. **सह्** સહન કરવુ, સહેવુ. સહેવુ.

૨૫૨. **साध्** સાધવું, મેળવવું, સિદ્ધ કરવું. સાધવું.
૨૫૩. **सिच्** અભિષેક કરવો, સિંચવું, છાંટવું. સિંચવું.
૨૫૪. **सिध्** સિદ્ધ થવું. સીઝવું.
૨૫૫. **सिव्** સીવવુ. સીવવુ.
૨૫૬. **सु** સોમરસ કાઢવો, જણવું.
प्र+सु પ્રસવ કરવો, જન્મ આપવો. પ્રસવવું.
૨૫૭. **सू** જણવું
૨૫૮. **सूच्** સૂચના કરવી, જણાવવુ. સૂઝવું.
૨૫૯. **सृ** સરકવું, ખસવુ, જવું, દોડવું. સરવુ, સારવુ.
अनु+सृ અનુસરવુ, પાછળ જવું. અનુસરવુ.
उत्+सृ ઉસરવુ, ઓછુ થવુ, નીકળી જવુ. ઉસરવુ.
अव+सृ ઓસરવુ, ઓછુ થવું, ઉતરવુ. ઓસરવુ.
निः+सृ નીસરવુ, નીકળવુ, હાંકી મૂકવુ. નીસરવુ.
प्र+सृ પ્રસાર થવો, પસરવુ, ફેલાવુ. પસરવું.
૨૬૦. **सृज्** સરજવુ, નિપજવુ, મૂકી-છોડી દેવુ. સરજવુ.
૨૬૧ **सेव्** સેવા કરવી, સેવવુ. સેવવુ.
૨૬૨. **स्तम्भ्** અટકાવવુ, અક્કડ થવું, મગરૂબ થવુ. થભવુ, થોભવુ.
૨૬૩. **स्तु** સ્તવવુ, વખાણવુ. સ્તવવુ.
૨૬૪. **स्तृ** ઢાંકવુ.
आ-स्तृ ઢાંકવુ, પાથરવું, આસ્તરણ કરવુ. આથરવુ.
प्र-स्तृ પાથરવુ. પાથરવુ.
वि-स्तृ વિસ્તાર પામવો, વિસ્તરવુ. વિસ્તરવુ.
૨૬૫. **स्थग्** ઠગવુ. ઠગવુ.

૨૬૬.	**स्था** સ્થિતિ હોવી ઉભા રહેવુ.	સ્થાપવું–થાપવુ, થાબડવું.
	उत्–स्था ઉઠવુ.	ઉઠવુ, ઉઠાવવુ, ઉથાપવુ, ઉથામવુ.
૨૬૭.	**स्ना** નાહવુ.	નાહવુ.
૨૬૮.	**स्मृ** સ્મરણ કરવુ, સભારવુ, યાદ રાખવુ.	સ્મરવુ
	वि+स्मृ વિસરવુ, ભૂલી જવુ.	વિસરવુ.
૨૬૯.	**स्वप्** ઉંઘવુ.	સૂવુ.
૨૭૦.	**स्वृ** સ્વર કરવો, અવાજ કરવો	
૨૭૧.	**हन्** હણવુ, મારવુ.	હણવુ.
૨૭૨.	**हस्** હસવુ.	હસવુ
૨૭૩.	**हिण्ड्** જવુ.	હિંડવુ.
૨૭૪.	**हु** હોમ કરવો, હોમવુ.	હોમવુ.
૨૭૫.	**हृ** હરણ કરવું, લઇ જવુ, હરી જવુ.	હરવુ, હારવુ.
	उत्+हृ ઉદ્ધરવુ, નામે લખવુ.	ઉધરવુ, ઉધારવું.
	प्र+हृ પ્રહાર કરવો, મારવુ	પ્રહારવુ.
	वि+हृ ક્રીડા કરવી, ગમતને માટે ફરવુ.	વિહારવુ.
	सम्+हृ સહાર કરવો, નાશ કરવો.	સહારવું.

કૃદંત પ્રત્યય પ્રકરણ.

ગુજરાતી કૃદંત પ્રત્યય.

ધાતુ પરથી નામ બતાવનાર પ્રત્યય.

अक.—આવક (આવ+અક), જાવક.

अकी.—ડૂબકી (ડૂબ+અકી).

अण.—આંજણુ (આંજ+અણુ), કહેણુ (કહે+અણુ), ગઠણુ, જમણુ, દેણુ, પાલણુ, લાધણુ, લીપણુ, લે'ણુ, વહેણુ, શીવણુ.

अणी.—કાપણી (કાપ+અણી), ખાડણી, ગળણી, ચાળણી, માગણી, માપણી, લખણી, શીવણી.

अणुं.—ગળણું (ગળ+અણું), દૃદણું, દળણું, ભરણું, માગણું, રાંધણું.

अत.—ખમત (ખમ+અત), ગમત, મગત, મૂકત, રમત, લખત.

आई.—ધડાઇ (ઘડ+આઇ), લખાઇ, વધાઇ.

आट.—ગડગડાટ (ગડગડ+આટ), ચળકાટ (ચળક+આટ), બડબડાટ, વળવળાટ, સડસડાટ.

आण.—દબાણુ (દબ+આણુ), ભગાણુ, મૂકાણુ, લખાણુ, વચાણુ.

आमण.—અકળામણુ (અકળા+આમણુ), ગભરામણુ, ઘડામણુ, રંધામણુ, લખામણુ, વળામણુ, શીવડામણુ.

आरो.—કપારો (કપ+આરો), ઘટારો, મૂંઝારો, લવારો, વધારો.

आव.—અટકાવ (અટક+આવ), ઊઠાવ (ઊઠ+આવ), ચડાવ, પડાવ

आवट.—લખાવટ (લખ+આવટ).

ई.—પુરી (પુર+ઈ,–ઘઉંના લોટની ઘી કે તેલમાં તળેલી તે), બોલી (બોલ+ઈ).

उ.—ઉતારૂ (ઉતાર+ઉ), ખેડુ (ખેડ+ઉ).

ऐयो.—ગવૈયો (ગા+ઐયો).

णुक.—વર્તણુક (વર્ત+ણુક).

तर.—કળતર, ચણતર, ભણતર, વણતર, વળતર.

नार.—કરનાર, લખનાર, વેચનાર.

वुं.—ખાવુ, ગણવુ, જવું, ભણવુ, લખવુ.

वानुं—ખાવાનુ, લખવાનું, શીખવાનુ.

૨. ધાતુપરથી વિશેષણ કરનાર પ્રત્યય.

अणुं.—ધાવણું (ધાવ+અણુ).

आउ.—ઊડાઉ (ઊડ+આઉ), ખરચાઉ, ગળાઉ, ચડાઉ, વેચાઉ.

ईतुं—માનીતુ (માન+ઈતુ).

एल—ખાધેલ (ખા+એલ), પીધેલ, વણેલ.

कणो.—કરડકણો, મારકણો, વઢકણો.

સંસ્કૃત કૃદંત પ્રત્યયો.

કૃદત પ્રત્યયોની પેટા કલમોમાની પહેલી કલમોના શબ્દની વ્યુત્પત્તિ ધોરણ છઠ્ઠા માટે, ને બીજા પેટા ધોરણ સાતમા માટે છે.

अ ક્રિયાવાચક (કરવું તે) પ્રત્યય—(૧) **અંક** (અ ક્=ગણવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ગણવું તે, આક)*, **ખંડ** (ભાગવુ તે, ભાગ, પૃથ્વીના મોટા ભાગ તે), **ગણ** (ગણવું તે, ટોળુ, શિવના ગણ), **ગ્રહ** (ગ્રહણ કરવુ તે, બુધ, શુક્ર, પૃથ્વી, વગેરે), **ગૃહ** (પકડવુ તે, ઘર), **જીવ** (જીવવુ તે, પ્રાણ), **તપ** (તપવુ તે, તપશ્ચર્યા), **બંધ** (બાધવુ તે, નિયમ, રોકાણ, રચના), **ભક્ષ** (ખાવુ તે), **ભગ** (ભજ્+અ,–ભજવુ તે, આશરો લેવો તે, એક દેવનુ નામ છે, ભાગ્ય, ઉદય), **ભ્રમ** (ભમવુ તે, ભ્રાન્તિ), **મદ** (મદમા હોવુ તે, ગર્વ), **માન** (માન આપવુ તે, પ્રતિષ્ઠા), **માર્ગ** (શોધવુ તે, રસ્તો, વાટ), **યુગ** (યુજ્+અ,–જોડવુ તે, જોડુ, જુગ–

---

* દરેક શબ્દમા ધાતુ અને પ્રત્યય અર્થ સાથે કહેવડાવી સામટો અર્થ કહેવડાવવો, પછી તે શબ્દોના ભાષામા ચાલતા અર્થ કહેવડાવવા

સત્ય, ત્રેતા, દ્વાપર, અને કળિ એ ચાર યુગોમાનો પ્રત્યેક), **રંગ** (રઙ્+અ,–રગવુ તે–રંગ, રાજી થવુ તે–પ્રીતિ, રાગ), **રંગભૂમિ** (નાટ્યસ્થાન, રણભૂમિ), **રસ** (સ્વાદ લેવો તે, રસ, પારો), **રસજ્ઞ** (રસને જાણનાર), **રસાલ** (રસ+આલ,–રસવાળુ), **રૂપ** (સુદર દેખાવુ તે, આકાર, નામ, ધાતુ વગેરેના રૂપ), **લક્ષ** (જોવું તે–લક્ષ્ય, તપાસવુ તે–લાખની સખ્યા), **લૂટ** (લૂટવુ તે), **લોક** (જોવુ તે, દુનિયા, માણસ, માણસ જાતિ), **વર્ણ** (વર્ણવુ તે, બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્રમાથી પ્રત્યેક વર્ણ, ભેદ, રગવુ તે–અક્ષર), **વળ** (વળવુ તે), **વિષ** (વ્યાપવુ તે, ઝેર), વિષધર (સાપ), **શબ્દ** (અવાજ કરવો તે), **શમ** (શાન્ત થવુ તે, શાન્તિ), **શ્રમ** (થાકવુ તે, તસ્દી), **શ્વાસ** (શ્વાસ લેવો તે, એક જાતનો રોગ), **સર્ગ** (સૃજ્+અ,–સરજવુ તે, સૃષ્ટિ, કાવ્યનો ભાગ), **સ્તંભ** (થભવુ તે, થભ, થાભલો)

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **કામ** (કમ્=પ્રીતિ કરવી+અ,–પ્રીતિ કરવી તે, ઇચ્છા, કામદેવ), **કામદુધા** (અભીષ્ટ પદાર્થ આપનારી સ્વર્ગની ગાય, કામધેનુ), **ચાલ** (ચલ્+અ,–ચાલવુ તે, રિવાજ), **તાપ** (તપ્+અ,–તપવુ તે, ગરમી, દુખ, તાવ), **પશ્ચાત્તાપ** (પશ્ચાત્=પછીથી+તાપ,–પાછળથી દુખ, પસ્તાવો), **દાહ** (દહ્+અ,–બળવુ તે, આગ, ઘણી ગરમી), **અગ્નિદાહ** (અગ્નિથી મુડદાને બાળવુ તે), **જળદાહ** (મુડદાને પાણીમા નાખી દઈ તે પાણીના જીવોથી ખવાઇ જાય તેમ કરવુ તે), **નાશ** (નશ્+અ,–નાશ થવો તે), **પાક** (પચ્+અ,–રાંધવું તે, રસોઈ), **પાઠ** (પઠ્+અ,–ભણવુ તે, પઢવુ, પાઠ), **પાત** (પત્+અ,–પડવુ તે), **અશ્રુપાત** (આસુ પાડવા તે), **પક્ષપાત** (એકાદા પક્ષ પર પડવુ તે, તરફદારી), **ભાગ** (ભજ્+અ,–ભાગવું

તે), **યાગ** (યજ્+અ,–યજ્ઞ કરવો તે, યજ્ઞ); **યામ** (યમ્+અ, –અટકવુ તે, જામ, પહોર), **રાગ** (રજ્+અ,–રાજી થવુ તે, પ્રીતિ), **લાભ** (લભ્+અ,–લાભ થવો તે, પ્રાપ્તિ, ફાયદો), **વાદ** (વદ્+અ,– વદવું તે, તત્ત્વ જાણવાની ઇચ્છાવડે કહેવુ તે), **વાસ** (વસ્+અ,– વસવુ તે–રહેઠાણ, પહેરવુ તે–વસ્ત્ર), **વાહ** (વહ્+અ,–વહેવુ તે, વોહ), **શામ** (શમ્+અ,–શાન્ત થવુ તે, સલાહ, સધિ), **હાસ** (હસ્+અ,–હસવું તે).

(૩) **ક્ષેપ** (ક્ષિપ્+અ,–મોકલવુ તે, ખેપ), **છેદ** (છિદ્+ અ,–કાપવુ તે, કાપ, ભાગ), **શિરશ્છેદ** (શિરસ્=માથુ+છેદ,–માથું કાપવુ તે), **દેશ** (દિશ્+અ,–દેખાડવુ તે, મુલક), **દેશનિકાલ** (ગુનેહગારને જન્મદેશ છોડાવી બીજે દેશ કાઢી મૂકવો તે), **ભેદ** (ભિદ્+અ,–ભેદવું તે, તફાવત), **લેખ** (લિખ્+અ,–લખવું તે, દસ્તાવેજ), **લેપ** (લિપ્+અ,–ચોપડવુ તે, લેપ), **વજ્રલેપ** (ઉખડે નહિ તેવો લેપ), **વેદ** (વિદ્+અ,–જાણવુ તે, જ્ઞાન, ધર્મશાસ્ત્ર), **દ્વિવેદી** (દ્વિ=બે+વેદ+ઇન્,–બે વેદ જાણવાવાળો, દવે), **ત્રિવેદી** (ત્રવાડી), **ચતુર્વેદી; વેશ** (**સં.** વેશ અથવા વેષ=વિષ્+અ,–વ્યાપવું તે, સુદર પોશાક, અલકાર, રૂપ), **વેષધારિન્** (વેશ ધારણ કર- નાર, ઠગ), **શેષ** (શિષ્+અ,–પૃથક કરવું તે, બાકી), **સ્નેહ** (સ્નિહ્–સ્નેહ રાખવો+અ,–સ્નેહ રાખવો તે)

(૪). **ક્ષય** (ક્ષિ+અ,–ક્ષય થવો તે, નાશ), **ક્ષયરોગ** (શરીરમા ઉત્તરોત્તર જે થકી સર્વ ધાતુ ક્ષય પામે છે તેવો રોગ), **જય** (જિ+અ,–જય પામવો તે), **ભય** (ભી+અ,–બીવુ તે), **લય** (લી+અ,–પીગળવુ તે)

(૫). **તોલ** (તુલ્+અ,–તોળવું તે), **બોધ** (બુધ્+અ,– બોધ થવો તે, જાણવું તે, સમજ, ઉપદેશ), **ભોગ** (ભુજ્+અ,–

ખાવું તે, ભોજન, ભોગવવું તે—ભોગવટો, સુખ, દુ:ખ, સુખદુ:ખનો અનુભવ), **મોહ** (મુહ્+અ,—મોહ પામવો તે, ઇચ્છા), **યોગ** (યુજ્+અ,—જોડવુ તે, યોજના, જોગ), **રોધ** (રુધ્+અ,—અટકાવવુ તે, રોકણુ), **લોભ** (લુભ્+અ.—લોભ કરવો તે, તૃષ્ણા, પારકી વસ્તુમાં અત્યંત આસક્તિ), **શોક** (શુચ્+અ,—શોક કરવો તે), **શોધ** (શુધ્+અ,—શોધવુ તે), **શોષ** (શુષ્+અ,—સુકાવુ તે, તૃષા).

(૬) **ભર** (ભૃ+અ—ભરવુ તે, ભાર, વજન), **ભાર** (ભૃ+અ,—ભરવુ તે, ભાર), **વર** (વૃ+અ,—પસંદ કરવુ તે, પતિ); **સ્તર** (સ્તૃ+અ,—ઢાકવુ તે, થર, બીછાનુ), **સ્મર** (સ્મૃ+અ,—સ્મરણ કરવુ તે, સ્મૃતિ, યાદદાસ્ત, કામદેવ), **સ્વર** (સ્વૃ+અ,—અવાજ કરવો તે, ઉદાત્ત, અનુદાત્ત, અને સ્વરિત એ ત્રણ જાતના સ્વર, સ્વર અને વ્યજન પૈકી સ્વર વર્ણ, ગાયનના સાત સ્વર પૈકી પ્રત્યેક), **સ્વરશૂન્ય** (સ્વર વિનાનુ).

अ કર્તૃવાચક (કરનાર) પ્રત્યય.—ખેચર (ખે=આકાશમા+ચર્=ચાલવુ+અ=ક. વા. પ્રત્યય,—આકાશમા ચાલનાર, પક્ષી), **જળચર** (પાણીમા રહેનાર પ્રાણી), **ભૂચર** (પૃથ્વીપર ફરનારા પ્રાણી), **વનચર** (વનમા ફરતા પશુ), **જન** (પેદા થનાર, જણ, માણસ), **દીપ** (પ્રકાશનાર, દીવો), **નટ** (નાચનાર, ખેલ કરનાર), **પદ** (જનાર, પગ), **પાલ** (પાળનાર), **ગોપાલ** (ગાયોને પાળનાર, ગોવાળીઓ, શ્રીકૃષ્ણ), **દિક્પાલ** (દિક્=દિશા+પાલ,—દિશાનો દેવ, દિગપાળ), **દ્વારપાલ** (દ્વારરક્ષક), **ભૂપાલ** (ભૂ=પૃથ્વી+પાલ,—પૃથ્વીને પાળનાર, રાજા), **મહીપાલ** (મહી=પૃથ્વી+પાલ,—રાજા), **રક્ષપાલ** (રક્ષણ કરનાર, રખવાળ), **સુખપાલ** (એક જાતની પાલખી), **બુધ** (જાણનાર, પડિત, એ નામનો

એક ગ્રહ, એક વારનુ નામ), **ભુજ** (ભુજ્=વાંકા વળવુ+અ,–વાંકો વળનાર, હાથ, ખભાથી કોણી સુધીનો ભાગ), **યમ** (કબજામાં રાખનાર, જમરાજા), **શક** (શક્તિમાન્ હોનાર, શક–સિથિયન–લોક), **શકારિ** (શક+અરિ=શત્રુ,–શક લોકને હરાવનાર, વિક્રમાદિત્ય).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **રામ** (રમ્=રમવુ+અ=ક. વા. પ્ર,–રમનાર, સર્વમાં વ્યાપી રહેલો જે પરમાત્મા તે, રામ, દશરથના પુત્ર), **રામદૂત** (હનુમાન્), **રામનવમી** (ચૈત્ર શુદ નોમ, રામચંદ્રજીનો જન્મદિવસ, રામજયંતિ), **રામબાણ.**

(૩). **દેવ** (દિવ્+અ,–પ્રકાશનાર, વિશ્વેશ, જે અમર પ્રાણી સ્વર્ગમા રહે છે તે), **દેવગૃહ** (દેવનુ ઘર, દહેરૂ), **દેવાલય** (દેવ+આલય=ઠેકાણું,–દેવને રહેવાનુ ઠેકાણુ, દેવળ).

(૪). **ચોર** (ચુર્+અ,–ચોરનાર, વગર હકે બીજાની મિલ્કત છાનીમાની લઈ જનાર, તસ્કર), **ભવ** (ભૂ+અ,–હોનાર–મહાદેવ, હોવુ તે–જીંદગી, સંસાર), **ભવસાગર** (સંસારરૂપી સમુદ્ર), **ભવાની** (ભવ+આની નારીજાતિનો પ્રત્યય,–શિવની સ્ત્રી–પાર્વતી)

(૫) **કર** (કૃ+અ,–કરનાર, હાથ), **કાર્યકર** (બીજાને માટે કામ કરનાર), **કિંકર** (કિમ્=શુ, કાંઈપણ+કર,–કહેલુ કરનાર, ચાકર), **દિવાકર** (દિવા, અ૦ દિવસ,+કર,–દિવસ કરનાર–સૂર્ય), **પીડાકર** (દુઃખદેનાર), **મધુકર** (મધ કરનારો, ભમરો), **શંકર** (શમ્=કલ્યાણને+કર,–કલ્યાણને કરનાર, મહાદેવ), **હિતકર** (ફાયદાકારક); **કાર** (કૃ+અ,–કરનાર), **કુંભકાર** (કુંભાર), **મૂર્તિકાર** (મૂર્તિકાર), **લોહકાર** (લુહાર), **સુવર્ણકાર** (સોની), **ધર** (ધૃ+અ,–ધરનાર), **ગદાધર** (ગદા ધરનાર, વિષ્ણુ), **ધરણીધર** (ધરણી=પૃથ્વી+ધર,–વિષ્ણુ), **પયોધર** (પયસ્=પાણી, દૂધ+ધર,–વાદળું, સ્તન), **ભૂધર**

(ભૂ=પૃથ્વી+ધર,–પૃથ્વીને ધારણ કરનાર, કૃષ્ણ, ઈશ્વર), **ધાર** (ધૃ+અ,–ધારણ કરનાર), **સૂત્રધાર** (સૂત્ર=દોરી+ધાર,–દોરી પકડનાર, સુથાર, નાટકમ ડળીનો ઉપરિ), **ભર** (ભૃ+અ,–ભરણપોષણ કરનાર), **વિશ્વંભર** (વિશ્વનુ ભરણપોષણ કરનાર, ઈશ્વર), **શર** (શૃ+અ,–હિ સા કરનાર, તીર, બાણ), **સર** (સૃ+અ,–જનાર), **અગ્રસર** (અગ્ર=આગળ+સર,–આગળ જનાર, આગેવાન, આગળ જનારી રકમ–યુગ્મનુ પહેલું પદ), **હર** (હૃ+અ,–હરનાર, શિવ), **પાપહર** (પાપ હરણ કરનાર), **મનોહર** (મનસ્=મન+હર,–મનને હરનાર, સુદર), **વિઘ્નહર** (વિઘ્નને હરનાર–ગણપતિ).

(૬). **ग** (ગમ્=જવુ+અ=ક. વા પ્ર.,–જનાર), **ખગ** (આકાશમા જનાર, પક્ષી), **નગ** (ન=નહિ+ગ=જનાર,–નહિ જનાર, પર્વત,ઝાડ), **જ** (જન્+અ,–જન્મનાર), **આત્મજ** (આત્મન્=પોતે+જ,–પોતાથી જન્મેલ, દીકરો), **અંડજ** (અ ડ=ઈંડુ+જ,–ઈંડામાથી જન્મનાર પ્રાણી), **તનુજ** (તનુ=શરીર+જ,–પુત્ર, દીકરો), **દ્વિજ** (દ્વિ=બે+જ,–બે જન્મવાળો, પ્રથમ ત્રણ વર્ણ–બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી ને વૈસ્ય–માનો કોઇ સખ્સ, કેમકે તેમને જનોઈ દેવાય છે, બ્રાહ્મણ), **પંકજ** (પ ક=કાદવ+જ,–કાદવમા જન્મનાર, કમળ), **પૂર્વજ** (પૂર્વ=પહેલા+જ,–પહેલા જન્મેલ, બાપ, દાદો, પરદાદો વગેરે મરણ પામી ગયેલા તે), **જ્ઞ** (જ્ઞા+અ,–જાણનાર), **કૃતજ્ઞ** (ઉપકાર કરેલો જાણનાર), **સર્વજ્ઞ** (સઘળુ જાણનાર, ઈશ્વર, જ્ઞાની), **દ** (દા=આપવુ+અ,–આપનાર), **ઈષ્ટદ** (ઇષ્ટ=ઇચ્છેલુ+દ,–ઇચ્છેલુ આપનાર), **પિંડદ** (પિ ડ આપનાર), **જલદ** (જળ આપનાર, વાદળુ), **વારિદ** (વારિ=પાણી+દ,–પાણી આપનાર, મેઘ), **પ** (પા=પીવુ+અ,–પીનાર), **દ્વિપ** (સૂઢ ને મોવડે પીનાર–હાથી), **પાદપ** (પગવડે પીનાર–ઝાડ), **મધુપ** (મધ પીનાર–મધમાખી, ભમરો), **પ** (પા=પાળવુ+અ,–પાળ-

નાર), **ક્ષિતિપ** (ક્ષિતિ=પૃથ્વી+પ,-રાજા), **ગોપ** (ગો=ગાય+પ,–ગોવાળીઆ),**ગોપેશ** (ગોપ+ઈશ=ધણી,–ગોવાળનો ઉપરી, શ્રીકૃષ્ણ), **નૃપ** (નૃ=નર, પુરૂષ+પ,–રાજા), **ભૂપ** (પૃથ્વીને પાળનાર–રાજા), **મંડપ** (મંડ=શોભા+પ,–માંગલિક પ્રસંગે ઉભો કરેલ માંડવો), **સ્થ** (સ્થા=રહેવું+અ=ક. વા. પ્ર.,–રહેનાર), **ગૃહસ્થ** (ઘર માંડીને રહેનાર, સંસારી, આબરૂદાર, અયાચક બ્રાહ્મણ), **તટસ્થ** (અલગ રહેનાર), **મધ્યસ્થ** (વચમાં રહેનાર, બે પક્ષનું સમાધાન કરનારા જે ત્રાહિત વચમાં પડેલા તે), **દ્વાઃસ્થ** (દ્વાર્=બારણું+સ્થ,–દ્વારપાલક), **ઘ્ન** (હન્=હણવું+અ=ક વા. પ્ર.,–હણનાર), **કૃતઘ્ન** (ઉપકાર કરેલાને હણનાર).

અક કર્તૃવાચક (કરનાર) પ્રત્યયઃ–(૧). **ગુણક** (ગુણ્=ગુણવું+અક=ક વા. પ્ર ,–ગુણનારી સંખ્યા), **જનક** (પેદા કરનાર, બાપ), **ત્રૂટક** (તોડનાર), **દીપક** (પ્રકાશમાન કરનાર, દીવડો), **પાલક** (પાળનાર), **પૂજક** (પૂજનાર, પૂજારો), **પૂરક** (પૂરનાર, ભરનાર), **ભક્ષક** (ભક્ષણ કરનાર, ખાનાર), **યાચક** (માગનાર), **રક્ષક** (રક્ષણ કરનાર), **રંજક** (રાજી કરનાર), **મનોરંજક** (મનસ્=મન+રંજક,–મનને ખુશી કરનાર), **રૂપક** (દેખાનાર, શોભનાર, એક વાતને બીજીને નામે એકાદું નવું રૂપ આપવું તે), **શિક્ષક** (શિખવનાર), **સાધક** (સાધનાર), **સેવક** (સેવનાર, દાસ, નોકર).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **ગ્રાહક** (ગ્રહ્+અક,–ગ્રહણ કરનાર, લેનાર, ખરીદ કરનાર, ઘરાક), **નાટક** (નાચનાર, જેમાં ગદ્યરૂપ સંવાદ અને કવિતા બંને હોય છે તે, વેશ કાઢી ખેલ કરવો તે), **નાટકકાર** (નાટક

કરનાર, નાટક લખનાર), **નાશક** (નાશ પામનાર), **પાઠક** (ભણા-વનાર, પુરાણ વાંચનાર), **ભાજક** (ભાગનારી સંખ્યા), **દૃઢભાજક** (બે અથવા વધારે સખ્યાનો મોટામાં મોટો નિઃશેષ ભાજક); **માદક** (મદ કરનાર, કેફી), **રાજક** (દીપનાર, રાજા), **વાચક** (બોલનાર, કહેનાર), **વાહક** (વહેનાર), **ઉષ્ણતાવાહક** (ગરમી એક છેડેથી બીજે છેડે વહી શકે એવા), **મંદવાહક** (ગરમી મદ-ધીમી-વહી શકે એવા), **હાસક** (હસનારો, મશ્કરો).

(૩). **દાયક** (દા+અક,—આપનાર), **સુખદાયક** (સુખ આપનાર), **સ્થાપક** (સ્થા+અક, સ્થાપનાર).

(૪). **ક્ષેપક** (ક્ષિપ્=ફેંકવુ+અક=ક. વા. પ્ર.,—ફેંકનાર, કોઇના કરેલા ગ્રથમા બીજા કોઇએ પોતાની તરફથી જે શ્લોક, વાક્ય ઘુસાવી દીધેલુ હોય તે), **છેદક** (છિદ્+અક,—ભાગનાર), **નાયક** (ની+અક,—દોરી જનાર, આગેવાન), **ભેદક** (ભિદ્+અક,—ભેદનાર), **લેખક** (લિખ્+અક,—લખનાર, લહિયો), **સેચક** (સિચ્+અક,—પાણી વગેરે છાંટનાર, મેઘ).

(૫). **પોષક** (પુષ્=પોષવુ+અક=ક. વા. પ્ર.,—પોષનાર), **પાવક** (પૂ=પાવન કરવું+અક=ક. વા. પ્ર.,—પાવન કરનાર, અગ્નિ), **બોધક** (બુધ્+અક,—બોધ કરનાર), **ભોજક** (ભુજ્+અક,—જમ-નાર, જૈન મદિરોમા ગાયન કરનાર), **મોહક** (મુહ્+અક,—મોહ પમા ડનાર), **યોજક** (યુજ્+અક,—યોજના કરનાર, કારીગર), **શોધક** (શુધ્+અક,—શોધનાર), **શોષક** (શુષ્+અક,—પાણી ચુસી લેનાર), **શ્રાવક** (શ્રુ+અક,—સાંભળનાર, શ્રાવક).

(૬). **તારક** [તૃ=તરવું, તારવું+અક=ક. વા. પ્ર.,—તરનાર; તારનાર (પાણીમાં), તારો], **ધારક** (ધૃ+અક,—ધારણ કરનાર), **મારક** (મૃ+અક,—મારનાર, મારો), **સ્મારક** (સ્મૃ+અક,—સ્મરણ

કરાવનાર), **દર્શક** (દૃશ્+અક,–દેખાડનાર), **દૂરદર્શક** (દૂરની વસ્તુ દેખાડનાર, દુરબીન), **પારદર્શક** (સોસરૂ દેખાડનાર), **સૂક્ષ્મદર્શક** (ઝીણી વસ્તુ દેખાડનાર યંત્ર), **વર્ધક** (વૃધ+અક,–વધારનાર), **જ્ઞાનવર્ધક** (જ્ઞાન વધારનાર).

અન ક્રિયાવાચક (કરવું તે) પ્રત્યય–(૧) **અંજન** (અંજ્=આંજવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–આંજણ, કાજળ), **અટન** (ભટકવુ તે, ભમવું તે),**દેશાટન** (દેશ+અટન,–દેશમા ફરવુ તે), **અયન** (ઇ–અય્+અન,–જવુ તે), **ઉત્તરાયણ** (ઉત્તર+અયન, સૂર્યનુ દક્ષિણમાથી ઉત્તરમાં જવુ તે), **દક્ષિણાયન** (દક્ષિણ+અયન,–સૂર્યનુ ઉત્તરમાથી દક્ષિણમા જવુ તે), **રામાયણ** (રામ+અયન,–રામનું વનવાસ જવુ તે, એ નામનો એક ગ્રંથ), **કથન** (કહેવુ તે–કહેણ), **ખંડન** (ભાગ કરવો તે, સામાનો અભિપ્રાયવાદ યુક્તિથી તોડવો તે), **ગમન** (જવુ તે), **વિદેશગમન** (પરદેશ જવુ તે), **ગ્રહણ** (ગ્રહણ કરવુ તે, પકડવુ તે, સૂર્યાદિનુ ગ્રહણ), **છાદન** (છદ્+અન,–ઢાકવુ તે, ઢાકણ), **જીવન** (જીવવુ તે, જીંદગી, આજીવિકા, ઉપજીવિકા), **જ્ઞાન** (જ્ઞા+અન,–જાણવુ તે), **દહન** (દાઝવુ તે, બાળવુ તે), **દાન** (દા+અન,–આપવુ તે), **નમન** (નમવુ તે), **પતન** (પડવુ તે), **પતનકોણ** (પડતા ખુણો થાય તે), **પાન** (પીવુ તે), **પૂજન** (પૂજવુ તે, પૂજા), **પૂરણ** (ભરવુ તે, ભરનાર, પૂર્ણ કરનાર), **બંધન** (બાધવુ તે, કબજો, કેદ), **ભક્ષણ** (ખાવુ તે), **ભજન** (ભજવુ તે), **ભંજન** (ભાગવુ તે), **ભાષણ** (ભાષ્+અન–ભાષણ કરવુ તે), **ભ્રમણ** (ભમવુ તે), **મનન** (વિચારવુ તે, વિચાર) **માન** (મા+અન,–માપવુ તે, માપું, મણ માગી , **મુંડન** (મુંડવુ તે), **યજન** (યજ્ઞ

કરવો તે, પૂજવુ તે); **યાન** (યા+અન,–જવુ તે, જાન), **રક્ષણ** (રક્ષણ કરવુ તે, રક્ષણ, બચાવ); **રંજન** (રાજી થવુ તે, રાજી કરવુ તે), **રટન** (રટવુ તે, વારે વારે નામ દેવુ તે), **લક્ષણ** (જોવુ તે, જે નિશાનીથી વસ્તુ ઓળખાય તે, નિશાની, આચરણ, ગુણ, ટેવ), **લંઘન** (ભુખ્યા રહેવુ તે, લાંઘણ), **વચન** (બોલવું તે, વચન, ઉપદેશ, વિનતિ), **વંદન** (નમવુ તે, નમસ્કાર, પ્રણામ); **વર્ણન** (વર્ણવુ તે, બ્યાન), **વર્ધન** (વધવુ તે), **વલન** (વળવું તે, વળણ), **વસન** (પહેરવુ તે, વસ્ત્ર, કપડુ, લૂગડુ), **વહન** (વહેવુ તે, વહેણ), **શાસન** (અમલ કરવો તે, આજ્ઞા), **શિક્ષણ** (શિખવવુ તે), **સહન** (સહેવુ તે), **સહનશીલ** (સહન કરનાર, ક્ષમા કરનાર), **સાધન** (સાધવુ તે, ઉપાય), **સિવન** (સિવવું તે, સિવણ), **સૃજન** (સૃષ્ટિનુ પેદા થવુ તે), **સેવન** (સેવવુ તે, ઉપભોગ), **સ્તંભન** (જડ કરવુ તે), **સ્થાન** (સ્થા+અન,–રહેવું તે, જગ્યા, ઠેકાણું), **સ્નાન** (સ્ના+અન.–નહાવુ તે), **હનન** (હણવું તે, મારી નાખવુ તે)

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **ક્ષેપણ** (ક્ષિપ્=ફેંકવુ+અન=ક્રિ વા. પ્ર., ફેંકવુ તે, અપવાદ), **ચેતન** (ચિત્+અન,–જાણવુ તે, વિચારવુ તે), **છેદન** (છિદ્+અન,–કાપવુ તે), **ભેદન** (ભિદ્+અન,–ભિન્ન કરવુ તે); **લેખન** (લિખ્+અન,–લખવુ તે) **શ્રુતલેખન** (સાભળેલુ લખવું તે), **લેપન** (લિપ્+અન,–લેપ કરવો તે, ચોપડવુ તે, લીપવુ, લીપણ); **વેદન** (વિદ્+અન,–જાણવુ તે, સુખ દુઃખનો અનુભવ); **સેચન** (સિચ્+અન,–જળ વગેરે છાંટવું તે), **શયન** (શી+અન,–સૂવું તે, શેન, નિદ્રા, શય્યા, સેજ).

(૩). **દોહન** (દુહ્+અન,–દોહવુ તે), **કાવ્યદોહન** (કાવ્ય=કવિતા+દોહન,–સારી સારી કવિતાઓ ચૂટી કાઢી એકઠી કરવી તે), **પોષણ** (પુષ્+અન,–પોષવુ તે); **બોધન** (બુધ્+અન,–જાણવું તે, સમજવું તે), **ભોજન** (ભુજ્+અન,–જમવુ તે, જમણ), **યોજન** (યુજ્+અન,–જોડવુ તે, જોજન, ચાર ગાઉ), **રોધન** (રુધ્+અન,–અટકાવવું તે, રૂધણ); **લોટન** (લોટવુ તે, આળોટવુ તે, લોટનાર, કબુતરની એક જાત), **લોભન** (લુભ્+અન,–લોભાવુ તે), **શોચન** (શુચ્+અન,–શોક કરવો તે), **શોધન** (શુધ્+અન,–શોધવુ તે); **શોષણ** (શુષ્+અન,–સુકાવુ તે), **ભવન** (ભૂ+અન,–હોવુ તે, ઘર), **વકીભવન** (વાકુ થવુ તે), **હેમભવન** (સોનાનો મહેલ), **શ્રવણ** (શ્રુ+અન,–શ્રવણ કરવું તે, સાભળવુ તે, સાભળનાર, કાન); **સ્તવન** (સ્તુ+અન,–વખાણવુ તે), **હવન** (હુ+અન,–હોમ કરવો તે, યજ્ઞ).

(૪). **કરણ** (કૃ=કરવુ+અન=ક્રિ વા પ્ર.,–કરવુ તે), **પૃથક્કરણ** (પૃથક્=જુદુ+કરણ,–જુદુ કરવુ તે, એનુ ઉલટું સંયોગીકરણ), **વાક્યપૃથક્કરણ** (વાક્યના સબધ પ્રમાણે ભાગ પાડવા તે), **જાગરણ** (જાગૃ+અન,–જાગવુ તે), **ભરણ** (ભૃ+અન, ભરવુ તે), **મરણ** (મૃ+અન,–મરવુ તે, મૃત્યુ, મોત), **શરણ** (શૄ+અન,–સકટમાંથી બચવા કોઇની સહાયમાં રહેવું તે, રક્ષણ, બચાવ, આશ્રય); **સરણ** (સૃ+અન,–જવુ તે, ગમન), **સ્મરણ** (સ્મૃ+અન,–સ્મરણ કરવુ તે, યાદદાસ્તી), **સ્મરણશક્તિ** (યાદ રહેવાની શક્તિ), **હરણ** (હૃ+અન,–હરવુ તે, લઇ જવુ તે), **દર્શન** (દૃશ્+અન,–જોવુ તે, દેખાવ), **પ્રિયદર્શન** (જેને જોઈને પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય એવુ, મનોહર દેખાવવાળુ), **માર્જન** (મૃજ્+અન,–માજવુ તે, સ્વચ્છ કરવુ તે); **વર્તન** (વૃત્+અન,–વર્તવુ તે, રહેવુ તે–રહેવાનુ ઠેકાણું–વતન; રહે·

વાનું સાધન-જીવ્હા); **વર્ષણ** (વૃષ્+અન,-વરસવુ તે, વૃષ્ટિ), **સર્જન** (સૃજ્+અન,-સરજવું તે).

(૫) **ગાયન** (ગૈ=ગાવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,-ગાવું તે).

અન કર્તૃવાચક (કરનાર) પ્રત્યયઃ—(૧). **ચરણ** (ચર્=ચાલવુ+અન=ક વા. પ્ર.,-ચાલનાર, પગ), **પાલન** (પાળનાર, પાયણું), **મદન** (ગાંડો કરનાર, કામદેવ), **રમણ** (રમ્+અન,-રમનાર, વહાલો, ધણી), **લોચન** (જોનાર, આખ), **વદન** (બોલનાર, મોઢુ), **નયન** (ની+અન,-દોરી જનાર, નેણુ, આખ), **પવન** (પૂ+અન,-ચોકખુ કરનાર-પવન), **પાવન** (પૂ+અન,-પવિત્ર કરનાર, પવિત્ર, સ્વચ્છ), **મોચન** (મુચ્+અન,-મુક્ત કરનાર, છૂટા કરનાર), **મોહન** (મુહ્+અન,-મોહ પમાડનાર), **શોભન** (શુભ્+અન,-શોભનાર, સારૂ), **વર્ધન** (વૃધ્+અન,-વધારનાર), **ગોવર્ધન** (ગો+ગાય+વર્ધન=વધારનાર,-ગાયોને વધારનાર, ગોકુળ પાસે એક ડુંગરી છે), **આનન** (અન્=શ્વાસ લેવો+અન=ક. વા. પ્ર.,-શ્વાસ લેનાર, મોઢુ), **ગજાનન** (ગજ=હાથી+આનન=મોં,-હાથી જેવુ જેનું મુખ છે તે, ગણુપતિ).

તિ ક્રિયાવાચક (કરવું તે) પ્રત્યયઃ-(૧). **કૃતિ** (કૃ=કરવુ+તિ=ક્રિ વા. પ્ર.,-કરવુ તે, કૃત્ય, કામ), **ક્ષિતિ** (ક્ષય થવો તે, પૃથ્વી), **ખ્યાતિ** (વખાણવુ તે, કીર્ત્તિ, પ્રસિદ્ધિ), **જાગૃતિ** (જાગવું તે, સાવધપણું), **જ્ઞાતિ** (જાણવુ તે, ન્યાતિ-નાત), **દીપ્તિ** (પ્રકાશવુ તે, ચળકાટ), **ધૃતિ** (ધારણ કરવુ તે, ધીરજ, હિમત), **નીતિ** (દોરવુ તે, મનુષ્યને પરસ્પર વર્તવાના નિયમ, રાજનીતિ), **નીતિનિપુણ** (નીતિ=રાજકીય બાબતનુ જ્ઞાન+

નિપુણ=ચતુર,-રાજનીતિમાં ચતુર, વ્યવહારમાં હોશિયાર, શાણો), **પ્રીતિ** (પ્રસન્ન થવુ તે, પ્રસન્નતા, અનુરાગ), **પૂર્તિ** (પૂરવુ તે); **ભીતિ** (બીવું તે, બીક), **ભૂતિ** (હોવું તે, ચઢતી, આબાદી), **વસતિ** (વસવુ તે, રહેવુ તે, વસ્તી, રહેઠાણ), **વૃત્તિ** (વર્તવુ તે, હોવુ તે, વર્તણુક, ધધો, આજીવિકા, ગુજરાન), **ઉદ્દામવૃત્તિ** (ઉદ્ધત સ્વભાવવાળું, અમર્યાદ, બેશુતમ), **વાર્ત્તિ** (વૃત્-વર્ત્=ગોળ ફેરવવું+તિ,-ગોળ ફેરવવુ તે, વાટો), **શક્તિ** (શક્તિમાન થવુ તે, સામર્થ્ય, દેવીમૂર્તિ), **શ્રુતિ** (સાંભળવુ તે, ધર્મશાસ્ત્ર, વેદ, કાન), **સ્તુતિ** (વખાણવુ તે, વખાણ, પ્રાર્થના), **સ્મૃતિ** [સ્મરણ કરવુ તે, સ્મરણ, યાદદાસ્ત, સ્મૃતિ (ધર્મશાસ્ત્ર)], **જાતિ** (જન્-જા=પેદા થવું+તિ,-પેદા થવુ તે, વર્ણ, કુળ, વ શ), **પતિ** (પા=પાળવુ +તિ= અહિ કરનાર અર્થ થાય છે,-પાળનાર, ધણી, માલિક, સ્વામી)

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **ભિત્તિ** (ભિદ્+તિ,-ભેદવુ તે, ભીંત, દિવાલ), **બુદ્ધિ** (બુધ્+તિ,-સમજવુ તે, સમજણ, અક્કલ), **બુદ્ધિહીન** (અક્કલ વગરના), **લબ્ધિ** (લભ્+તિ,-મેળવવુ તે, પ્રાપ્તિ), **વૃદ્ધિ** (વૃધ્+ તિ,-વધવુ તે, વધારો, ઉદય), **શુદ્ધિ** (શુધ્+તિ,-શુદ્ધ કરવુ તે, પવિત્રતા, સ્વચ્છતા, ભાન), **ભક્તિ** (ભજ્+તિ,-ભજવુ તે, ભજન, આરાધના), **ભુક્તિ** (ભુન્જ્+તિ,-ભોગવવુ તે, કબજો, ઉપભોગ), **મુક્તિ** (મુચ્+તિ,-છૂટા થવુ તે, મુક્તિ, મોક્ષ), **યુક્તિ** (યુજ્+ તિ,-જોડવુ તે, કળા, ઉપાય, જુગિત), **ઉક્તિ** (વચ્+તિ,-બોલવુ તે, કહેવુ તે, બોલી, કથન, વાક્ચાતુર્ય), **તુષ્ટિ** (તુષ્+તિ,-સતોષ પામવો તે, સતોષ), **દૃષ્ટિ** (દૃશ્+તિ,-જોવુ તે, નજર), **દીર્ઘદૃષ્ટિ** (અગમચેતી, દુરદેશી), **પુષ્ટિ** (પુષ્+તિ,-પોષવુ તે, પોષણ), **પુષ્ટિમાર્ગ** (વલ્લભાચાર્યના પંથનો એક માર્ગ), **વિષ્ટિ** (વિષ્=

જવુ+તિ,–જવું તે, સલાહનુ કહેણ), **વૃષ્ટિ** (વૃષ્+તિ,–વરસાવવું તે, વરસાદ), **બાણુવૃષ્ટિ** (બાણનો વરસાદ); **સૃષ્ટિ** (સૃજ્+તિ–સરજવુ તે, દુનિયા).

(૩). **ગતિ** (ગમ્+તિ,–જવું તે, ગમન, હાલત, શક્તિ, સમજ), **નતિ** (નમ્+તિ,–નમવુ તે), **મતિ** (મન્+તિ,–વિચારવું તે, વિચાર, બુદ્ધિ), **યતિ** (યમ્+તિ.–રોકવુ તે, પદ્યમા વિરામ, પોતાની ઇંદ્રિયોને અટકાવનાર, યોગી, જૈન જતિ), **રતિ** (રમ્+તિ,–રમવુ તે, પ્રીતિ, કામદેવની સ્ત્રી), **સ્થિતિ** (સ્થા+તિ,–એક જગ્યાએ ઉભા રહેવુ તે, રહેઠાણ, મુકામ, દશા, પદ્વી), **સ્થિતિસ્થાપક** (પોતાની આગલી સ્થિતિ રાખી રહે તેવા ગુણવાળુ)

(૪). **કાન્તિ** (કમ્+તિ,–ચહાવુ તે, શોભા, ખુબસુરતી, તેજ), **ક્રાન્તિ** (ક્રમ્+તિ,–જવુ તે, ગ્રહ વગેરેનુ ક્રમણ, સૂર્યને ફરવાનો માર્ગ), **ક્ષાન્તિ** (ક્ષમ્+તિ,–ખમવુ તે, સહનશીલતા), **ભ્રાન્તિ** (ભ્રમ્+તિ,–ભમવુ તે, ભ્રમણ, વહેમ, શક), **શાન્તિ** (શમ્+તિ,–શાન્ત થવુ તે, શાન્તિ, આરામ, નિરાત), **શાન્તિકર** (શાન્તિ ફેલાવનાર), **શ્રાન્તિ** (શ્રમ્+તિ,–શ્રમ લાગવો તે, પરિશ્રમ, થાક).

તૃ–તા કર્તૃવાચક (કરનાર) પ્રત્યયઃ–(૧) **જ્ઞાતા** (જ્ઞા=જાણવુ+તૃ=ક વા પ્ર,–જાણનાર), **દાતા** (દા+તૃ,–દાન કરનાર, દાતા, આપનાર), **ધાતા** (ધા+તૃ,–પેદા કરનાર, બ્રહ્મા), **માતા** (મા+તૃ,–મવાડનારી, મા, જનિતા), **હન્તા** (હન્+તૃ,–મારનાર, ખુની).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **નેતા** (ની+તૃ,–દોરનાર, આગેવાન), **વેત્તા** (વિદ્+તૃ,–જાણનાર), **ખગોળવેત્તા** (ખગોળવિદ્યા જાણનારો), **તત્ત્વવેત્તા**

(તત્ત્વજ્ઞાની, ફિલસુફ), **બ્રહ્મવેત્તા** (પરમાત્માને જાણુનારો), **શાસ્ત્ર-વેત્તા** (શાસ્ત્રને જાણુનાર); **શ્રોતા** (શ્રુ+તૃ,–સાંભળનાર); **હોતા** (હુ+તૃ,–હવન કરનારો, પુરોહિત, ગોર, જેનુ કામ મંત્ર ભણવાનું છે એવો યાજ્ઞિક ગોર)

(૩). **કર્ત્તા** (કૃ+તૃ,–કરનાર), **જગત્કર્ત્તા** (જગતનો રચનાર, પરમેશ્વર), **ધર્ત્તા** (ધૃ+તૃ,–ધારણુ કરનાર), **ભર્ત્તા** (ભૃ+તૃ,–ભરણુ પોષણુ કરનાર, ધણી), **હર્તા** (હૃ+તૃ,–હરનારો).

(૪) **ભોક્તા** (ભુજ્+તૃ,–ભોગવનાર, ખાનાર), **વક્તા** (વચ્+તૃ,–બોલનારો, પંડિત), **વક્તૃત્વ** (બોલવાપણું).

(૫). **દંષ્ટ્રા** (દંશ્+તૃ,–કરડનાર, દાઢ), **દ્રષ્ટા** (દૃશ્+તૃ,–જોનાર), **સ્રષ્ટા** (સૃજ્+તૃ,–સરજનાર, બ્રહ્મા).

(૬). **જનિતા** (જન્+તૃ,–જન્મ આપનારી, જનેતા), **પિતા** (પા+તૃ,–પાળનાર, બાપ), **પિતૃક્રિયા** (શ્રાદ્ધ વગેરે), **પિતૃભક્તિ** (પિતાની ભક્તિ), **ત્રાતા** (ત્રૈ=પાળવુ+તૃ,–પાળનાર).

(૭). **ભ્રાતા** (ભ્રાજ્+તૃ,–પ્રકાશનાર, ભાઈ), **ભ્રાતૃદ્વિતીયા** (કાર્તક શુદ બીજ, ભાઈબીજ), **સવિતા** (સૂ+તૃ,–બનાવનાર, સૂર્ય).

ત્ર સાધન વાચક પ્રત્યયઃ–(૧). **અસ્ત્ર** (અસ્=ફેંકવુ+ત્ર=સા. વા. પ્ર.,–ફેંકીને મારવાના હથિયાર, બાણુ, તીર, વગેરે), **પાત્ર** [પા+ત્ર,–પીવાનુ સાધન, આબખોરો, વગેરે, યોગ્ય વસ્તુ, યોગ્ય માણુસ (દાન આપવા)], **મંત્ર** (મન્+ત્ર,–વિચાર કરવાનુ સાધન, ધ્યાન ધરવાનુ સાધન, છાનો વિચાર અથવા મસલત); **માત્રા** (મા+ત્ર+આ=ના. જા. પ્ર.,–માપવાનુ સાધન (પિંગળમા), માપ, ધાતુની ખાખવાળું ઓસડ, રસાયન), **યંત્ર** (યમ્+ત્ર,–અટકાવવાનુ સાધન, જંત્ર, સંચો), **વસ્ત્ર** (વસ્+ત્ર,–પહેરવાનું સાધન, લૂગડા);

શસ્ત્ર (શસ્=મારવું+ત્ર,–મારવાનાં સાધન, હથિયાર), **શસ્ત્રાસ્ત્ર** (શસ્ત્ર+અસ્ત્ર,–સર્વ પ્રકારનાં હથિયાર), **શાસ્ત્ર** (શાસ્+ત્ર,–નિયમમાં મૂકવાનુ સાધન, ધર્મશાસ્ત્ર), **શાસ્ત્રજ્ઞ** (શાસ્ત્ર જાણનાર), **શાસ્ત્રજ્ઞાન** (શાસ્ત્રનુ જ્ઞાન), **શાસ્ત્રદર્શિન્** (શાસ્ત્રમાં નિપુણ), **શાસ્ત્રી** (શાસ્ત્ર+ઇન્,–શાસ્ત્રવાળો, શાસ્ત્ર જાણનાર).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **ક્ષેત્ર** (ક્ષિ=રહેવુ+ત્ર,–રહેવાનુ સાધન, ખેતર, જમીન, શરીર, તીર્થની જગ્યા), **ક્ષેત્રજ** (ક્ષેત્ર+જ=જન્મનાર,–જે સ્ત્રી તેનો વર મરી ગયેથી અથવા રોગી હોવાથી તેના દિયરનો સગ કરી અથવા પોતાના સાસરિયાની રજાથી ધણીના ગોત્રી કોઈ પુરૂષનો સગ કરી જે દીકરો જણે તે), **ક્ષેત્રજ્ઞ** (ક્ષેત્ર+જ્ઞ=જાણનાર,–ક્ષેત્ર સબધી જાણનાર, જ્ઞાની, ખેડૂત, આત્મા), **ક્ષેત્રપાલ** (ક્ષેત્રનુ રક્ષણ કરનાર, ખેતરપાલ દેવ–દેવી), **ક્ષેત્રફળ** (જમીનનું માપ), **નેત્ર** (ની+ત્ર,–દોરી જવાનુ સાધન, આખ).

(૩). **શ્રોત્ર** (શ્રુ+ત્ર,–સાભળવાનુ સાધન, કાન), **સ્તોત્ર** (સ્તુ+ત્ર,–સ્તુતિ સાધન વાક્ય, ગુણનુ કથન), **હોત્ર** (હુ+ત્ર,–હોમવાનુ સાધન, ઘી વગેરે, હોમ), **અગ્નિહોત્ર** (મત્રપૂર્વક અગ્નિનું સ્થાપન કરીને તેનો હોમ કરવો તે).

(૪). **છત્ર** (છદ્+ત્ર,–ઢાકવાનું સાધન, છત્રી), **ગાત્ર** (ગમ્+ત્ર,–ચાલવાનું સાધન, અવયવ, શરીર).

य, अनीय, त्य, तव्य યોગ્યતાદર્શક પ્રત્યય:–(૧) **કથ્ય** (કથ્=કહેવુ+**ય**=યો. દ. પ્ર.,–કહેવા યોગ્ય), **ગમ્ય** (જવા યોગ્ય); **ગુણ્ય** (ગુણવાને યોગ્ય, ગુણાકારમા જે રકમને ગુણવાની છે તે); **તર્ક્ય** (તર્ક=ધારવુ+ય,–ધારવાને યોગ્ય); **તુલ્ય** (તોળવા યોગ્ય,

બરોબર), **દાય** (આપવા યોગ્ય, વારસો); **દિવ્ય** (પ્રકાશવા યોગ્ય, સ્વર્ગીય, સુંદર), **દૃશ્ય** (જોવા યોગ્ય, જાણી શકાય તેવુ), **પદ્ય** (જવા યોગ્ય, કવિતારચના), **પૂજ્ય** (પૂજવા યોગ્ય), **પૂજ્યબુદ્ધિ** (માનનીય બુદ્ધિ), **પૂજ્યારાધ્ય** (પૂજ્ય+આરાધ્ય=આરાધવાને યોગ્ય,-પૂજા અને સ્તુતિ કરવાને યોગ્ય), **ભક્ષ્ય** (ખાવા યોગ્ય), **ભાષ્ય** (બોલવા યોગ્ય, પુસ્તકપર ટીકા); **મદ્ય** (ગાડા થવા યોગ્ય, મદિરા, દારૂ), **માન્ય** (માન આપવાને યોગ્ય), **રમ્ય** (રમવાને યોગ્ય, સુન્દર), **રાજ્ય** (પ્રકાશવાને યોગ્ય, રાજાની જેટલા પ્રદેશ ઉપર સત્તા ચાલતી હોય તેટલો મુલક), **લક્ષ્ય** (જોવા લાયક, તપાસવા લાયક, ઉદ્દેશ્ય, જ્ઞેય), **લભ્ય** (મેળવવા યોગ્ય, મેળવી શકાય તેવુ), **વંદ્ય** (વદવા લાયક), **શક્ય** (શક્તિમાન થવા યોગ્ય, બની શકે તેવુ), **સહ્ય** (સહેવા યોગ્ય), **સાધ્ય** (સાધવા યોગ્ય), **સેવ્ય** (સેવવા યોગ્ય)

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **ગ્રાહ્ય** (ગ્રહ્+ય,-ગ્રહણ કરવા યોગ્ય, લેવા જોગ), **છાદ્ય** (છદ્+ય,-ઢાકવા યોગ્ય, છાજ), **ભાજ્ય** (ભજ્+ય,-ભાગવાને યોગ્ય, જે સખ્યાને ભાગવી હોય તે), **યામ્ય** (યમ્+ય,-અટકાવવા યોગ્ય, દક્ષિણ દિશા), **વાક્ય** (વચ્+ય,-બોલવા યોગ્ય, અનેક શબ્દની રચના જે પૂરો અર્થ સમજાવે છે તે, વચન), **વાચ્ય** (વચ્+ય,-બોલવા યોગ્ય), **ભાવવાચ્ય** (ભાવ-ક્રિયા-મા બોલવા યોગ્ય, અકર્મક ક્રિયાપદનુ ભાવ ક્રિયાનાઅર્થવાળુ રૂપ તે), **વાદ્ય** (વદ્+ય,-બોલવા-અવાજ કરવા-યોગ્ય, વાજુ), **હાસ્ય** (હસ્+ય,-હસવા યોગ્ય, હાસ્ય રસ), **વિદ્યા** (વિદ્+ય+આ=ના. જા પ્ર.,-જાણવા યોગ્ય, જ્ઞાન), **વિદ્યાદાન** (વિદ્યા શિખવવી તે, પુસ્તકો વગેરે આપવા તે), **વિદ્યાધન** (વિદ્યારૂપી ધન), **વિદ્યાર્થી** (વિદ્યા શીખવાની જેની ઇચ્છા છે તે), **વિદ્યાલય** (વિદ્યાનુ ઠેકાણું, પાઠ-

શાળા), **વિદ્યાલાભ, વિદ્યાલોભ, વિદ્યાહીન** (મૂર્ખ), **વિદ્યોપાર્જન** (વિદ્યા+ઉપાર્જન,-વિદ્યાનો લાભ), **વિદ્યોપાર્જિત** (વિદ્યા+ઉપાર્જિત=મેળવેલુ,-વિદ્યાથી મેળવેલુ તે), **જાયા** (જન્+ય+આ=ના. જા. પ્ર.,-જણનારી, સ્ત્રી).

(૩). **ભેદ્ય** (ભિદ્+ય,-ભેદવા યોગ્ય, ભિન્ન કરવા લાયક), **ભોગ્ય** (ભુજ્+ય,-ભોગવવા યોગ્ય), **યોગ્ય** (યુજ્+ય,-જોડાવાને લાયક, ઉચિત), **લેખ્ય** (લિખ્+ય,-લખવા લાયક, ઇનિસાફમા રજુ કરવા લાયક દસ્તાવેજ, લેખ), **શય્યા** (શી+ય+આ=ના. જા. પ્ર.,-સૂવાને યોગ્ય, સેજ, પથારી), **ભવ્ય** (ભૂ+ય,-હોવા યોગ્ય, પ્રૌઢ, સુશોભિત), **હવ્ય** (હુ+ય,-હોમવા યોગ્ય, હવિ, બલિદાન).

(૪). **જ્ઞેય** (જ્ઞા+ય,-જાણવા યોગ્ય), **પેય** (પા+ય,-પીવા યોગ્ય, પીવાનો પદાર્થ).

(૫). **કાર્ય** (કૃ+ય,-કરવા યોગ્ય, કામ), **ભાર્યા** (ભૃ+ય+આ=ના. જા પ્ર.,-ભરણપોષણ કરવા યોગ્ય, સ્ત્રી, વહુ).

---

(૬) **કથનીય** (કથ્+અનીય,-કહેવાને યોગ્ય), **ખંડનીય** (ખડ્+અનીય,-ભાગવાને યોગ્ય), **પાનીય** (પા+અનીય,-પીવાને યોગ્ય, પાણી), **પૂજનીય** (પૂજ્+અનીય,-પૂજવા યોગ્ય), **ભજનીય** (ભજ્+અનીય,-ભજવા યોગ્ય, ભજનિયા), **રક્ષણીય** (રક્ષ્+અનીય,-રક્ષણ કરવા યોગ્ય), **રમણીય** (રમ્+અનીય,-રમવાને લાયક, સુદર), **વચનીય** (વચ્+અનીય,-કહેવા યોગ્ય), **વર્ણનીય** (વર્ણ્+અનીય,-વર્ણન કરવા લાયક), **વંદનીય** (વદ્+અનીય,-વદવા લાયક), **શિક્ષણીય** (શિક્ષ્+અનીય,-શીખવા લાયક), **સેવનીય** (સેવ્+અનીય,-સેવવા લાયક), **હનનીય** (હન્+અનીય,-મારી નાખવા લાયક)

(૭). **ક્ષેપણીય** (ક્ષિપ્+અનીય,–ફેંકવા લાયક), **ભોજનીય** (ભુજ્+અનીય,=ખાવા યોગ્ય), **લેખનીય** (લિખ્+અનીય,–લખવા લાયક), **શોચનીય** (શુચ્+અનીય,–શોક કરવા લાયક); **શોધનીય** (શુધ્+અનીય,–શોધ કરવા લાયક)

(૮). **કરણીય** (કૃ+અનીય,–કરવા યોગ્ય, કાર્ય), **દર્શનીય** (દૃશ્+અનીય,–જોવા લાયક, ખુબસુરત), **સ્મરણીય** (સ્મૃ+અનીય,–સભારવા લાયક), **હરણીય** (હૃ+અનીય,–હરવા લાયક)

---

(૯). **કૃત્ય** (કૃ+ત્ય,–કરવા યોગ્ય, કામ), **ભૃત્ય** (ભૃ+ત્ય,–ભરણપોષણ કરવા યોગ્ય, ચાકર).

---

(૧૦). **કર્તવ્ય** (કૃ+તવ્ય,–કરવા યોગ્ય, કામ), **ક્ષંતવ્ય** (ક્ષમ્+તવ્ય,–ક્ષમા કરવા યોગ્ય), **વાસ્તવ્ય** (વસ્+તવ્ય,–વસાવવા યોગ્ય, વસવાયા).

ત, ઇત, ન, ભૂતકૃદંતના પ્રત્યયં–(૧). **અસ્ત** (અસ્+ત,–ફેંકેલુ), **કૃત** (કરાયલુ), **કૃતાર્થ** (કૃત+અર્થ,–સસારમા દાન ધર્મના કામ કરવાના જે કરી ચૂક્યો તે), **જિત** (જિતેલુ), **જ્ઞાત** (જાણેલુ), **તપ્ત** (તપેલુ), **દીપ્ત** (પ્રકાશેલુ), **ધૃત** (પકડી રાખેલુ), **ધૃતરાષ્ટ્ર** (ધૃત+રાષ્ટ્ર=દેશ,–જેણે દેશ જુલમથી પકડી રાખ્યો છે તે, કૌરવોનો બાપ), **નીત** (ખેચી કાઢેલુ), **નવનીત** (નવ=નવુ+નીત,–નવું ખેચી કાઢેલુ, માખણ); **પૂત** (પવિત્ર કરાયલુ, પાવન), **પ્રીત** (ખુશ થયલુ), **ભીત** (બીધેલુ), **ભૂત** (થયેલું; પૃથ્વી, પાણી, વાયુ, તેજ, અને આકાશ એવા પાચ ભૂત પૈકી દરેક; પ્રાણી), **મૂળભૂત** (પાયારૂપ), **સહાયભૂત** (મદદગાર

થઈ પડે એવુ), **સાધનભૂત** (કારણરૂપ); **ભૃત** (ભરણપોષણ કરાયલુ); **મૃત** (મરેલું), **મૃતક** (મડદું), **મૃતસંજીવની** (મુએલાને જીવતા કરે એવી એક જાતની વિદ્યા કે ઔષધિ), **લિપ્ત** (લીપેલુ), **વાત** (વાયેલો, પવન), **વાતાવરણ** (વાત+આવરણ= ઢાંકણુ,–પૃથ્વીને વાનુ ઢાંકણુ છે તે), **વાતજ્વર** (વાયુનો તાવ), **વાતરોગ** (વાયુનો રોગ), **વૃત્ત** (વૃત્=વળવુ+ત,–વળેલુ, ગોળ લીટી, વર્તુળ), **વૃત્તાંત** (વૃત્ત=થયેલુ+અ ત=છેડો,–સમાચાર), **શક્ત** (શક્તિમાન થયલુ); **શ્રિત** (રક્ષેલુ), **શ્રુત** (સાભળેલુ), **બહુશ્રુત** (જેણે સાભળી સાભળી ઘણીક વાતનુ જ્ઞાન મેળવ્યુ હોય તે, શાસ્ત્રાદિક શ્રવણથી જે કુશળ થયો હોય તે), **સુત** (જણેલુ, પુત્ર); **સ્તુત** (વખાણેલું), **સ્તૃત** (પથરાયલુ), **સ્નાત** (નહાયલું); **સ્મૃત** (સભારેલું), **હુત** (હોમેલુ, બલિદાન કરેલુ), **હુતભુજ્** (હોમેલુ ખાનાર, અગ્નિ), **હૃત** (હરેલુ).

ધોરણ ૭ માટે.

(૨). **ક્ષત** (ક્ષણ્=ઘાયલ કરવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–ઘાયલ થયેલું, જખમી); **ગત** (ગમ્+ત,–ગયેલુ, મરી ગયેલુ), **નત** (નમ્+ત,– નમેલુ), **નતાંશ** [નત+અંશ,–કોઇ આકાશી પદાર્થ આકાશી વિષુવવૃત્તથી કેટલા અ શ નમેલો છે તે, તેથી ઉલટો શબ્દ **ઉન્નતાંશ** (ઉત્=ઉપર+નતાશ,–કોઇ આકાશી પદાર્થ ક્ષિતિજથી કેટલા અ શ ઉચો છે તે)], **મત** (મન્+ત,–વિચારેલું તે, માનવુ તે, સંમતિ), **યત** (યમ્+ત,–કબજામા રાખેલુ), **રત** (રમ્+ત,–રમાયલુ, રમેલુ); **હત** (હન્+ત,–મરાયલુ, મરેલુ).

(૩). **કાન્ત** (કમ્+ત,–ચાહેલો, વર), **ક્ષાન્ત** (ક્ષમ્+ત,– ક્ષમા કરાયલો); **ભ્રાન્ત** (ભ્રમ્+ત,–ભ્રમણમાં પડેલુ, બાવરૂ), **શાન્ત** (શમ્+ત,–શાન્ત થયેલું); **શ્રાન્ત** (શ્રમ્+ત,–થાકેલુ).

(૪). **ભક્ત** (ભજ્+ત,–ભાગેલો, ભાત), **ભક્ત** (ભજ્+ત,–ભજન કરવાયલો, ભગત), **ભક્તવત્સલ** (ભક્ત જેને વહાલો છે એવો, કલ્યાણકારી, વિષ્ણુ); **ભુક્ત** (ભુજ્+ત,–ખાધેલુ), **મુક્ત** (મુચ્+ત,–છૂટુ થયેલુ તે, માયાના બંધનમાથી છૂટેલું, મોક્ષ પામેલુ તે), **મુક્તા** (મોતી), **મુક્તાફળ** (મોતી), **મુક્તાવલિ** (મુક્તા+આવલિ=હાર,–મોતીની માળા), **મૌક્તિક** (મોતી), **યુક્ત** (યુજ્+ત,–જોડાયલુ), **રક્ત** (રંજ્+ત,–રંગેલુ, રાતુ, લોહી), **રક્તપિત** (એક જાતનો રોગ), **ઉક્ત** (વચ્+ત,–બોલેલુ), **વેદોક્ત** (વેદ+ઉક્ત,–વેદમા કહેલુ), **શાસ્ત્રોક્ત** (શાસ્ત્ર+ઉક્ત,–શાસ્ત્રમા કહેલુ).

(૫). **દત્ત** (દા+ત,–આપેલુ), **દત્તક** (જેને દીકરો ન હોય તેણે બીજાના દીકરાને વિધિપૂર્વક લઇ પોતાનો કરી રાખ્યો હોય તે, દત્તપુત્ર), **મત્ત** (મદ્+ત,–ગાંડો થયેલો), **વિત્ત** (વિદ્+ત,–મેળવેલુ, દોલત, ધન).

(૬) **બદ્ધ** (બધ્+ત,–બાંધેલુ), **બુદ્ધ** (બુધ્+ત,–જાણેલુ, જાગેલુ, પંડિત, બુદ્ધ મત ચલાવનાર, વિષ્ણુનો એક અવતાર), **રુદ્ધ** (રુધ્+ત,–રૂંધેલુ, અટકા[illegible]) **વૃદ્ધ** (વૃધ્+ત,–વધેલુ, ઘરડુ), **સિદ્ધ** (સિધ્+ત,–સિદ્ધ થયેલુ)

(૭). **રબ્ધ** (રભ્+ત,–આરંભેલુ), **લબ્ધ** (લભ્+ત,–મેળવેલુ), **લુબ્ધ** (લુભ્+ત,–લોભાયલુ, લોભિયુ)

(૮) **ઇષ્ટ** (ઇષ્+ત,–ઇચ્છેલુ), **તુષ્ટ** (તુષ્+ત,–સંતોષ પામેલુ), **દૃષ્ટ** (દૃશ્+ત,–દીઠેલુ), **નષ્ટ** (નશ્+ત,–નાશ પામેલુ, નાઠુ), **પુષ્ટ** (પુષ્+ત,–પોષણ કરાયેલ) **ભ્રષ્ટ** (ભ્રંશ્+ત,–પડેલુ), **રુષ્ટ** (રુષ્+ત,–રૂઠેલુ), **વિષ્ટ** (વિશ્+ત,–પેઠેલુ) **વૃષ્ટ** (વૃષ્+ત,–વરસેલુ), **શિષ્ટ** [[illegible]+ત,–[illegible], મોટુ મનાયલુ (વિદ્યા, કુળ,

ડહાપણથી)], **સૃષ્ટ** (સૃજ્+ત,–સરજાયલુ); **સ્પૃષ્ટ** (સ્પૃશ્+ત,–સ્પર્શ કરેલું, અડકાયલું).

(૯). **દગ્ધ** (દહ્+ત,–દાઝેલુ); **દુગ્ધ** (દુહ્+ત,–દોહેલું, દૂધ), **મુગ્ધ** (મુહ્+ત,–મોહ પામેલુ, સુદર, ખુબસુરત), **મુગ્ધા** (મુગ્ધ+આ=ના. જા. પ્ર ,–જેને તરતની જુવાની ફૂટતી હોય તે સ્ત્રી, ગૌરી, કુમારિકા), **મૂઢ** (મુહ્+ત,–બેભાન થયેલો, મૂર્ખ), **દિગ્મૂઢ** (દિક્=દિશા+મૂઢ,–જેને કઇ દિશા ન સૂઝે તેવો, આંધળુ ભીત, ચકિત); **રૂઢ** (રુહ્+ત,–ફણગો ફૂટેલું, વ્યવહારમા મનાયલું), **ઊઢ** (વહ્+ત,–વહન કરેલુ), **નવોઢા** (નવ=નવી+ઊઢ+આ=ના. જા. પ્ર.,–નવી–તરતની–પરણેલી સ્ત્રી), **સોઢ** (સહ્+ત,–સહેવાયલુ), **સ્નિગ્ધ** (સ્નિહ્+ત,–સ્નેહ કરાયલું, માયાળુ, મમતાળુ, સ્નેહશીલ).

(૧૦) **હિત** (ધા+ત,–મૂકેલુ, ધરેલુ, ભલુ), **આત્મહિત** (આત્મન્=પોતે+હિત=ભલુ,–પોતાનુ ભલુ), **પુરોહિત** (પુરસ્+ધા=કોઇને ગોર કરવો+ત=ભૂ કૃ. પ્ર.,–કોઇને ગોર કરેલો, કુલગોર, ઉપાધ્યાય), **પકવ** (પચ્+ત,–રાધેલુ), **પકવાન્ન** (પકવ+અન્ન=અનાજ,–રાધેલુ અનાજ, પકવાન્ન).

(૧૧). **અંકિત** (અક્=ચિહ્ન કરવુ+ઇત=ભૂ કૃ પ્ર.,–ચિહ્ન કરાયલુ, ગુણકર્મ ઇત્યાદિથી ઓળખાયલુ), **કથિત** (કથ્+ઇત,–કહેલુ, ભાખેલુ), **કોપિત** (કુપ્+ઇત,–કોપ પમાડેલુ), **ખંડિત** (ખંડ્+ઇત,–ખંડન કરેલુ), **ગણિત** (ગણ્+ઇત,–ગણેલું), **અંકગણિત** (આકડા વડે જે ગણિત થાય છે તે), **ગલિત** (ગલ્+ઇત,–ગળેલુ, પડેલુ), **ગૃહીત** (ગ્રહ્+ઇત,–ગ્રહણ કરાયલુ, પકડાયલુ); **ચરિત** (ચર્+ઇત,–આચરેલુ, કીધેલુ), **ચલિત** (ચલ્+ઇત,–ચાલેલુ); **ચિન્તિત** (ચિન્ત્+ઇત,–ચિન્તન કરેલું, વિચારાયલુ); **જીવિત** (જીવ્+ઇત,–જીવેલુ), **દુઃખિત** (દુઃખ્+ઇત,–દુઃખ પામેલુ, દુઃખી), **પતિત**

(પત્+ઇત,–પડેલું, પાપી, ધર્મભ્રષ્ટ), **પૂજિત** (પૂજેલુ), **ભક્ષિત** (ભક્ષ્+ઇત,–ભક્ષણ કરેલુ), **ભાષિત** (ભાખેલુ), **મિત** (મા+ઇત,–માપેલુ), **મિતાહાર** (મિત+આહાર,–માપેલો આહાર–નિયમિત ખોરાક), **માનિત** (માન્+ઇત,–માનેલુ, માનીતો), **માર્ગિત** (માર્ગ્+ઇત–શોધેલુ), **રક્ષિત** (રક્ષ્+ઇત,–રક્ષાયલુ, બચાવાયલુ), **રચિત** (રચ્+ઇત,–રચેલુ), **રટિત** (રટ્+ઇત,–રટેલુ), **રસિત** (રસ્+ઇત,–સ્વાદ લીધેલો, રસેલુ), **રાજિત** (રાજ્+ઇત,–પ્રકાશેલુ), **રુચિત** (રુચ્+ઇત,–રૂચેલુ), **લક્ષિત** (લક્ષ્+ઇત,–લક્ષમા લીધેલુ), **લંઘિત** (લંઘ્+ઇત,–લાંઘેલુ), **લજ્જિત** (લજ્જ્+ઇત,–લાજેલુ), **લલિત** (લલ્+ઇત,–રમેલુ), **લિખિત** (લિખ્+ઇત,–લખેલુ), **લોકિત** (લોક્+ઇત,–જોયેલુ), **ઉદિત** (વદ્+ઇત,–વદેલુ) **વનિત** (વન્=અવાજ કરવો+ઇત,–અવાજ કરેલ), **વંદિત** (વંદ્+ઇત,–વંદન કરાયલુ), **વર્ણિત** (વર્ણ્+ઇત,–વર્ણન કરાયલુ), **વર્ધિત** (વૃધ્+ઇત,–વધેલુ), **ઉષિત** (વસ્+ઇત,–વસેલુ), **વિદિત** (વિદ્+ઇત,–જાણેલુ, જાહેર), **શંકિત** (શંક્+ઇત,–શંકામા પડેલુ), **શબ્દિત** (શબ્દ્+ઇત,–બોલાવેલુ), **શિક્ષિત** (શિક્ષ્+ઇત,–શીખેલુ, નિપુણ), **શોચિત** (શુચ્+ઇત,–શોક કરેલુ), **શુચિત** (શુચ્+ઇત,-પવિત્ર કરેલુ), **શોધિત** (શુધ્+ઇત,–શોધેલુ), **સ્તંભિત** (સ્તંભ્+ઇત,–જડ કરેલુ), **સ્થિત** (સ્થા+ઇત,–ઊભુ રહેલુ, રહેતું, વસતુ), **યથાસ્થિત** (જેટલુ જોઇએ તેટલુ, યોગ્ય), **હસિત** (હસ્+ઇત,–હસેલુ).

(૧૨) **ક્ષીણ** (ક્ષિ+ન,–ક્ષય પામેલુ, તવાઇ ગયેલુ, કૃશ, કમજોર), **છિન્ન** (છિદ્=સતાડવુ+ન=ભૂ કૃ પ્ર.,–સતાડેલુ, છાનુ), **પન્ન** (પદ્+ન,–ગયેલુ), **પૂર્ણ** (પૄ અથવા પૂર્+ન,–પૂર્ણ કરેલુ), **પૂર્ણાંક** (પૂર્ણ+અંક,–પૂરો આંકડો), **પૂર્ણતા** (પૂર્ણપણું), **પૂર્ણિમા** (પૂર્ણ ચંદ્ર ઊગે તે દિવસ, પુનમ), **પૂર્ણાનંદ** (પૂર્ણ+આનંદ,–

પરમેશ્વર), **પૂર્ણાહુતિ** (પૂર્ણ+આહુતિ,–હોમની સમાપ્તિ), **ભિન્ન** (ભિદ્+ન,–ભેદેલુ , જુદુ), **ભગ્ન** (ભજ્+ન,–ભાગેલુ), **લગ્ન** (લગ્+ન,–જોડાયલુ), **લીન** (લી+ન,–ગુપ્ત થયલુ, છૂપુ થયલુ)

આદ્યય પ્રકરણ.

જે અક્ષર અથવા અક્ષરો શબ્દની પહેલા આવીને તેના અર્થમાં ફેરફાર કરે છે, તેને **આદ્યય** (આદિ=પહેલા+અય=આવનાર) કહે છે. જેમકે, અજ્ઞાન=(અ=નહિ+જ્ઞાન) જ્ઞાન નહિ તે અજ્ઞાન. એમા **અ'** આદ્યય કહેવાય.

સંસ્કૃત આદ્યય.

આદ્યયોની પેટા કલમોમાની પહેલી કલમોના શબ્દોની વ્યુત્પત્તિ ધોરણ છઠ્ઠા માટે, ને બીજા પેટા ધોરણ સાતમા માટે છે.

अ નહિ:—(૧) **અકરૂણ** (અ=નહિ+કરૂણા=દયા,–દયારહિત, નિર્દય), **અકલ્પિત** (અ=નહિ+કલ્પિત=બનાવટનુ,–બનાવટનુ નહિ તે, સાચુ, એકાએક), **અકલ્યાણ** (અ+કલ્યાણ=શુભ,–અશુભ નઠારૂ), **અકાય** (અ+કાય=શરીર,–શરીર વિનાનો, પરમાત્મા), **અકાલ** (અયોગ્ય વખત), **અકીર્તિ** (અપકીર્તિ, બદનામ),**અકુલીન** (કુળહીન, હલકા કુટુમ્બનો), **અકુશળ** (અ+કુશળ=હોશિયાર,–અણકમબી), **અકૃપા** (ગેર મહેરબાની), **અક્રૂર** (અ+ક્રૂર=ઘાતકી,–ઘાતકી નહિ તે, દયાળુ; શ્રીકૃષ્ણના પિતરાઈ કાકા), **અક્ષણિક** (ક્ષણિક નહિ તે, હમેશનુ, સ્થિર), **અક્ષત્રિય** (ક્ષત્રિય વિનાનુ), **અક્ષોભ્ય** (ક્ષોભ ન પામે તેવુ, બીહે નહિ તેવુ, ડગે નહિ તેવુ), **અગુણી** (ગુણ ન માને તે), **અગુપ્ત** (છાનું નહિ તે, જાહેર), **અઘોર** (અ=વધારે+ઘોર=ભયંકર,–વિશેષ ભયંકર), **અઘોષ** (અ+ઘોષ=અવાજ,–અવાજ વિનાનુ), **અચૂક** (અ+ચૂક=ભૂલ,–ભૂલ વિનાનું, નિસદેહ), **અછત** (છત નહિ

તે, તંગી, ઓછી પેદાશ), **અજીર્ણ** (અ+જીર્ણ=જીનુ, પચેલું,–જીનું નહિ તે; પચેલુ નહિ તે, અપચો), **અદ્રવ** (અ+દ્રવ=પ્રવાહી,–પ્રવાહી નહિ તે, કઠણ), **અદ્રોહી** (અ+દ્રોહી=દ્રોહ કરનાર, ઈર્ષા કરનાર,–દ્રોહી નહિ તે), **અદ્વૈય** [અ+દ્વૈય (દ્વી=બે)=બેપણું,–બેપણાનો અભાવ, જીવ અને આત્માને એકત્ર જાણનારો], **અદ્વિતીય** [અ+દ્વિતીય (દ્વી=બે)=બીજુ,–જેના સરખુ બીજુ કાંઇજ નથી તે, એક, અનુપ], **અદ્વૈત** [અ+દ્વૈત (દ્વી=બે)=જીવ અને પરમેશ્વરનુ જુદાપણું,–જીવ અને પરમેશ્વર એક છે એવી અભેદ બુદ્ધિ], **અધન** (પૈસા વગરનો, ગરીબ), **અધ્રુવ** (અ+ધ્રુવ=દ્રઢ,–અનિશ્ચિત, અસ્થિર), **અનાથ**(અ+નાથ=ધણી,–જેને માથે ધણી નથી તે–આશ્રય આપનાર નથી તે, લાચાર), **અનિત્ય** (અ+નિત્ય=હમેશનુ,–હંમેશનું નહિ તે, મિથ્યા, જૂઠું), **અનિપુણ** (અ+નિપુણ=હોશિયાર,–હોશિયાર નહિ તે, અજ્ઞાન), **અનિશ્ચિત** (નક્કી ન હોય તેવુ), **અપક્ષ** (અ+પક્ષ=પાખ, પાખ વિનાનું–જેને કોઇની મદદ ન હોય તે, સામાવાળુ), **અપથ** (અ+પથ=રસ્તો,–ખરાબ રસ્તો, ધર્મસબંધી આડો માર્ગ તે), **અપથ્ય** (અ+પથ્ય=કરી, પરહેજ,–કરી નહિ તે, કોઇ પણ પ્રકૃતિ બગાડે એવી અથવા અવગુણકારક ચીજ), **અપંડિત** (પંડિત નહિ તે, મૂર્ખ), **અપાર** (અ+પાર=છેડો, જેનો છેડો નહિ તે–અમાપ), **અપૂર્વ** (અ+પૂર્વ=પહેલા,–પહેલા ન બન્યુ હોય તેવુ, અસાધારણ), **અપ્રકટ** (અ+પ્રકટ=પ્રસિદ્ધ,–પ્રસિદ્ધ નહિ તે, ગુપ્ત), **અપ્રસન્ન** (અ+પ્રસન્ન=ખુશ,–નાખુશ), **અપ્રસાદ** (અ+પ્રસાદ=મહેરબાની,–મહેરબાની નહિ તે, અકૃપા, ગેરમહેરબાની), **અપ્રાપ્ત** (અ+પ્રાપ્ત=મળેલ,–ન મળેલ), **અપ્રિય** (અ+પ્રિય=વહાલુ,–વહાલુ નહિ તે, પ્રતિકૂળ), **અફલ** (નિષ્ફળ, વ્યર્થ, ફોગટ), **અબલ** (બળ વિનાનુ), **અબલા** (અબલ+આ=ના. જા. પ્ર.,–બળ વગરની, સ્ત્રી, નારી),

અબૂઝ [અ+બૂઝ=કિંમત,-જેને કિંમત નથી તેવુ (માણુસ), અક્કલ વગરનું, મૂર્ખ, મૂઢ], **અમંગલ** (અ+મંગલ=શુભ,-અશુભ), **અમર્યાદ** (મર્યાદા વગરનું, નિરંકુશ, બેઅદબ; બેસુમાર, અતિશય), **અમિત્ર** (મિત્ર નહિ તે, શત્રુ), **અમૂલ્ય** (અ+મૂલ્ય=કિંમત,-જેની કિંમત ન થઇ શકે તેવુ-શ્રેષ્ઠ; ઉપયોગી), **અરૂપ** (અ+રૂપ=આકાર,-આકાર વિનાનું-નિરાકાર, બેડોળ), **અલોપ** [અ+લોપ (ન દેખાવું તે),-ન દેખાય એવુ નહિ તે-દશ્ય; (અલોપનો ખરો અર્થ સંસ્કૃતમાં દશ્ય છે, પણ ગુજરાતીમાં 'અદશ્ય' અર્થ થાય છે)], **અવર્ગી** (અ+વર્ગી=વર્ગનું,-વર્ગનું નહિ તે), **અવશ** (અ+વશ=શક્તિ,-શક્તિહીન, પરાધીન), **અવસ્તુ** (વસ્તુ નહિ તે, મિથ્યા પદાર્થ), **અવિવેક** (વિવેક નહિ તે), **અસભ્ય** (અ+સભ્ય=સભાને લાયક,-સભાને લાયક નહિ તે, તોછડુ, ઉદ્ધત), **અસમર્થ** (સમર્થ નહિ તે, નબળું, કમજોર), **અસમાન** (અ+સમાન=બરોબર,-બરોબર નહિ તે, ઓછુ વધતું, નાનું મોટુ), **અસુખ** (સુખ નહિ તે, દુઃખ), **અસુર** (અ+સુર=દેવતા,-દૈત્ય), **અસ્પર્શ** (અ+સ્પર્શ=અડકવું તે,-ન અડકવું તે), **અસ્પષ્ટ** (બરાબર ન સમજાય તેવું).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **અકથનીય** (અ+કથ્+અનીય -કહેવાને યોગ નહિ તે),* **અકૃત** (અ+કૃ+ત,-ન કરાયલુ; ખરાબ કૃત્ય), **અખંડ** (અ+ખ ડ્+ અ,-તૂટક નહિ તે, આખુ), **અખ્યાતિ** (અ+ખ્યા+તિ,-ન વખાણવું તે, અપકીર્તિ, બદનામ, કલંક), **અગમ્ય** (અ+ગમ્+ય,-જવા યોગ્ય નહિ તે, ન સમજાય તેવુ, ગૂઢ, અલભ્ય), **અગ્રાહ્ય** (અ+ગ્રહ્+ય,-

---

* દરેક શબ્દમા આશ્રય, ધાતુ, પ્રત્યય અર્થ સાથે કહેવડાવી, સામટો અર્થ કહેવડાવવો; પછી તે શબ્દોના ભાષામા ચાલતા અર્થ કહેવડાવવા.

ન ગ્રહણ કરવા યોગ્ય, અગરાજ, અમાન્ય), **અચર** (અ+ચર્+અ,–ન ચાલનાર–ઘર, ઝાડ, પહાડ, વગેરે), **અચલ** (અ+ચલ્+અ,–ન ચાલનાર, પર્વત), **ઉદયાચલ** (ઉદય+અચલ,–એ નામનો પૂર્વ દિશાએ કલ્પેલો પર્વત), **હિમાચલ** (હિમ=બરફ+અચલ=પર્વત,–જે પર્વતને મથાળે બારે માસ બરફ રહે છે તે), **અચાલ** (અ+ચલ્+અ,–ન ચાલવુ તે, હરકત, ઋતુ–અટકાવ), **અજ્ઞાત** (અ+જ્ઞા+ત,–ન જાણેલુ, જેણે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું નથી તે, અજાણ), **અજ્ઞાન** (અજાણ)–(અ+જ્ઞા+અન,–ન જાણવુ તે, જેને જ્ઞાન નથી તેવુ, અણસમજુ, બેસમજ), **અજિત** (અ+જિ+ત,–ન જિતેલો, જે કોઈથી ન જીતાય તે), **અતર્ક્ય** (અ+તર્ક્+ય,–ન વિચારાય તેવુ, અણધાર્યું), **અતુલ્ય** (અ+તુલ્+ય,–ન તોળાવા યોગ્ય, જેની બરાબરી ન થઈ શકે તેવુ, અનુપમ), **અતૃપ્ત** (અ+તૃપ્=સંતોષાવુ+ત=ભૂ કૃ પ્ર.,–ન સંતોષાયલુ, ભૂખ્યુ, અસંતોષી), **અદાતા** (અ+દા+તૃ,–ન આપનાર, કૃપણ, સૂમ), **અદૃશ્ય** (અ+દૃશ્+ય,–ન જોવા યોગ્ય, ન દેખાય તે, અગોચર), **અનિંદ્ય** (અ+નિંદ્+ય,–ન નિંદવા યોગ્ય, દોષરહિત), **અનીતિ** (અ+ની+તિ,–ન દોરવુ તે, નીતિ નહિ તે, દુરાચાર), **અપાત્ર** (અ+પા+ત્ર,–પાત્ર નહિ તે, ગુણહીન, કુપાત્ર), **અપૂજ્ય** (અ+પૂજ્+ય,–ન પૂજવા યોગ્ય), **અપૂર્ણ** (અ+પૂર્+ન,–ન પૂર્ણ કરેલુ, અધુરૂ), **અપૂર્ણાંક** (અ+પૂર્ણ+અંક,–પૂરો આંકડો નહિ તે), **અપ્રીતિ** (અ+પ્રી+તિ,–ન પ્રસન્ન થવુ તે, અભાવ, કંટાળો), **અભક્ષ્ય** (અ+ભક્ષ્+ય,–ન ખાવા યોગ્ય, જે ખાવાની મના હોય તે), **અભંગ** (અ+ભંજ્+અ,–ન ભાગેલ તે, આખુ, અતૂટ), **અમાન્ય** (અ+માન્+ય,–માન આપવાને યોગ્ય નહિ તે, નાપસંદ), **અમાપ** [અ+માપ (મ=માપવુ),–માપ વિનાનુ, ઘણુજ, બેહદ], **અમૃત** (અ+મૃ+ત,–ન મરેલ, જે પીવાથી ઘડપણ અને મોત ન આવે તે, સુધા), **પંચામૃત** (પંચ+

અમૃત –દૂધ, દહીં, ઘી, મધ, સાકર), **અયાચક** (અ+યાચ્+અક,–ન માગનાર), **અરાજ્ય** (રાજ્ય નહિ તે), **અલક્ષ્ય** (અ+લક્ષ્+ય,–ન જોવાય તેવુ, લક્ષમા ન આવે તેવુ, અગોચર, અદૃશ્ય), **અલગ** (અ+લગ્+અ,–ન સાથે જવુ તે, જુદું), **અલંઘ્ય** (અ+લઘ્+ય,–ન જવાય તેવુ, ન ઓળંગાય તેવુ), **અલભ્ય** (અ+લભ્+ય,–ન મેળવાય તેવુ, અછત હોય તેવુ), **અલાભ** (અ+લભ્+અ,–લાભ ન થવો તે, નુકસાન), **અવધ્ય** (અ+વધ્=મારવુ+ય=યો. દ. પ્ર ,–મારવા લાયક નહિ તે, ભોગ આપવાને યોગ્ય નહિ તેવુ), **અવર્ણ** (અ+વર્ણ્+અ,–રંગ વિનાનુ, જાત વગરનુ, નીચ), **અવાચક** (અ+વચ્+અક,–નહિ બોલનાર, મુગુ, જેની જીભ ટુકી થઈ હોય તે, બેભાન), **અવાચ્ય** (અ+વચ્+ય,–બોલવા લાયક નહિ તે, અકથનીય), **અવિદ્યા** [અ+વિદ્યા (વિદ્+ય+આ=ના. જા. પ્ર.–જાણવા લાયક તે, જ્ઞાન),–વિદ્યાનો અભાવ–જગતની માયામા લપટાઇ જે ખોટા તર્ક બાધવા તે, અજ્ઞાન), **અશક્ત** (અ+શક્+ત,–શક્તિમાન ન થયેલુ, નબળુ કમજોર ,**અશાસ્ત્ર** (અ+શાસ્+ત્ર,–નિયમથી ઉલટુ, શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ) **અસહ્ય** (અ+સહ્+ય,–સહેવા લાયક નહિ તે), **અસાધ્ય** (અ+સાધ્+ય,–સાધી શકાય નહિ તેવુ, દુષ્પ્રાપ્ય, ઉપાય ન થઈ શકે તેવુ)

(૩) **અકર્તવ્ય** (અ+કૃ+તવ્ય,–ન કરવા યોગ્ય), **અકર્મક** [અ+કર્મન્ (કૃ=કરવુ)=કર્મ+ક,–જે (ક્રિયાપદ) ને કર્મ નથી તે), **અકર્મી** [અ+કર્મ (કૃ=કરવુ)=નસીબ+ઇન્=વ ળુ,–નસીબવાળું નહિ તે], **અકલિત** (અ+કલ્+ઇત,–ન કળેલુ, ન ધારેલુ), **અકાર્ય** (અ+કાર્ય (કૃ+ય,–કરવા યોગ, કાજ),–ખરાબ કામ), **અકૃત્ય** (અ+કૃ+ત્ય,–ન કરવા યોગ્ય, ખરાબ કામ), **અકૃત્રિમ** [અ+કૃત્રિમ (કૃ=કરવુ)=બનાવટનુ,–બનાવટનુ નહિ તે, કુદરતી, કપટ વગરનું, સાચુ], **અક્ષત** (અ+ક્ષણ્+ત,–ઘાયલ થયેલુ નહિ તે, ડાગર), **અક્ષમા**

[અ+ક્ષમા (ક્ષમ્=માફ કરવુ)=માફી,–માફી ન આપવી તે, અદે-
ખાઈ), **અક્ષય** (અ+ક્ષિ+અ,–નાશ ન પામે તેવુ), **અખંડિત**
(અ+ખણ્ડ્+ઇત,–ભાગેલું નહિ તે, આખુ), **અખાત** (અ+ખન્+ત,–
ખોદેલું નહિ તે, સ્વાભાવિક રીતે સમુદ્રનો જમીન તરફ ગયેલો ફાંટો),
અગણિત (અ+ગણ્+ઇત,–ન ગણેલુ, જેની ગણત્રી થઈ ન શકે તેવું,
અસંખ્ય), **અઘટિત** (અ+ઘટ્+ઇત,–ન લાયક થયેલુ, અયોગ્ય),
અચિન્તનીય (અ+ચિન્ત્+અનીય,–ન વિચારી શકાય તેવુ, ગૂઢ,
અકલ્પનીય), **અચિન્તિત** (અ+ચિન્ત્+ઇત,–ન વિચારેલું), **અચેતન**
(અ+ચિત્+અન,–ન જાણવુ તે, શબરૂપ, બેભાન), **અજ** (અ+
જન્+અ,–નહિ જન્મનાર, બ્રહ્મા, ઈશ્વર, રઘુ રાજાનો પુત્ર), **અજર**
[અ+જરા (જૄ=ઘરડુ થવુ)=ઘડપણ,–જેને ઘડપણના ચિહ્ન નથી
તે], **અજ્ઞ** (અ+જ્ઞા+અ,–ન જાણનાર, અજાણ), **અતોલ** (અ+
તુલ્+અ,–ન તોળવુ તે, જેનું તોલ ન થઇ શકે તે, અતિશય),
અદગ્ધ (અ+દહ્+ત,–ન દાઝેલું), **અદાહ્ય** (અ+દહ્+ય,–બળે નહિ
તેવું, સળગી ઊઠે તેવુ નહિ તે), **અદૂષિત** [અ+દૂષિત (દુષ્=ભૂલ
કરવી)=દોષવાળુ,–દોષ વિનાનુ], **અદૃશ્ય** (અ+દૃશ્+ય,–દેખાય
નહિ તે, અગોચર), **અધર્મ** [અ+ધર્મ (ધૃ=ધારણ કરવુ)=સંસારમા
વર્તવાના જે માર્ગ તે,–ધર્મ નહિ તે, દુરાચાર, અનીતિ], **અધીર**
(અ+ધીર (ધૃ=ધારણ કરવુ)=ધૈર્ય,–ધીરજ વિનાનુ, ઉતાવળું, વિશ્વાસ
ન કરે તે, અદૃઢ], **અધૈર્ય** [અ+ધૈર્ય (ધા=ધારણ કરવું)=ધીરજ,
–ધીરજ નહિ તે, અસ્થિર], **અનત** (અ+નમ્+ત,–ન નમેલ, ન
જીતાયલુ, અજીત), **અનમ્ર** [અ+નમ્ર (નમ્=નમવુ)=નમનાર,
તાબેદાર, રાંક,–નમ્ર નહિ તે, ઉદ્ધત], **અનિન્દિત** (અ+નિન્દ્+ઇત,
–ન નિંદાયલું તે), **અપક્વ** (અ+પચ્+ત,–પાકેલું નહિ તે, પૂરૂં
રંધાયલું નહિ તે), **અપવિત્ર** [અ+પવિત્ર (પૂ=પાવન કરવુ)=

શુદ્ધ, પાક;-શુદ્ધ નહિ તે, મલિન, નાપાક], **અપવિત્રતા** (અશુદ્ધ-પણું, મલિનતા), **અપાર** (અ+પાર=છેડો,-છેડા વિનાનુ, અમાપ), **અપારદર્શક** [અ+પાર=આરપાર, સોસરૂ+દર્શક (દૃશ્+અક,-દેખાડ-નાર),-સોસરૂં ન દેખાડનાર], **અબદ્ધ** (અ+બધ્+ત,-ન બાંધેલું તે, નિરંકુશ, ક્રમભ્રષ્ટ), **અભક્ત** (અ+ભજ્=ભજવુ+ત,-નહિ ભજન કરવાયલો, ભક્ત નહિ તે), **અભક્ત** (અ+ભજ્=ભાગવું+ત,-નહિ ભાગેલો તે, વહેચાયલું નહિ તે), **અભય** (અ+ભી+અ,-ન બીવું તે, ભય નહિ તે), **અભવ** (અ+ભૂ+અ,-નહોવુ તે, જન્મનો અભાવ, મોક્ષ), **અભાવ** [અ+ભાવ (ભૂ+અ,-હોવુ તે, મનની વૃત્તિ, હેતુ, ચેષ્ટા, હેત, કિમ્મત),-ન હોવું તે, અપ્રીતિ], **અભિન્ન** (અ+ભિદ્+ન,-ન ભેદેલું, જુદું નહિ તે, એકરૂપ), **અભેદ્ય** (અ+ભિદ્+ય,-ભેદાય નહિ તે, પ્રવેશ ન થાય તેવુ, વજ્ર જેવુ કઠણુ), **અભોગ્ય** (અ+ભુજ્+ય,-ભોગવવા યોગ્ય નહિ તે), **અમર** (અ+મૃ+અ,-નહિ મરનાર, સ્થાયી, દેવતા), **અજરામર** (અજર+અમર,-જેને જરા ને મરણુ નથી તે, અવિનાશી), **અમિત** (અ+મા+ત,-નહિ મપાયલુ તેવુ, અમાપ, અપાર), **અમુક્ત** (અ+મુચ્+ત,-મૂકેલુ નહિ તે, છોડેલુ નહિ તે, મુક્તિ વગરનુ), **અયુક્ત** (અ+યુજ્+ત -જોડાયલુ નહિ તે, અઘટિત, નાલાયક), **અયોગ્ય** (અ+યુજ્+ય,-જોડાવાને લાયક નહિ તે, અઘટતું, અજુકતું, ગેરવાજબી), **અરક્ષિત** (અ+રક્ષ્+ઇત,-રક્ષાયલુ નહિ તે, સભાળ વિનાનુ), **અરતિ** (અ+રમ્+તિ,-પ્રીતિ નહિ તે, નાખુશી), **અરસિક** (અ+રસ+ઇક,-સ્વાદવાળું નહિ તે, નીરસ, નાપસદ), **આરોગ્ય** (અ+રોગ+ય,-રોગવાળુ નહિ તે, નીરોગી, તનદુરસ્ત), **અલોભ** (અ+લુભ્+અ,-લોભ કરવો નહિ તે, લોભનો અભાવ-સંતોષ), **અલૌકિક** [અ=નહિ+લોક (લોક્=જોવુ,+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.)=દુનિયા+ઇક=વાળુ,-દુનિયા સબધી નહિ

એવુ, લોક વ્યવહારમા ન હોય એવુ, અસાધારણ], **અવર્ય** (અ+વૃ+ય,–પસદ કરવા લાયક નહિ તે, નીચુ, ઉતરતુ, હલકુ), **અશરણ** [અ+શૄ+અન -જેનુ શરણુ (રક્ષણ) કરનાર નથી તે, અનાથ], **અશરણશરણ** (અનાથને શરણે રાખનાર), **અશિક્ષિત** (અ+શિક્ષ્+ઇત,–ન શીખેલુ, ન કેળવાયલુ, અશિષ્ટ), **અશુદ્ધ** (અ+શુધ્+ત,–શુદ્ધ કરેલુ નહિ તે, અપવિત્ર, નાપાક), **અશોક** (અ+શુચ્+અ,–શોક નહિ તે, સુખ, આસોપાલવનુ ઝાડ), **અસાર** [અ+સાર (સૃ+અ,–જવુ તે, તત્ત્વ, જીવ, ફાયદો),–તત્ત્વ વગરનુ, જીવ વગરનુ, ફાયદા વગરનુ, નકામુ], **અહિંસા** [અ+હિસા (હિસ્=મારવુ),–હિસા ન કરવી તે], **અહિત** [અ+હિત (ધા+ત,–મૂકલુ, ભલુ),–હિત નહિ તે, નુકસાન]

अन् નહિ—(૧) **અનગાર** (અન્=નહિ+અગાર=ઘર,–ઘર રહિત, સાધુ, મુનિ, સન્યાસી), **અનંગ** (અન્+અગ=અવયવ,–અગ વગરનો, કામદેવ), **અનંત** (અન્+અત=છેડો,– છેડો નહિ તે), **અનંતર** (અન્+અતર=છેટુ,–અતર વિનાનુ, છેકજ પાસેનુ), **અનન્ય** (અન્+અન્ય=બીજુ,–બીજુ–જુદુ -નહિ તે, એકજ), **અનર્થ** (અન્+અર્થ,–અર્થ નહિ તે, અનિષ્ટ), **અનલ્પ** (અન્+અલ્પ=થોડુ,–થોડુ નહિ તે, ઘણુ), **અનાદર** (અન્+આદર=માન,–માન નહિ તે, અપમાન, બેઆબરૂ), **અનાદિ** (અન્+આદિ=શરૂઆત,–જેની શરૂઆત નથી તે, જુનુ), **અનાદ્યન્ત** (અન્+આદિ+અત,–આદિ અને અત જેને નથી તે, અવિનાશી), **અનાયાસ** (અન્+આયાસ=શ્રમ,–શ્રમ વગર, સહજ), **અનાર્ય** (અન્+આર્ય,–આર્ય નહિ તે), **અનીશ્વર** [અન્+ઈશ્વર (ઈશ્=રાજ્ય કરવુ)=જગત્કર્ત્તા, પ્રભુ,–ઈશ્વર નહિ તે, જગત્કર્ત્તા કોઇ ઈશ્વર ન હોવો તે], **અનુત્તમ**

(અન્+ઉત્તમ=શ્રેષ્ઠ,–જેનાથી બીજુ શ્રેષ્ઠ ન હોય તેવુ, અપૂર્વ),**અનુત્તર** [અન્+ઉત્તર,–ઉત્તર ન આપી શકાય તેવુ (પ્રશ્ન), જેના સરખું બીજુ ન હોય તેવુ–શ્રેષ્ઠ], **અનેક** (અન્+એક,–એક નહિ તે, ઘણા), **અનૈક્ય** (અન્+ઐક્ય=સપ,–સપ નહિ તે, કુસપ, અણબનાવ), **અનૈશ્વર્ય** (અન્+ઐશ્વર્ય=ઈશ્વરપણું,–ઐશ્વર્યનો અભાવ), **અનૌરસ** (અન્+ઔરસ=વિધિપૂર્વક પરણેલી સ્ત્રીને પેટે થયેલો પુત્ર,–ઔરસ પુત્ર નહિ તે, દત્તક અથવા આગળિયો).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **અનૃણી** (અન્=નહિ+ઋણી=દેવાવાળો,–દેવાવાળો નાહ તે), **અનિષ્ટ** (અન્+ઇષ્+ત,–ઇચ્છેલુ નહિ તે, વહાલું નહિ તે, નુકસાન, અપરાધ), **અનુક્ત** (અન્+વચ્+ત,–કહેલુ નહિ તે, અઘટિત, અસાધારણ), **અનુચિત** [અન્+ઉચિત (વચ્=બોલવુ)=લાયક,–લાયક નહિ તે, અયોગ્ય].

સસ્કૃત **अन्** પ્રત્યય પરથી પ્રાકૃતમા **અણ** પ્રત્યય થયો જે ण= નહિ—**અણકમાઉ** [અણ+કમાઉ (કમાવુ=રળવુ),–રળતો નહિ તે, બાનરોજગારી, નવરો], **અણકસબી** (અણ+કસબી=હુન્નરી,–હુન્નરી નહિ તે, અનાડી) **અણગમતુ** (પસદ નહિ તે, નાપસદ, અપ્રય), **અણઘટતું** (ઘટતુ નહિ તે, અયોગ્ય, નાલાયક), **અણઘડ** (ઘડેલુ નહિ તે કેળવાયલુ નહિ તે, જગલી), **અણછતુ** (છતુ=જાહેર,–જાહેર નહિ તે, છાનુ), **અણજુગતુ** (જુગતિ વિનાનુ, અયોગ્ય, નાલાયક), **અણટેવાયલુ** (ટેવાયલુ નહિ તે, અણઘડ), **અણદીઠ** (કોઇ દિવસ ન દીઠુ હોય તેવુ) **અણબનાવ** (બનાવ નહિ તે, સપ નહિ તે, ખટપટ, વિરોધ), **અણમાહિતી** (માહિતી નહિ તે, અજાણપણુ, બાનવાકેફગારી), **અણરાગ** (રાગ નહિ તે, ન બનવુ

તે, અદાવત), **અણવાકેફ** (વાકેફ નહિ તે, અજાણ્યું, ગેરમાહિત), **અણવીંધ્યું** (વીંધેલુ નહિ તે, ઘડાયલો કે કેળવાયલો નહિ તે), **અણસમજ** (સમજ નહિ તે, અજ્ઞાનપણુ, મૂર્ખતા), **અણસરજ્યું** (સરજેલુ નહિ તે, અણધાર્યું, ઓચિંતુ), **અણહદ** (હદ વગરનું, અપાર).

વ્યંજનથી શરૂ થતા શબ્દની પહેલાં **अ**, અને સ્વરથી શરૂ થતા પહેલા **अन्** આઘય આવે છે. **अण** આઘયતો ઘણું કરીને વ્યજનની પહેલા મૂકાય છે.

अंतर् માંહે, વચમાં:—(૧). **અંતઃપટ** (અતઃ=વચમાં+પટ=લૂગડુ,—વચ્ચેનુ લૂગડુ, પડદો, લગ્ન વખતે વરકન્યાની વચ્ચે જે આડો પડદો ધરવામા આવે છે તે), **અંતઃપુર** (અત=માહે+પુર=શહેર,—સ્ત્રીઓને બેસવાનો ઘરની અદરનો ઓરડો, જનાનખાનુ, રણવાસ), **અંતરાત્મા** (અતર્+આત્મા,—જીવાત્મા), **અંતર્ગોળ** (અતર્+ગોળ,—માહેથી પોલો એવો જે ગોળ આકાર તે, ગગનાકાર), **અંતર્ચક્ષુ** (અતર્+ચક્ષુ=આખ,—ભિતર જોઈ શકે તેવા ચક્ષુ), **અંતર્ત્વચા** (અતર્=અદર+ત્વચા=છાલ,—અદરની છાલ, અતર છાલ), **અંતર્દશા** (અતર્+દશા=હાલત,—ભિતરની ખરી હાલત, મનની સ્થિતિ).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨) **અંતઃકરણ** [અત=માહે+કરણ (કૃ=કરવુ+અન=ક વા પ્ર) =કરનાર,—માહેથી કરનાર, મન, હૃદય], **અંતરીક્ષ** [અતર્+ઈક્ષ (ઈક્ષ્=જોવુ+અ=ક્રિ વા પ્ર),—માહેથી જોવુ તે, આકાશ], **અંતર્ગત** [અંતર્+ગત (ગમ્+ત),—માહે ગયેલો, અદરનુ], **અંતર્જ્ઞાન** [અતર્+જ્ઞાન (જ્ઞા+અન),—માહેનું જાણવુ તે, ભિતરની વાતનુ જે જ્ઞાન તે], **અંતર્દાહ** [અતર્+દાહ (દહ્+અ),—અદરનુ બળવુ તે, મનનો

બળાપો], **અંતર્દૃષ્ટિ** [અંતર્+દષ્ટિ (દશ્+તિ),–અંદર જોવુ તે, પોતાનું ભિતર જાણવુ તે], **અંતર્ધ્યાન** [અંતર્+ધ્યાન (ધ્યૈ=ધ્યાન ધરવુ),–મનમાં ધ્યાન ધરવું તે, સમાધિ], **અંતર્ભાવ** [અંતર્+ભાવ (ભૂ=થવુ+અ=ક્રિ.વા.પ્ર.)=વૃત્તિ,–અંદરની વૃત્તિ, મનનો ભાવ, અભિપ્રાય], **અંતર્યામી** (અંતરજામી)–[અંતર્+યામી (યમ્=રોકવુ)=રોકવાવાળો,–માહેથી રોકનાર–આત્મા, પરમાત્મા], **અંતર્લાપિકા** [અંતર્+લાપિકા (લપ્=કહેવુ),–એકાદા વાક્યમા કે કવિતામા કોઇ નામ નીકળે તેમ અક્ષર ગોઠવવાની યુક્તિ], **અંતર્વૃત્તિ** [અંતર્+વૃત્તિ (વૃત્=હોવું+તિ=ક્રિ.વા.પ્ર.)=હાલત,–મનની હાલત, અંતર્ભાવ].

अति ઘણું, પેલી તરફ—(૧). **અતિકાય** (અતિ=ઘણું+કાય=શરીર,–મોટા શરીરવાળો, ભારે શરીરવાળો), **અતિકાલ** (અતિ+કાલ=વખત,–ઘણો વખત જવો તે, વિલંબ થવો તે), **અતિકૃશ** [અતિ+કૃશ=પાતળુ,–ઘણું દુબળુ (શરીર)], **અતિઘોર** (ઘણું ભયંકર, ક્રુર), **અતિશૂદ્ર** (શૂદ્રથી હલકી જાતનો, ભંગી, મહાર, ચમાર, વગેરે), **અતીન્દ્રિય** (અતિ+ઇન્દ્રિય,–ઇંદ્રિયોથી ન સમજાય તેવુ, અગોચર), **અતીવ** (અતિ+ઇવ=પેઠે,–ઘણુજ), **અત્યંત** (અતિ+અંત=છેડો,–છેડાની પેલી તરફ, ઘણુંજ).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **અતિક્રાન્ત** (અતિ+ક્રમ્+ત,–હદ બહાર ગયેલું, થઈ ગયેલુ), **અતિશય** (અતિ+શી=સુવુ+અ,–ઘણુંજ), **અતિસાર** (અતિ+સૃ=સરવુ, જવુ+અ,–વારેવારે પાતળો ઝાડો થયા કરે તે રોગ, મરડો, સંગ્રહણી), **અતીત** (અતિ+ઇ+ત,–ઘણો ગયેલો, ફરતા બાવા, વૈરાગી, ભિખારૂ), **અત્યુક્તિ** [અતિ+ઉક્તિ (વચ્+તિ)=ભાષણ,–વધારીને બોલવુ તે, અવગુણીને ગુણી કહી વખાણ કરવા તે], **અતિવૃષ્ટિ** (અતિ+વૃષ્+તિ,–ઘણો વરસાદ).

ધોરણ સાતમા માટે.

अधि ઉપર, અધિક:—અધિકરણ (અધિ+કૃ+અન,–જે ઉપર ક્રિયા થાય તે, આધાર, આશ્રય), **અધિકાર** (અધિ+કૃ+અ,–ઉપર કરવુ તે અમલ, ધણીપણુ), **અધિપ** (અધિ+પા+અ, પાળનાર, રાજા), **અધિપતિ** [અધિ+પતિ (પા=પાળવુ+તિ=કૃ વા પ્ર.)=પાળનાર, ધણી,–ઉપરી], **અધિરાજ** (અધિ+રાજ્=પ્રકાશવુ+અ=કૃ વા પ્ર.,–વધારે પ્રકાશનાર, મોટો રાજા, ચક્રવર્તી રાજા), **અધીશ** [અધિ+ઈશ (ઈશ્=રાજ્ય કરવુ+અ=કૃ. વા પ્ર)=રાજ્ય કરનાર, રાજા, ધણી,–મોટો રાજા], **અધિષ્ઠાતા** (અધિ+સ્થા=ઉભા રહેવુ)=મુખ્ય કરી સ્થાપેલુ તે, દેવ, રાજા, કારભારી, વગેરે, સ્થાપન કર્તા, પ્રમુખ, **અધ્યક્ષ** (અધિ+અક્ષ=ધરી,–ઉપર નજર રાખનાર, પ્રમુખ), **અધ્યયન** (અધિ+ઇ=ભણવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર ,–ભણવુ તે, અભ્યાસ, પાઠ, સ્મરણ), **અધ્યાત્મ** (અધિ+આત્મન્=આત્મા,–આત્માનુ જ્ઞાન), **આધ્યાત્મિક** (આત્મસબધી, પારલૌકિક), **અધ્યાપક** (અધિ+ઇ=ભણવુ,–ભણાવનાર, વેદશાસ્ત્ર જાણનાર, ગુરૂ, અધ્યારૂ), **અધ્યાપન** (અધિ+ઇ=ભણવુ,–ભણાવવુ તે), **અધ્યાય** (અધિ+ઇ=ભણવુ,–ગ્રથનો એક ભાગ, પ્રકરણ, સર્ગ).

अनु પછી, સાથે, મળતુ:—(૧). **અનુનાસિક**(અનુ=સાથે+નાસિકા=નાક,–નાકમાથી બોલાતા વ્યજન), **અનુકૂળ** (અનુ=મળતો +કૂલ=કિનારો,–મળતું આવવુ તે, ગમતું).

અનુગમન (અનુ=પાછળ+ગમ્=જવુ+અન=ક્રિ વા. પ્ર ,–પાછળ જવુ તે, અનુસરવુ તે, સ્ત્રીએ ધણીની પાછળ બળી મરવુ તે, સહગમન), **અનુચર** (અનુ=પાછળ+ચર્=ચાલવુ+અન=કૃ. વા. પ્ર.,–પાછળ ચાલનાર, સેવક, ચાકર), **અનુભૂત** (અનુ+ભૂ+ત,–પાછળ થયેલુ, અનુભ-

વથી જણાયલું તે, સિદ્ધ, નક્કી), **અનુમાન** (અનુ+મા+અન,-પાછળ માનવુ તે, એક બીનાની પાછળ તેને મળતી બીજી બીના જાણવી તે, તર્ક, અટકળ).

અનુગ્રહ (અનુ=સાથે+ગ્રહ્=પકડવુ+અ=ક્રિ. વા પ્ર ,-દેવ અથવા ગુરૂએ કોઇના ઉપર પ્રસન્ન થઇ તેનો હાથ પકડવો તે, મહેરબાની), **અનુપાન** (અનુ+પા+અન,-સાથે પીવાનુ તે, વૈદે દવા સાથે જે પીવાનુ કહ્યું હોય તે, વારણ), **અનુબંધ** (અનુ+બંધ્+અ,-સાથે બાંધવુ તે, જારી રહેવુ તે, સગાઇ, પ્રત્યય)

અનુક્રમ (અનુ=મળતો+ક્રમ્=લાગુ થવુ+અ=ક્રિ વા. પ્ર.,-મળતું લાગુ થવુ તે, એક પછી એક, હારબંધ, મળતો ક્રમ, પદ્ધતિ, ગોઠવણ), **અનુક્રમણિકા** (ગ્રંથમાં ફલાણી બાબત ફલાણે પાને છે, એ બતાવનારી ટીપ, સાંકળિયુ, સૂચીપત્ર), **અનુરૂપ** (અનુ+રૂપ્+અ,-મળતુ દેખાવુ તે, મળતું રૂપ, આબેહુબ), **અનુશાસન** (અનુ=મળતુ+શાશન (શાસ્=રાજ્ય ચલાવવુ+અન=ક્રિ વા પ્ર)=આજ્ઞા, -કાયદા પ્રમાણે ચાલવુ તે, કાયદો, વિધિ)

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **અનુકંપા** [અનુ=પાછળ+કંપા (કંપ્=કંપવુ),-પાછળ કંપવુ તે, દયા], **અનુકરણ** (અનુ+કૃ+અન,-પાછળ કરવુ તે, એકના જેવુ બીજાએ કરવુ તે, પ્રતિરૂપ), **અનુજીવી** [અનુ+જીવી (જીવ્=જીવવુ),-કોઇને આધારે ભરણપોષણ કરવાવાળા-સ્ત્રી, પુત્ર, ચાકર, વગેરે], **અનુજ્ઞા** [અનુ+જ્ઞા (જ્ઞા=જાણવુ),-આજ્ઞા, હુકમ. રજા, પરવાનગી], **અનુતાપ** (અનુ+તપ્+અ,-પાછળ તપવુ તે, પસ્તાવો), **અનુભવ** (અનુ+ભૂ+અ,-પાછળ થવુ તે, કામકાજ અથવા મહાવરાથી જે જ્ઞાન મેળવવુ તે), **અનુમોદન** (અનુ+મુદ્=ખુશી થવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,-પાછળ ખુશી થઇ પસંદ કરવુ તે,

સંમતિ, સંતોષ), **અનુરક્ત** (અનુ=પાછળ+રંજ્=ખુશી થવું+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–પાછળ ખુશી થયેલ, આસક્ત), **અનુરાગ** (અનુ=પાછળ +રંજ=ખુશી થવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–પાછળ ખુશી થવુ તે, પ્રીતિ), **અનુવાદ** (અનુ+વદ્+અ,–કોઇને વિષે જાહેરમા ભાષણ કરવુ તે, ગુણ અવગુણનુ કથન, મિથ્યા ભાષણ, ભાષાંતર), **અનુસરણ** (અનુ+સૃ+અન,–પાછળ જવુ તે, મળતું આવવુ તે, એકની પેઠે બીજાએ કરવુ તે), **અનુષ્ઠાન** (અનુ=પાછળ+સ્થા=ઉભા રહેવુ,–ઇચ્છેલુ પ્રાપ્ત કરવા સારૂ દેવ અથવા દેવીની જે સાધના કરવી તે), **અન્વય** [અનુ=પાછળ+ઇ=જવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–પાછળ જવુ તે, પદ્યના શબ્દોને ગદ્યને ક્રમે ગોઠવવા તે, સંબંધ (ક્રિયાપદનો કર્તા, કર્મ સાથે અથવા વિશેષણનો વિશેષ્ય સાથે જે સંબંધ તે)].

અનુયાયી [અનુ=પાછે+યા=જવુ,–સાથે (પછાડી) ચાલવાવાળા, સેવક, શિષ્ય, ભક્ત, આશ્રિત, વગેરે], **અનુષંગી** (અનુસંગી)–[અનુ=સાથે+સંગી (સંજ્=જવુ),–સાથે જવાવાળો, ગુજરાતી ભાષામા દરેક વ્યંજનને છેડે **અ** આવે છે, તે **અ** અનુષંગી કહેવાય છે], **અનુસ્વાર** [અનુ=સાથે+સ્વર (સ્વૃ=અવાજ કરવો+અ= ક્રિ. વા. પ્ર.),–સ્વરની સાથે નાકમાથી જે અવાજ કરવો તે].

અનુમતિ (અનુ=મળતુ+મન્=વિચારવુ+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–મળતું વિચારવુ તે, સંમતિ, મંજુરી), **અનુસાર** (અનુ=મળતું+સૃ =જવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર , મળતુ જવુ તે, પ્રમાણે, સરખું, તેવુ).

अप ખોટું, નઠારૂં, ઉલટું:—(૧). **અપંગ** (અપ=ખોટું +અંગ=અવયવ,–ખોટો અવયવ છે જેનો તે, લુલુ, આંધળુ, બહેરૂ, વગેરે), **અપદ્વાર** (અપ=નીચે+દ્વાર=બારણું,–નીચે બારણું તે, ગુદા), **અપકીર્તિ** (અપ=નઠારી+કીર્તિ=યશ,–નઠારો યશ, અપજશ,

બેઆબરૂ); **અપશુકન** (અપ=નઠારા+શુકન,—નઠારા સુકન), **અપયશ** (અપ=ઉલટુ+યશ,—યશથી ઉલટુ, અપજશ, અપકીર્તિ, ગેરઆબરૂ), **અપસવ્ય** (અપ=ઉલટુ+સવ્ય=ડાબુ,—ડાબુ નહિ તે, જમણુ, જનોઇ ડાબી ખાંધેથી જમણી ખાધે લેવી તે, વિપરીત).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **અપકાર** (અપ=ખોટું+કૃ=કરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,—ખોટુ કામ, ગુણને બદલે અવગુણ કરવો તે), **અપભ્રંશ** (અપ=ખોટુ+ભ્રશ્=પડવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,—ખોટુ પડવુ તે, મૂળ શબ્દનુ થયેલુ અશુદ્ધ રૂપાતર), **અપહરણ** (અપ=ખોટુ+હૃ=લઈ લેવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,—ખોટુ લઈ લેવુ તે, લૂટી લેવુ તે, હરી જવુ તે).

અપલક્ષણ (અપ=નઠારા+લક્ષ્=જોવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર ,—નઠારાં લક્ષણ), **અપશબ્દ** (અપ=નઠારા+શબ્દ્=અવાજ કરવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,—નઠારા શબ્દ), **અપાન** (અપ=નઠારો+અન્=શ્વાસ લેવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,—પાચ પ્રાણ વાયુમાનો એક, જે ગુદા વાટે છૂટે છે તે).

અપમાન (અપ=ઉલટુ+માન્=માન આપવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,—માનથી ઉલટુ, અનાદર, તિરસ્કાર), **અપરાધ** (અપ=ઉલટું +રાધ્=પ્રસન્ન કરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,—પ્રસન્ન કરવાથી ઉલટુ તે, દોષ, ગુન્હો, વાક), **અપવાદ** (અપ=ઉલટુ+વદ્=બોલવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,—ઉલટુ બોલવુ તે, જુઠ્ઠુ આળ, અપકીર્તિ, દોષ).

अभि પાસે, તરફ, ઘણું:—(૧) **અભિમુખ** (અભિ=સામે+મુખ,—સામેનુ, સન્મુખ), **અભિરૂચિ** (અભિ=ઘણી+રૂચિ=ઇચ્છા,—ઘણી ઇચ્છા), **અભિનંદન** (અભિ=તરફ+નદ્=ખુશ થવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર ,—કોઈના તરફ ખુશ થવુ તે, ધન્યવાદ, મુબારકબાદી, જૈન લોકોના ચોથા તીર્થંકર), **અભિવંદન** (અભિ=તરફ

+વંદ્=વંદવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–કોઈના તરફ વંદવું તે, નમસ્કાર), **અભિમાન** (અભિ=ઘણું+માન્=માન આપવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ઘણું માન, અતિશય જે આત્મસ્તુતિ તે, અહંકાર, હુંપદ).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **અભિજ્ઞ** (અભિ+જ્ઞા=ઓળખવું+અ=ક. વા. પ્ર.,–ઓળખનાર, જેણે ઘણું વાંચેલું અને અવલોકન કરેલું છે તે, પંડિત), **અભિજ્ઞાન** (અભિ+જ્ઞા=ઓળખવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ઓળખવું તે, ઓળખ, સ્મરણ), **અભિધાન** (અભિ+ધા=બોલાવવુ, નામ આપવુ+અન=ક્રિ વા. પ્ર.,–નામ આપવુ તે, નામ), **અભ્યંગ** (અભિ=આસપાસ+અંગ=શરીર,–નહાતા પહેલા શરીરે તેલ, ધુપેલ, મોગરેલ વગેરે ચોળવુ તે), **અભિલાષ** (અભિ=તરફ+લષ્=ઇચ્છવું +અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–કોઇના તરફ ઇચ્છા, ઇચ્છા), **અભિષેક** (અભિ= તરફ+સિચ્=છાંટવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–કોઇના તરફ છાટવુ તે, દેવ અથવા ગાદીએ બેસતા નવા રાજાપર પાણી, દૂધ વગેરેની જે ધારા કરવી તે, શાન્તિ સ્નાન, તખ્તનશીન થવુ તે), **અભિવૃદ્ધિ** (અભિ= ઘણી+વૃધ્=વધવુ+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ઘણી વૃદ્ધિ, આબાદી), **અભ્યંતર** (અભિ=ઘણું+અંતર=અંદરનુ,–ઘણુ અંદરનુ, દિલ, મન, અંતઃકરણ), **અભ્યાસ** (અભિ=ઘણુ+અસ્=ફેંકવુ+અ=ક્રિ વા. પ્ર.,–વારેવારે તેનુ તેજ કામ કરવુ તે, મહાવરો, ટેવ)

अव नीचे, નઠારૂં:–(૧). **અવકૃપા** (અવ=નઠારી+કૃપા= મહેરબાની,–ગેરમહેરબાની, ઇતરાજી, કરડી નજર), **અવગુણ** (અવ= નઠારો+ગુણ=ફાયદો,–ગેરફાયદો, એબ, દોષ), **અવચિહ્ન** (અવ= નઠારા+ચિહ્ન=લક્ષણ,–નઠારા લક્ષણ, અશુભસુચક ચિહ્ન, અપલક્ષણ), **અવદશા** (અવ=નઠારી+દશા=હાલત,–નઠારી હાલત, માઠી હાલત).

અવકાશ (અવ=નીચે+કાશ્=ચળકવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ખાલી જગ્યા, પોલાણ), **અવધાન** (અવ=નીચે+ધા=ધરવું, મૂકવું+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–નીચે ધરવું તે, ધ્યાન, લક્ષ), **અવલંબન** (અવ=નીચે+ લંબ્=લટકવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–નીચે લટકવું તે, આશ્રય, ટેકો).

સાતમા ધોરણ માટે.

(૨). **અવગતિ** (અવ=નીચે+ગમ્=જવું+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.,– નીચે જવું તે, પડતી હાલત, પાયમાલી), **અવતરણ** (અવ+તૃ= અવતરવું+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–અવતરવુ તે, અવતાર; ઉતારો), **અવતાર** (અવ+તૃ=અવતરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–અવતરવું તે, જન્મ), **અવરોધ** (અવ=સખ્ત+રુધ્=અટકાવવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સખ્ત અટકાવવું તે, અટકાવ, પ્રતિબંધ, જનાનખાનું), **અવલેહ** (અવ+ લિહ્=ચાટવું+અ=ક્રિ વા. પ્ર.,–આગળીવતી ચટાય તેવી ઔષધિ, ચાટણું), **અવલોકન** (અવ=નીચે+લોક્=જોવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,– નીચે–ધ્યાન–આપીને જોવુ તે, બારીક તપાસ), **અવલોકિત** (અવ+ લોક્+ઇત,–જોયેલ), **અવશેષ** (અવ=નીચે+શિષ્=બાકી રહેવુ+અ= ક્રિ. વા. પ્ર.,–નીચે બાકી રહેવુ તે, બાકી, શેષ), **અવસર** (અવ+ સૃ=જવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ટાણું, તક, વખત), **અવસ્થા** (અવ+ સ્થા=ઉભા રહેવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.+આ=ના. જા. પ્ર.,–હાલત).

અવક્રિયા [અવ=ઉલટી+ક્રિયા (કૃ=કરવુ)=કામ,–ઉલટી ક્રિયા, નુકસાન, શરીરની તનદુરસ્તી બગાડવી તે, બગાડ], **અવગણના** [અવ=નઠારી+ગણના (ગણ્=ગણવુ)=ગણત્રી,–નઠારી ગણત્રી, ન લેખવવું તે, અનાદર, તિરસ્કાર], **અવજ્ઞા** (અવ+જ્ઞા=અપમાન કરવુ+ અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–અપમાન કરવુ તે, અનાદર, તિરસ્કાર), **અવયોગ** [અવ=નઠારો+યોગ (યુજ્=જોડવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.)=વખત,–નઠારો વખત, અવજોગ, કમુહૂર્ત].

આમર્યાદાઃ–(૧). **આકાશ** (આ=મર્યાદા+કાશ્=પ્રકાશવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–મર્યાદામાં પ્રકાશવુ તે; ખાલી જગ્યા, પોલાણ), **આકાશગંગા** (આકાશ+ગંગા=નદી,–આકાશમાં રાત્રે જે લાંબો, સફેદ, ને ચળકતો નદી આકારે લીસોટો દેખાય છે તે, દુરબીનમાંથી જોતાં તે સેંકડો તારાનો સમૂહ જણાય છે), **આકૃતિ** (આ+કૃ+તિ,–મર્યાદા કરવી તે, આકાર), **આક્રન્દ** (આ,+ક્રન્દ્=રોવુ+અ,–રોવું તે, રડારડ, કલ્પાંત), **આખ્યાન** (આ+ખ્યા+અન,–કહેવુ તે, કથા **રૂપાખ્યાન** (રૂપ+આખ્યાન,–રૂપ કહેવા તે), **રૂપાખ્યાપન** (રૂપ+આખ્યાપન,–રૂપ કહેવડાવવા તે), **આગમ** (આ+ગમ્=આવવુ+અ,–આવવુ તે, આગમન, કોઈ પણ શાસ્ત્ર, વેદ), **આગમન** (આ+ગમ્=આવવુ+અન,–આવવું તે), **આગ્રહ** (આ+ગ્રહ્+અ,–મર્યાદામા પકડવું તે, હઠ, આજીજી), **આચમન** (આ,+ચમ્=પીવુ+અન,–મર્યાદામાં પીવુ તે, જમણી હથેલીમા પાણી લઇ ચૂસી જવુ તે), **આચરણ** (આ+ચર્+અન,–મર્યાદામા ચાલવું તે, ચાલચલણ, વર્તણૂક), **આદાન** (આ+દા=લેવુ+અન,–લેવુ તે, પકડવુ તે), **આનંદ** (આ,+નંદ્=ખુશી થવુ+અ,–ખુશી, હર્ષ), **આભાસ** (આ,+ભાસ્=દેખાવુ+અ,–દેખાવ), **આભૂષણ** (આ,+ભૂષ્=શણગારવુ+અ,–શણગાર, અલંકાર), **આયાત** (આ+યા=આવવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર,–આવેલુ, બહાર ગામથી માલનુ આવવુ), **આયુધ** (આ,+યુધ્=લડવુ+અ,–હથિયાર, શસ્ત્ર, અસ્ત્ર), **આલિંગન** (આ=ઉપર+લિંગ્=જવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર,–ભેટવુ તે, કોટી), **આવૃત્તિ** (આ+વૃત્=ફરવુ+તિ,–મર્યાદામાં ફરીથી થવું તે, એકજ જાતની ક્રિયાનુ વારંવાર કરવુ તે), **આશ્રમ** [આ,+શ્રમ્+અ,–મર્યાદામા થાકવુ તે, જીંદગીની ઉમર પ્રમાણે મજલ (બ્રહ્મચારી, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ, ને સન્યાસી એ ચાર આશ્રમમાનો હરકોઇ આશ્રમ), મુનિનો વાસ, તપોવન, મઠ],

આશ્રિત (આ+શ્રિ+ત,–આશરો પામેલું, શરણાગત), **આસ્થા** (આ+સ્થા+અ+આ,–પ્રેમથી વળગી રહેવું તે, શ્રદ્ધા, મુડી), **આહુતિ** (આ+હુ+તિ,–હોમવું તે, અગ્નિમાં હોમવાની વસ્તુ).

સાતમા ધોરણ માટે.

(૨). **આકર** (આ=મર્યાદા+કૃ=વિખેરી નાંખવું+અ=ક્રિ.વા.પ્ર.,–મર્યાદામા વિખેરી નાંખવુ તે–ખાણ), **આકર્ષણ** (આ=મર્યાદા+કૃષ્=ખેચવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–મર્યાદામા ખેચવુ તે), **રસાયનાકર્ષણ** (રસાયન+આકર્ષણ,–જે વડે જુદી જુદી જાતના પદાર્થ મળવાથી એક જુદી જાતનો નવો પદાર્થ બને છે તે), **સ્નેહાકર્ષણ** (સ્નેહ+આકર્ષણ,–જે વડે પદાર્થના પરમાણુઓ એક બીજાને ખેચી રાખે છે તે), **આકાંક્ષા** (આ,+કાંક્ષ્=ઇચ્છવુ+અ+આ,–ઇચ્છા), **આકાર** (આ+કૃ+અ, –મર્યાદાકરવી તે, આકૃતિ), **આક્ષેપ** (આ+ક્ષિપ્+અ,–ફેંકવુ તે, અભ્યાસ, વાંધો, અપવાદ), **આગત** (આ+ગમ્=આવવુ+ત=ભૂ કૃ પ્ર ,–આવેલુ), **શરણાગત** (શરણ+આગત,–શરણે આવેલુ), **આગામી** (આ+ગમ્=આવવુ+ઇન્=વાળો,–આવનારો, રી, રૂ), **આઘાત** (આ+હન્=મારવુ) ફટકો, પ્રહાર, **આચાર** (આ+ચર્+અ,–મર્યાદામા ચાલવુ તે, રીતભાત), **આચાર્ય** (આ+ચર્+ય,–મર્યાદામા ચાલનાર, ધર્માધ્યક્ષ), **આચ્છાદન** (આ+છદ્+અન,–મર્યાદામા ઢાકવુ તે, ઢાકણ, વસ્ત્ર), **આજીવિકા** (આ+જીવ્=પેટને માટે મેળવવુ+ઇકા,–ગુજરાન), **આજ્ઞા** (આ,+જ્ઞા=જાણવુ+અ)=હુકમ, આણ, **આજ્ઞાંકિત** [આજ્ઞા+અંકિત (અ ક્+ઇત)=ઓળખાયલુ,–આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તનાર, આજ્ઞાધીન, કહ્યાગરૂ], **આદર્શ** (આ+દશ્+અ,–જોવુ તે, દર્પણ, નમુનો, પ્રતિબિંબ), **આદેશ** (આ+દિશ્=આજ્ઞા કરવી+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–આજ્ઞા કરવી તે, આજ્ઞા, હુકમ, ફરમાન), **આધાર** (આ+ધૃ+અ,–ધારણ કરવુ તે, ટેકો), **આધિ** (આ,+ધિ=ધારણ કરવું)=મનનું દુઃખ, **વ્યાધિ** (વિ=

ઉલટું+આધિ=મનનું દુઃખ,–મનના દુઃખથી ઉલટું–શરીરનું દુઃખ, રોગ); **ઉપાધિ** (ઉપ=પાસે+આધિ=મનનું દુઃખ,–આસપાસથી અણધારેલ આવી પડેલ દુઃખ); આ રીતે દુઃખ ત્રણ જાતનાં છે. આધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધિ. **આભાર** (આ+ભૃ+અ,–મર્યાદામાં ભરવુ તે, પાડ, ઉપકાર, અહેશાન), **આયાસ** (આ,+યસ્=મહેનત કરવી+અ,–મહેનત, શ્રમ), **આરંભ** (આ+રભ્+અ,–મર્યાદામાં શરૂ કરવું તે, શરૂઆત), **આરાધના** (આ=મર્યાદા+રાધ્=પ્રસન્ન કરવુ+અન=ક્રિ.વા.પ્ર.+આ=ના. જા. પ્ર.,–મર્યાદામા પ્રસન્ન કરવુ તે, પૂજા, સ્તુતિ, સેવા, ભજન), **આરામ** (આ+રમ્+અ,–મર્યાદામા રમવુ તે, વિશ્રાન્તિ. આરામ ફારસી શબ્દ પણ છે), **આલય** (આ=મર્યાદા+લી=વળગવુ+અ=ક્રિ. વા.પ્ર.–મર્યાદામાં વળગવુ તે, રહેવાની જગ્યા, ઘર, મંદિર), **આલાપ** (આ+લપ્=બોલવુ+અ,–વાતચીત, સ્તુતિનુ ગાયન), **આલેખ્ય** (આ+લિખ્+ય,–ચિતરવા યોગ્ય તે, ચિત્ર, તસ્વીર), **આલેપ** (આ+લિપ્+ અ,–લેપ કરવો તે, મલમ), **આવરણ** (આ+વૃ+અન,–ઢાંકવુ તે, ઢાકણુ, આચ્છાદન), **આવાસ** (આ+વસ્+અ,–વસવુ તે, ધામ), **આવાહન** (આ+વહ્+અન,–મત્ર ભણીને દેવને મર્યાદામા અમુક સ્થળે–મૂર્તિમા યા મનમા–પધરાવવા તે, આમ ત્રણ), **આવૃષ્ટિ** (આ+ વૃષ્+તિ,–મર્યાદામા વરસવુ તે, વરસાદ), **આશંકા** (આ+શક્+ અ+આ,–શકા લેવી તે, વહેમ, અપતીજ, બીક), **આશય** (આ+ શી+અ,–મનની ધારણા, અભિપ્રાય, ઠેકાણું), **જળાશય** (જળનુ ઠેકાણુ), **આશ્રય** (આ+શ્રિ+અ,–મર્યાદામા આશરો લેવો તે, આશરો), **આસક્ત** (આ,+સજ્=જવુ+ત=ભૂ કૃ. પ્ર ,–પ્રીતિથી કોઈની પછવાડે અતિશય લાગેલુ તે), **આસવ** (આ+સુ+અ,–સોમરસ કાઢવો તે, સત્વ, મદ્ય), **આહાર** (આ+હૃ=ખાવુ+અ,–ખાવું તે, ભોજન).

उत्, उद् ઉપર, ઉંચે, બહાર; ઉલટું, ઘણું:—(૧). **ઉત્કંઠા** (ઉત્=ઉંચે+કંઠ=ડોક,–ઉંચે ડોક થવી તે, આતુરતા), **ઉત્થાપન** (ઉત્+સ્થા=ઊઠવું)=ઉઠાડવું તે, **ઉત્પત્તિ** (ઉત્+પદ્=પેદા થવું +તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–પેદા થવુ તે, જન્મ, પેદાશ), **ઉત્પાદક** (ઉત્+પદ્=પેદા થવું+અક=ક. વા. પ્ર.,–પેદા કરનાર), **ઉત્પાદન** (ઉત્+પદ્=પેદા થવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–પેદા થવુ તે, પેદાશ, ઉત્પત્તિ, ફળ), **ઉત્સાહ** (ઉત્+સહ્=ખમવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ખમવુ તે, ઉમંગ, આનંદ, ઉદ્યમ), **ઉદાન** (ઉત્=ઉંચે+અન્=શ્વાસ લેવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–શરીરમાના પાંચ વાયુમાનો હોડકાર આવે છે તે વાયુ), **ઉદાસ** (ઉત્=ઉંચે+આસ્=બેસવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ઉંચુ બેસવુ તે, શોકાતુર, નાઉમેદ), **ઉદિત** (ઉદ્=ઉપર+ઇ=જવુ+ત=ભૂ કૃ. પ્ર.,–ઉપર ગયેલુ, ઊગેલુ), **ઉદ્યમ** (ઉદ્=બહાર+યમ્=અટકાવવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–મનને બહાર રખડતું અટકાવુ તે, કામ, મહેનત, ઉદ્યોગ), **ઉદ્યાન** (ઉદ્+બહાર+યા=જવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–બહાર જવાનુ તે, બાગ, વાડી), **ઉન્મુખ** (ઉદ્=ઉંચુ+મુખ,–ઉંચા મુખવાળુ, ઉપર જોતું, ઉત્સુક), **ઉત્ક્રમ** (ઉત્=ઉલટુ+ક્રમ્=જવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ઉલટું જવુ તે, ક્રમથી ઉલટુ, નિયમનુ ઉલ્લંઘન), **ઉત્પાત** (ઉત્=ઉલટુ+પત્=પડવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ઉલટું પડવુ તે, તોફાન, અશુભ), **ઉદ્દીપન** (ઉદ્=ઘણું+દીપ્=પ્રકાશવુ+અન=ક્રિ. વા પ્ર.,–ઘણું પ્રકાશવુ તે, ઉશ્કેરવુ તે, ઉશ્કેરણી).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **ઉચ્ચાર** (ઉત્+ચર્=ઉચ્ચરવું+અ=ક્રિ. વા પ્ર.–ઉચ્ચરવુ તે, બોલ), **ઉત્તર** (ઉત્+તૄ=ઉત્તર આપવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–જવાબ), **ઉત્તેજન** (ઉત્=ઉંચે+તિજ્–અણી કરવી+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.–ઉશ્કેરવુ તે, આશ્રય, ટેકો), **ઉત્પન્ન** (ઉત્+પદ્=પેદા થવું+ન=

ભૂ. કૃ. પ્ર.,–પેદા થયેલું, પેદાશ, નફો), **ઉત્સર્ગ** (ઉત્+સૃજ્=ત્યાગ કરવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ત્યાગ કરવો તે), **ઉત્સવ** (ઉત્+સૂ=પેદા કરવું +અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ઓચ્છવ, પર્વ, ટાણું), **ઉદય** (ઉદ્=ઉપર+ઇ–અ = જવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ઉપર જવુ તે, ઊગવુ તે, ચઢતી), **ઉદયાસ્ત** (ઉદય+અસ્ત,–ઊગવું ને આથમવું તે, ચઢતી પડતી, સુખ–દુ:ખ), **ઉદ્ગાર** (ઉદ્=બહાર+ગૄ=અવાજ કરવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર,–આશ્ચર્ય, નવાઇ, વગેરે થઈ આવતા એકાએક અવાજનુ બહાર પડવુ તે), **ઉદ્દામ** (ઉદ્=ઉચે+દામણુ=પશુને પગે બાધવાનુ દોરડુ,–બંધન વિનાનુ, સ્વતત્ર, તામસી), **ઉદ્દેશ** (ઉદ્+દિશ્=દેખાડવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર,–દેખાડવુ તે, મુખ્ય ધારણા, હેતુ), **ઉદ્દેશ્ય** (ઉદ્ +દિશ્=દેખાડવુ+ય=યો. દ. પ્ર,–દેખાડવા યોગ્ય, વાકયમા જેને ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવે છે તે), **ઉદ્ધત** (ઉદ્=ઉચે+હન્=મારવુ+ત= કૃ પ્ર.,–ઉન્મત્ત થઇ ગયેલો, બેમર્યાદ, જગલી), **ઉદ્ધાર** (ઉદ્ +હૃ=છૂટો કરવો+અ=ક્રિ. વા પ્ર.,–છૂટો કરવો તે, છૂટકારો, મુક્તિ, મોક્ષ), **ઉદ્ભવ** (ઉદ્+ભૂ=ઉત્પન્ન થવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ઉત્પન્ન થવુ તે, જન્મ, ઉત્પત્તિ), **ઉદ્યોગ** (ઉદ્+યુજ્=ઉદ્યોગ કરવો+અ= ક્રિ. વા પ્ર,–ઉદ્યોગ કરવો તે, ઉદ્યોગ), **ઉદ્વેગ** (ઉદ્+વિજ્–બીવુ +અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–બીવુ તે, વ્યગ્ર, નિરાશ), **ઉન્નત** (ઉદ્=ઉંચે+નમ્ =નમવું+ત=ભૂ. કૃ પ્ર.,–ઉચુ નમેલુ, ઉચ્ચ, પ્રૌઢ), **ઉન્માર્ગ** (ઉદ્= ઉલટો+માર્ગ,–ઉલટો રસ્તો), **ઉત્કૃષ્ટ** (ઉત=ઘણુ+કૃષ્=ખેચવુ+ત= ભૂ કૃ. પ્ર,–ઘણુ ખેચાએલુ, ચઢીઆતુ, શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ), **ઉન્મત્ત** (ઉદ્=ઘણુ+મદ્=ગાડા થવુ+ત=ભૂ કૃ. પ્ર.,–ઘણુ ગાડુ થયેલ, તોફાની, જીદ્દી, ઉદ્ધત, અવિચારી, અવિનયી), **ક્રોધોન્મત્ત** (ક્રોધ+ ઉન્મત્ત,–ક્રોધથી ઉન્મત્ત, ગાડે.), **મદોન્મત્ત** (મદ+ઉન્મત્ત,–મદથી ઉન્મત્ત થયેલું), **ઉન્માદ** (ઉદ્=ઘણુ+મદ્=ગાડા થવું+અ=ક્રિ. વા.

પ્ર.,–ઘણું-ગાંડા થવુ તે, ગાંડપણુ, ચિત્તભ્રમ, ઘેલછા), **ઉલ્લંઘન** (ઉત્‌+લંઘ્=આડે રસ્તે જવું+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–આડે રસ્તે જવું તે), **ઉલ્લાસ** (ઉત્=ઉપર+લસ્=રમવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–હર્ષ, આનંદ), **ઉચ્છ્વાસ** (ઉત્=ઉંચો+શ્વસ્=શ્વાસ લેવો+અ,–ઉંચો શ્વાસ લેવો તે, શ્વાસ ફેંકવો તે), **શ્વાસોચ્છ્વાસ** (શ્વાસ+ઉચ્છ્વાસ,–હવા અંદર લેવી ને બહાર કાઢવી તે).

ઉપ પાસે, ઉતરતું, નાનું:—(૧). **ઉપાગ્રસર** (ઉપ=પાસે+અગ્રસર,–અગ્રસરની પાસેનુ, ભાજક, છેદરૂપ આંકડો), **ઉપાંત્ય** (ઉપ=પાસે+અંત=છેડો,–અંતની પાસેનું), **ઉપઆનો** (ઉપ=ઉતરતો+આનો,–આનાનો ૧૬ મો ભાગ, ાા પાઇ), **ઉપગ્રહ** ઉપ=ઉતરતો+ગ્રહ,–મોટા ગ્રહની આસપાસ ફરનારા, ચંદ્ર), **ઉપનામ** (ઉપ=ઉતરતું+નામ,–અટક), **ઉપવન** (ઉપ=નાનુ+વન=જંગલ,–બાગ, વાડી), **ઉપશાસ્ત્ર** (ઉપ=નાનુ+શાસ્ત્ર,–નાનુ શાસ્ત્ર, ઉપવિદ્યા, વિદ્યાકળા સબંધી જ્ઞાનનુ ટાચણ), **ઉપસાગર** (ઉપ=નાનો+સાગર=સમુદ્ર,–નાનો સમુદ્ર, મોટો અખાત), **ઉપાંગ** (ઉપ=નાનુ+અંગ,–નાનુ અંગ, સાધણુ, પૂરવણી).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **ઉપકાર** (ઉપ+કૃ=ભલુ કરવુ+અ=ક્રિ વા. પ્ર.,–કોઇનુ ભલુ કરવુ તે, પાડ), **ઉપકૃત** (ઉપ+કૃ=ભલુ કરવુ+ત=ભૂ. કૃ પ્ર.,–ભલુ કરાયલુ), **ઉપચાર** (ઉપ=પાસે+ચર્=જવુ+અ,–પાસે જવુ તે, ઉપાય, દવાદારૂ, સેવા), **ઉપજીવિકા** (ઉપ+જીવ્=પેટને માટે બીજાના તાબેદાર થવું+ઇકા,–બીજાપર આધારવાળુ ગુજરાન), **ઉપદેશ** (ઉપ+દિશ્=ઉપદેશ કરવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ઉપદેશ કરવો તે, બોધ), **ઉપદ્રવ** (ઉપ=પાસે+દ્રુ=દોડવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–પીડા, ઈજા), **ઉપનયન**

(ઉપ+ની=ઉપનયન સંસ્કાર કરવો+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–જનોઈ), **ઉપભોગ** (ઉપ=પાસે+ભુજ્=ભોગવવું+અ,–ભોગવટો), **ઉપમા** (ઉપ=પાસે+મા=માપવુ+અ+આ,–જેની સાથે સરખાવવું હોય તે,ઉપમાન; નરસિંહ એમાં સિંહ ઉપમા કહેવાય, એમાં નરને સિંહની ઉપમા આપી છે), **ઉપમેય** (ઉપ=પાસે+મા=માપવુ+ય=યો. દ. પ્ર.,–જેને સરખાવવું હોય તે, નરસિંહ એમા નર ઉપમેય કહેવાય), **ઉપયોગ** (ઉપ+યુજ્=વાપરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર., વાપરવુ તે, ખપ), **ઉપલભ્ય** (ઉપ=પાસે+લભ્=મેળવવુ+ય=યો. દ. પ્ર.,–મેળવવા યોગ્ય તે), **ઉપ-વાસ** (ઉપ=પાસે+વસ્=રહેવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વ્રત, ભુખ્યા રહેવું તે), **ઉપવીત** [ઉપ=પાસે+વીત (વે=વણવુ),–જનોઈ], **ઉપસર્ગ** (ઉપ=પાસે+સૃજ્=જવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–પાસે જવુ તે, ધાતુની પહેલાં આવી તેના અર્થમાં ફેરફાર કરનાર, આદ્યય), **ઉપહાસ** (ઉપ=પાસે+હસ્=હસવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–હસવુ તે, મશ્કરી), **ઉપાય** [ઉપ=પાસે+ઇ–અય્=જવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.–પાસે જવુ તે, ઇલાજ, રસ્તો, એ ચાર છે. ૧. **સામ** (મીઠું મીઠુ બોલીને સમજાવવુ તે), ૨. **દામ** (પૈસા વગેરેની લાલચ આપીને સમજાવવુ તે), ૩. **ભેદ** (સાથીઓને માહોમાહે ન બને તેવી યુક્તિ કરવી તે), ૪. **દંડ** (શિક્ષા કરીને)], **ઉપાર્જન** (ઉપ=પાસે+અર્જ્=પેદા કરવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–પાસે પેદા કરવુ તે, સંગ્રહ, કમાઇ, સચય, પ્રાપ્તિ), **ઉપાસક** (ઉપ=પાસે+આસ=બેસવુ+અક=ક વા. પ્ર.,–પાસે બેસનાર, સેવા કરનાર), **ઉપેક્ષા** (ઉપ=પાસે+ઇક્ષ્=જોવુ+અ=ક્રિ. વા પ્ર.+આ=ના. જા. પ્ર ,–પાસે જોવુ તે, એમા શુ ? એવી રીતની બેપરવાઈ રાખવી તે, બેતમા, બેદરકારી), **ઉપનેત્ર** [ઉપ=ઉતરતુ+નેત્ર (ની=દોરી જવુ+ત્ર=સા વા. પ્ર ,–આખ),–ચશ્મા], **ઉપશિક્ષક** [ઉપ=ઉતરતો+શિક્ષક (શિક્ષ્=શિખવવુ+અક=ક. વા. પ્ર.,–શિખવનાર),–મુખ્ય શિક્ષ-

ક્ના હાથ નીચેનો શિક્ષક, ઍસિસ્ટંટ માસ્ટર].

કુ નઠારૂં:–(૧). **કુગ્રામ** (કુ=નઠારૂ+ગ્રામ=ગામ, નાનુ ગામડું, ગૃહસ્થ અથવા નદી વગરનુ ગામ), **કુછંદ** (નઠારો છંદ, આડે રસ્તે ચાલવું તે), **કુટેવ** (ખરાબ ટેવ), **કુપથ** (ખરાબ રસ્તો, અનીતિનો માર્ગ), **કુપથ્ય** (કુ+પથ્ય=કરી, પરેહજી,–ખાવાપીવામા બરાબર પરેહજી ન પાળવી તે), **કુમિત્ર** (નઠારા ભાઇબંધ), **કુસંપ** (અણબનાવ).

કુનુ અપભ્રંશ રૂપ **क** થાય છે. **क**=નઠારૂ. ઉદાહરણ–**કછોરૂં** (નઠારૂ છોકરૂ), **કજાત** [ક+જાત (જન્=જન્મવુ),–હલકા કુળનુ, નીચ], **કજોડ** (રૂપ, રંગ, કદમા બરાબર નહિ તે), **કઢંગુ** (ખરાબ ચાલનુ, ઘડા વગરનુ, બેડોળ), **કદવા** (ખરાબ આશિષ, શાપ), **કપૂત** (નઠારો છોકરો), **કભારજા** (**स.** કુભાર્યા–નઠારી સ્ત્રી, કર્કશા, કજિયાખોર સ્ત્રી), **કમન** (નાખુશી), **કમોત** (નઠારૂ મરણ, ખુનથી, ડુબ્યાથી, વગેરેથી એકાએક મોત થાય તે), **કરત** (રત નહિ તે, કમોસમ, કઋતુ, અયોગ્ય વખત), **કરૂપ** (કદરૂપુ, બેડોળ, બદસુરત), **કવગું** (વગ વગરનુ, કઠેકાણે હોય તેવુ), **કવેણ** (નઠારા શબ્દો), **કવેળા** (નઠારો વખત), **કસુતર** (સહેલુ નહિ તે, અઘરૂ, બગડી ગયેલુ), **કસુવાવડ** [ક+સુવાવડ (સુ=જણવુ),– અધુરે મહિને ગર્ભ પડવો તે]

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **કુકર્મ** [કુ=નઠારૂ+કર્મ (કૃ=કરવુ)=કામ,–નઠારૂ કામ], **કુચાલ** (કુ+ચલ્+અ,–નઠારૂ ચાલવુ તે, દુરાચરણ), **કુતર્ક** (કુ+તર્ક્+અ,–નઠારો વિચાર કરવો તે, નઠારી કલ્પના), **કુદૃષ્ટિ** (કુ+દશ્+તિ,–નઠારૂ જોવુ તે, નઠારી નજર), **કુપાત્ર** [કુ+પાત્ર (પા=

પીવું+ત્ર)=વાસણ,–નઠારૂં વાસણ, નઠારૂં માણસ], **કુબુદ્ધિ** (કુ+બુધ્+તિ,–નઠારૂં જાણવું તે, નઠારી બુદ્ધિ), **કુબોધ** (કુ+બુધ્+અ,–નઠારૂં જાણવું તે, નઠારો બોધ), **કુમતિ** (કુ+મન્+તિ,–નઠારૂં વિચારવું તે, નઠારી બુદ્ધિ, મનનું કપટ), **કુમાર્ગ** (કુ+માર્ગ્+અ,–નઠારૂં શોધવું તે, નઠારો રસ્તો), **કુલક્ષણ** (કુ+લક્ષ્+અન,–નઠારૂં જોવું તે, નઠારાં લક્ષણ, કુટેવ), **કુવચન** (કુ+વચ્+અન,–નઠારૂં બોલવું તે, નઠારાં વેણ), **કુવાક્ય** (કુ+વચ્+ય,–નઠારૂં બોલવું તે,–નઠારા વચન), **કુવાસના** (કુ+વસ્+અન+આ,–નઠારૂં વસવું તે, નઠારી ઇચ્છા), **કુવૃત્તિ** (કુ+વૃત્+તિ,–નઠારૂં હોવું તે, ખરાબ આચરણ).

દુર્, દુસ્ નઠારૂં, મુશ્કેલીથીઃ—(૧). **દુરાત્મા** (દુર્=નઠારો+આત્મા,–નઠારો આત્મા, દુષ્ટ માણસ), **દુર્ગંધ** (દુર્=નઠારી+ગંધ,–નઠારી વાસ, બદબો), **દુર્ગુણ** (નઠારો ગુણ, કુટેવ), **દુર્જન** (નઠારો માણસ), **દુર્દશા** (ખરાબ હાલત, પડતી હાલત), **દુર્દૈવ** (દુર્=ખરાબ+દૈવ=નસીબ,–ખરાબ નસીબ, કમભાગ્ય), **દુર્બળ** (ઓછું બળ, અશક્ત, ગરીબ), **દુર્મુખ** (દુષ્ટ છે મુખ જેનું તે, દુર્ભાષણ કરનાર), **દુર્વ્યસન** (દુર્=ખરાબ+વ્યસન=ટેવ,–ખરાબ ટેવ), **દુરન્ત** (દુર્=મુશ્કેલીથી+અંત=છેડો,–જેને છેડે પહોંચવું મુશ્કેલ છે તે, અપાર).

દુષ્કાળ (દુસ્=નઠારો+કાળ=વખત,–નઠારો વખત), **દુઃસહ** (દુસ્=મુશ્કેલીથી+સહ્=ખમવું+અ=ક્રિ વા પ્ર.,–મુશ્કેલીથી ખમાય તેવું).

સાતમા ધોરણ માટે.

(૨). **દુર્મતિ** [દુર્=નઠારી+મતિ (મન્=વિચારવું+તિ)=બુદ્ધિ,–નઠારી બુદ્ધિ], **દુર્લક્ષ** [દુર્=ખરાબ+લક્ષ (લક્ષ્=જોવું+અ)=ધ્યાન,–ખરાબ ધ્યાન, બેદરકારી], **દુર્વાસના** [દુર્=ખરાબ+વાસના (વસ્=રહેવું+અન+આ)=ઇચ્છા,–ખરાબ ઇચ્છા].

દુર્ગ (દુર્=મુશ્કેલીથી+ગમ્=જવું+અ=ક્રિ.વા.પ્ર.,–મુશ્કેલીથી જ-વાય તેવું, પહાડી કિલ્લો), **દુર્જય** (દુર્=મુશ્કેલીથી+જિ=જિતવુ+અ=ક્રિ.વા.પ્ર.,–મુશ્કેલીથી જિતાયં એવું), **દુર્ભિક્ષ** [દુર્=મુશ્કેલીથી+ભિક્ષા (ભિક્ષ્=માગવું)=ભીખ,–મુશ્કેલીથી ભીખ મળે તેવો વખત, દુકાળ), **દુર્ભેદ્ય** [દુર્=મુશ્કેલીથી+ભેદ્ય (ભિદ્=ભેદવુ+ય),–મુશ્કેલીથી ભેદાય તેવું], **દુર્લભ** (દુર્=મુશ્કેલીથી+લભ્=મેળવવું+અ=ક્રિ.વા.પ્ર.,–મુશ્કેલીથી મેળવાય તેવુ).

(૩). **દુષ્કર્મ** [દુસ્=નઠારૂ+કર્મ (કૃ=કરવુ+મ)=કામ,–નઠારૂ કામ], **દુષ્કૃતિ** (દુસ=નઠારૂં+કૃ=કરવુ+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–નઠારૂ કામ), **દુષ્કર** (દુસ્=મુશ્કેલીથી+કૃ=કરવું+અ=ક્રિ. વા પ્ર.,–મુશ્કેલીથી કરાય તેવુ, અઘરૂ, કઠણુ), **દુસ્તર** (દુસ્=મુશ્કેલીથી+તૃ=તરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–મુશ્કેલીથી તરાય તેવુ, મુશ્કેલીથી પાર પડે તેવુ).

ન નહિ:—(૧). નાન્યતર (ન=નહિ+અન્યતર=બેમાંથી એક,–બેમાંથી એકે નહિ, નર કે નારી નહિ તે નાન્યતર જાતિ), **નાસ્તિ** [ન=નહિ+અસ્તિ (અસ્=હોવું)=છે,– છે નહિ તે, નથી], **નાસ્તિક** [ન=નહિ+આસ્તિક { અસ્તિ (અસ્=હોવુ)=છે+ક }=જગતનો બનાવનાર ઈશ્વર છે એમ માનનાર,–જગતનો બનાવનાર ઈશ્વર નથી એમ માનનાર].

ગુજરાતી શબ્દો:—નકામું (ઇચ્છા વગરનુ, આમથુ; બીન રોજગારી, ફળ વગરનું), **નગણું** (ગુણ વગરનુ, કૃતઘ્ની, નિમકહરામ), **નછોરવું** (છોકરા વગરનુ, વાઝિયુ), **નજીવું** (માલ વગરનુ), **નધણિયાતું** (ધણી વગરનુ), **નનામું** (લખનારનું નામ ન હોય તેવુ, નામ વગરનુ), **નપગું** (પગ વગરનુ, લંગડુ; મૂળ વગરનું–ખોટુ), **નફકરૂં** (ફિકર વગરનુ, કાળજી વગરનુ),

નમાનું (મા વગરનું), **નમાલું** (માલ વગરનું, શક્તિ વગરનું), **નમેરૂં** (દયા વગરનુ, નિર્દય).

સાતમા ધોરણ માટે.

(૨) **નગ** (ન=નહિ+ગમ્=જવું+અ=ક. વા. પ્ર.,–નહિ જનાર, પર્વત, ઝાડ), **નપુંસક** (ન=નહિ+પુંસ્=મરદ)=મરદ નહિ તે, હીજડો, પાણી વગરનું, નાન્યતર (વ્યાકરણમાં).

નિ માંહે, પાછળઃ—(૧). **નિદાન** (નિ=પાછળ+દા=આપવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–પાછળ આપવુ તે, વૈદ રોગની પરીક્ષા કર્યા પછી જે અભિપ્રાય આપે તે), **નિપાન** (નિ=માહે+પા=પીવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–માહે પીવાનુ હોય તે, કૂવા, વાવ, વગેરે જળાશય; નવાણ), **નિબંધ** (નિ+બંધ્=નિયમથી બાધવ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–નિયમથી બાધવુ તે, કોઇ પણ વિષયપર સારી ઈબારતવાળુ લખાણ), **નિયમ** (નિ=માહે+યમ્=રોકવુ+અ=ક્રિ વા. પ્ર.,–માંહે રોકવુ તે, ધારો, કાયદો, ઠરાવ, વ્રત), **નિયમન** (નિ=માહે+યમ્=રોકવુ+અન=ક્રિ. વા પ્ર.,–દાબ, અટકાવ), **નિરૂપણ** (નિ=માહે+રૂપ્=દેખાવું+અન=ક્રિ. વા પ્ર,–મનમાથી કાઢી બહાર દેખાડવુ તે, બરાબર તપાસીલવાર કહેવુ તે, નિશ્ચય કરી બતાવવો તે), **નિવાસ** (નિ+વસ્=રહેવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–રહેવાનુ ઠેકાણુ, રહેઠાણ, વાસ, આશ્રય), **નિવૃત્તિ** (નિ+વૃત્=પાછા આવવુ+તિ=ક્રિ વા. પ્ર.,–પાછા આવવુ તે, ચિત્તનુ વિષયમાથી વિરામ પામવુ તે, નિરાત), **ન્યૂન** (નિ=માહે+ઊન=ઓછુ,–ઓછુ, ઊણું, કમ), **ન્યૂનતા** (ઓછાપણુ), **ન્યૂનાધિક** (ન્યૂન=ઓછુ+અધિક=વધારે,–ઓછુ વધતું).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **નિકંદન** (નિ=વિના+કંદન=મૂળ,–મૂળ વિનાનુ કરવુ, નાશ),

નિગમ (નિ=માંહે+ગમ્=જવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.–માંહે જવું તે, માંહેનું જાણવું તે, આત્મામાંથી ઉપજેલું જ્ઞાન; વેદ, ઇશ્વર), **નિગ્રહ** (નિ+ગ્રહ્=કબજે રાખવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–કબજે રાખવું તે, અટકાવ, રોકાણ, પ્રતિબંધ, સંયમ), **મનોનિગ્રહ** [મનસ્ (મન્=વિચારવું)=મન+નિગ્રહ=અટકાવ,–મનનો સંયમ], **નિજ** [નિ=માંહે+જ (જન્=જન્મવું+અ=ક. વા. પ્ર.)=જન્મનાર,–માંહે જન્મનાર, પોતાનું], **નિજાનંદ** [નિજ+આનંદ,–પોતાનામાંજ આનંદ પામતો એવો જે છે તે, પરબ્રહ્મ), **નિધાન** (નિ+ધા=રાખવુ+અન=ક. વા. પ્ર.,–રાખનાર, ભંડાર), **નિધિ** (નિ=માંહે+ધિ=રાખનાર,–માહે રાખનાર, ખજાનો, ભડાર), **નિમગ્ન** (નિ=માહે+મગ્ન+ડુબેલુ,–માંહે ડુબેલું, માહે ગરક થઇ ગયેલુ, મસ્ત), **નિમંત્રણ** (નિ+મત્ર્=બોલાવવું+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–બોલાવવું તે, નોતરૂ, ઇજન), **નિમિત્ત** [નિ=માંહે+મિત્ત (મા=માપવુ),–કારણ, બહાનુ], **નિમેષ** (નિ+મિષ્=આંખ મીચવી+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–આખ મીચવી તે, આંખનો પલકારો, આંખ મિચાય ને ઉઘડે તેટલો વખત, ક્ષણ, પળ, લ્હેજ્જે, જરાક જેટલુ), **નિયંતા** (નિ=માહે+યમ્=રોકવુ+તૃ=ક. વા. પ્ર.,–માહે રોકનાર, બધા બ્રહ્માડને નિયમમા રાખનાર, પરમેશ્વર), **નિયમિત** (નિ=માહે+યમ્=રોકવુ+ઇત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–માહે રોકલુ, નિયમમા આણેલુ), **નિયામક** (નિ=માહે+યમ્=રોકવુ+અક=ક. વા પ્ર.,–નિયમમા રાખનાર, સુકાની), **નિયોગ** (નિ+યુજ્=નીમવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–નીમવુ તે, અમલ), **નિયોગી** (નિયોગ+ઇન્,–અમલવાળો, કામદાર, પ્રધાન), **નિવારણ** (નિ+વૃ=અટકાવવુ, કોઇ પણ બાબત ન કરવા સમજાવવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–અટકાવવુ તે, રોકાણુ), **નિવેદન** (નિ+વિદ્=જાહેર કરવુ+અન=ક્રિ વા. પ્ર.,–જાહેર કરવુ તે, જણાવવુ), **નિશ્વાસ** (નિ+શ્વસ્=શ્વાસ લેવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–

શ્વાસ લેવો તે, નિસાસો), **નિષેધ** (નિ+સિધ્=મના કરવી+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–મના કરવીતે, મનાઇ, અટકાવ), **નિષેધક** (નિ+સિધ્=મના કરવી+અક=ક. વા. પ્ર.,–મના કરનાર), **નિષ્ઠા** (નિ=માંહે+સ્થા=ઉભા રહેવુ,–માહે વિશ્વાસથી રહેવું તે, આસ્થા, ભરોસો), **નૈષ્ઠિક** (નિષ્ઠા=આસ્થા+ઇક=વા.ળો,–આસ્થાવાળો, મરણ સુધી બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળી ગુરૂકુલમા રહેનાર બ્રહ્મચારી), **નૈવેદ્ય** (નિ+વિદ્=અર્પણ કરવુ,–દેવને ધરાવેલું જે ખાવાનુ તે, પ્રસાદ), નૈસર્ગિક [નિસર્ગ (નિ+સૃજ્=નિપજવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–નિપજવુ તે, કુદરત)+ઇક=વાળું,–કુદરતી, સ્વાભાવિક], **ન્યાય** [નિ=માહે+આય (ઇ–અય્=જવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.)=જવુ તે,–માહે જવું તે, ખરા ખોટાની પરીક્ષા કરવી તે, ઇન્સાફ]

निर्, निस् નહિ, બહાર, નક્કી:—(૧). **નિરક્ષર** (નિર્=નહિ+અક્ષર,–અભણ), **નિરંકુશ** (નિર્=નહિ+અંકુશ=દાબ,–દાબ વિનાનુ, સ્વતંત્ર, ઉન્મત્ત), **નિરંતર** (નિર્+અંતર,–વચમા અંતર નહિ, ચાલુ, હંમેશ, નિત્ય), **નિરર્થક** (નિર્=નહિ+અર્થ=કામ,–કામ વગરનુ, નકામુ, વ્યર્થ, નિષ્ફળ, નિરૂપયોગી), **નિરાશ** (નિર્=નહિ+આશા,–આશાભંગ, નાઉમેદ), **નિરૂત્તર** (નિર્+ઉત્તર,–જવાબ ન દેવાય તેવુ), **નિરૂપદ્રવ** (નિર્+ઉપદ્રવ,–ઉપદ્રવ વિનાનુ), **નિર્ગંધ** (ગંધ વગરનુ), **નિર્ગમન** [નિર્+ગમ્=ગુજારવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ગુજારવું તે (વખત)], **નિર્ગુણ** [નિર્=નહિ+ગુણ,–ગુણ વગરનું, નિમકહરામ, જેના ગુણની કલ્પના ન થઇ શકે તેવુ, રજસ્, તમસ્ અને સત્ત્વ ગુણરહિત–પરમાત્મા], **નિર્જન** (જનરહિત, એકાંત), **નિર્જર** (નિર્+જરા=ઘડપણ,–જેને ઘડપણ નથી તેવુ), **નિર્જળ** (પાણી વગરનુ), **નિર્જીવ** (જીવ વગરનુ, અશક્ત, માલ વગરનુ),

નિર્દય (નિર્+દયા,–દયા વગરનો, ઘાતકી), **નિર્દોષ** (દોષ વગરનુ), **નિર્ધન** (ધન વગરનું), **નિર્બંધ** (નિર્+બંધ્=બાંધવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ઠરાવ), નિર્બલ (બળ વગરનુ), **નિર્મળ** (મળ વગરનુ, સ્વચ્છ), **નિર્માણ** (નિર્+મા=નિર્માણ કરવુ+ન=ભૂ. કૃ. પ્ર.,– નિર્માણ કરેલુ, સર્જિત), **નિર્માલ્ય** (માલ વગરનો, કમજોર), **નિર્મુખ** (નિર્=નહિ+મુખ,–નિરાશ), **નિર્મૂળ** (મૂળ વગરનુ), **નિર્લજ્જ** (લાજ વગરનો, બેઅદબ), **નિર્વંશ** (વંશમા કોઇ ન હોય તે), **નિર્વેધ** (વેધ વિનાનુ, અડચણ વિનાનુ).

નિશ્ચલ (નિસ્=નહિ+ચલ્=ચાલવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ચાલે નહિ તેવુ, સ્થિર, દૃઢ), **નિશ્ચિન્ત** (નિસ્=નહિ+ચિન્ત્=ચિન્તા કરવી+ અ=ક્રિ વા. પ્ર,–ચિન્તા વગરનુ, બેફીકર, નિશંક, નિ સદેહ), **નિષ્કંટક** (નિસ્=નહિ+કંટક=કાંટો,–હરકત વિનાનુ), **નિષ્કપટ** (નિસ્=નહિ+કપટ,–કપટ વગરનુ, નિખાલસ), **નિષ્કરૂણ** (નિસ્= નહિ+કરૂણ,–દયા વગરનુ, ક્રૂર), **નિષ્કલંક** (નિસ્=નહિ+કલંક,– કલંક વગરનુ, શુદ્ધ), **નિષ્પક્ષપાત** [નિસ્=નહિ+પક્ષ=બાજુ+પાત (પત્=પડવુ)=પડવુ તે,–પક્ષપાત વગરનુ, તરફદારી વગરનુ], **નિષ્પાપ** (નિસ્=નહિ+પાપ,–પાપ વગરનુ), **નિષ્ફલ** (નિસ્=નહિ+ફલ= ફળ,–ફળ વગરનુ, ફોકટ, અફળ), **નિસ્તેજ** (નિસ્=નહિ+તેજ,– તેજ વગરનુ).

નિ:શંક [નિસ્=નહિ+શંકા (શંક્=શંકા લેવી)=વ્હેમ, શક,– શક વગર], **નિ:સત્ત્વ** [નિસ્=નહિ+સત્ત્વ=સત્ત્વ ગુણ (જેથી શાન્તિ, ક્ષમા, દયા, સત્ય, જ્ઞાન, નીતિની વૃદ્ધિ થાય તે ગુણ), સાર,–સત્ત્વગુણ રહિત, સારરહિત], **નિ:સંદેહ** (નિસ્=નહિ+સંદેહ,– સંદેહ વગરનું), **નિ:સંગ** (નિસ્=નહિ+સંગ=સાથી,–સાથી વગર, એકલુ), **નિ:સાધન** [નિસ્=નહિ+સાધન (સાધ=મેળવવુ+અન=

ક્રિ. વા. પ્ર.),–સાધન રહિત], **નિઃસ્પૃહ** (નિસ્=નહિ+સ્પૃહા=ઇચ્છા, દરકાર,–જે કોઈની ઇચ્છા ન રાખતો હોય તે, બેદરકાર).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **નિરંજન** [નિર્=નહિ+અંજન (અંજ્=આંજવું+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.)=આંજવુ તે, કાજળ, દોષ, અજ્ઞાન,–અજ્ઞાનરહિત, પરમાત્મા], **નિર્ગતિ** (નિર્ગત)–[નિર્=નહિ+ગતિ (ગમ્=જવુ+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.)=શક્તિ,–શક્તિ વગરનુ, નબળો], **નિર્ણય** [નિર્=નક્કી+નય (ની=દોરી જવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.)=દોરી જવું તે,–વિચારને નક્કી દોરી જવા તે, ઠરાવ, ફેસલો], **નિર્દેશ** [નિર્+દિશ્=બતાવવું, દેખાડવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–બતાવવુ તે, વર્ણન; આજ્ઞા, નિશ્ચય, શબ્દ કહેવો તે (પ્રથમા વિભક્તિનો અર્થ)], **નિર્ધાર** (નિર્+ધૃ=નક્કી કરવુ+અ=ક્રિ. વા પ્ર.,–નક્કી, નિશ્ચયપૂર્વક), **નિર્ભય** (નિર્=નહિ+ભી=બીવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–બીવુ નહિ તે, બીક વગરનુ), **નિર્ભાગ્ય** [નિર્=નહિ+ભાગ્ય (ભજ્=ભજવુ)=નસીબ,–નસીબ વગરનુ, કમનસીબ], **નિર્ભ્રાન્ત** (નિર્=નહિ+ભ્રમ્=ભમવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–ભમેલુ નહિ તે, ભ્રાન્તિ વગરનુ), **નિર્ભેદ્ય** (નિર્=નહિ+ભિદ્=ભેદવુ+ય=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ન ભેદાય તેવુ), **નિર્મિત** (નિર્+મા=નિર્માણ કરવુ+ઇત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–નિર્માણ કરેલુ, સરજાયલુ, ઉપજાયલુ, કરાયલુ), **નિરીક્ષા** (નિર્+ઇક્ષ્=નિરખવુ, તપાસવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.+આ=ના. જા પ્ર.,–દુરબીનમાંથી તારા વગેરે જોવા, નીરખ), **નિરીક્ષક** (નિર્+ઇક્ષ્=તપાસવુ+અક=ક. વા. પ્ર.,–તપાસનાર, ધારી ધારીને જોનાર), **નિર્લોભ** (નિર્=નહિ+લુભ્=લોભ કરવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–લોભ વગરનુ), **નિર્વાણ** (નિર્=નહિ+વા=વાવું+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–મનુષ્યની છેલ્લી સ્થિતિ, મોક્ષ), **નિર્વાહ** (નિર્+વહ્=પૂરૂ થવું તે+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ગુજરાન ચલાવવું તે, ભરણ પોષણ), **નીરસ** (નિર્=નહિ+રસ,–રસ વિનાનુ),

નીરોગી (નિર્=નહિ+રોગી,–રોગી નહિ તે).

નિશ્ચય (નિસ્+ચિ=નિશ્ચય કરવો, ઠરાવ કરવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ઠરાવ, નિર્ણય, સંકલ્પ, ખાત્રી), **નિષ્કામ** [નિસ્=નહિ+કામ (કમ્=ચાહવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.)=ઇચ્છા,–ઇચ્છા વગરનુ], **નિષ્કામ ભક્તિ** (ફળની આશા વગરની ઈશ્વર ભક્તિ).

નિઃશેષ (નિસ્=નહિ+શિષ્=બાકી રહેવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–શેષ–બાકી–વગર), **નિઃશ્રેણી** (નિસ્=બહાર+શ્રેણી (શ્રિ=જવું)=જવાનું સાધન, પગથી,–બહાર જવાનું સાધન, નીસરણી).

પર બીજું, પારકું, મોટું:—(૧). **પરકાયા** (પર=બીજી+કાયા=શરીર,–જીવે બીજાની કાયામાં પ્રવેશ કરવો તે), **પરગજુ** (પર=પારકું+ગજુ=ગરજ મટાડનાર,–પારકાની ગરજ મટાડનાર), **પરગામ** (બીજુ ગામ), **પરઘર** (પારકું ઘર), **પરતંત્ર** (પર=બીજુ+તંત્ર=તાબે,–બીજાને તાબે, પરાધીન, સ્વતંત્ર નહિ તે), **પરદારા** (પર=પારકી+દારા=સ્ત્રી,–પારકી સ્ત્રી), **પરદુઃખભંજન** [પર=પારકુ+દુઃખ+ભંજન (ભજ્=ભાગવુ+અન=ક. વા.પ્ર.)=ભાગનાર,–પારકાનુ દુઃખ મટાડનાર], **પરધન** (પારકું ધન), **પરનિંદા** [પર=પારકુ+નિંદા (નિદ્=નિંદવુ),–પારકી નિંદા કરવી તે], **પરબ્રહ્મ** (પર=મોટો+બ્રહ્મ,–મોટો બ્રહ્મ, જગદીશ્વર, પ્રભુ), **પરલોક** [પર=બીજુ+લોક (લોક્=જોવું)=દુનિયા,–બીજી દુનિયા, મુવા પછી જ્યાં જઈ વસવુ થાય છે તે–સ્વર્ગ], **પરવશ** (પર=પારકુ+વશ=તાબે,–પારકાને તાબે, પરાધીન, પરતંત્ર), **પરસ્ત્રી** (પારકી સ્ત્રી, પરદારા), **પરાધીન** (પર=બીજુ+આધીન=તાબે,–બીજાને તાબે, પરતંત્ર).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **પરદેશ** [પર=પારકું+દેશ (દિશ્=દેખાડવું+અ=ક્રિ. વા.

પ્ર.],–પારકો દેશ, જન્મભૂમિથી દૂર મુલક તે), **પરધર્મ** [પર=પારકું+ ધર્મ (ધૃ=ધારણ કરવું),–પોતાના કુળધર્મથી બીજો ધર્મ તે], **પર-પેંઠ** (પર=બીજી+પેંઠ,–ત્રીજી વારની હુંડી. " હુંડી, પેઠ, પરપેંઠ "), **પરરાજ્ય** [પર=બીજુ+રાજ્ય (રાજ્=પ્રકાશવુ),–જે રાજ્યમા પોતે રહેતો હોય તેથી બીજું રાજ્ય, સ્વદેશમાં પરદેશીનુ રાજ્ય], **પર-સ્વાધીન** [પર=પારકું+સ્વાધીન (સ્વ=પોતે+આધીન=તાબે)=પોતાને તાબે,–બીજાને તાબે, પરાધીન, પરતંત્ર], **પરહસ્તગત** [પર=પારકુ+હસ્ત=હાથ+ગત (ગમ્=જવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.)=ગયેલુ,–પારકાને હાથ ગયેલુ], **પરાર્થ** (પર=મોટો+અર્થ,–મોટો અર્થ), **પરેશ** (પર=મોટો+ ઈશ=ઈશ્વર,–મોટો ઈશ્વર, પરમેશ્વર), **પરોક્ષ** (પર=દૂર+અક્ષિ=આખ,– નજર ન પડે તેમ, ગેરહાજરીમા, પ્રત્યક્ષથી ઉલટુ), **પરોપકાર** [પર=પારકુ+ઉપકાર (ઉપ+કૃ=ભલુ કરવુ+અ=ક્રિ વા પ્ર.)= ભલુ કરવુ તે,–પારકાનુ ભલુ કરવુ તે].

परम સૌથી શ્રેષ્ઠ:—પરમપદ (પરમ=શ્રેષ્ઠ+પદ=સ્થાન,– મોક્ષપદ), **પરમપ્રિય** (ઘણુજ વહાલુ), **પરમાણુ** (પરમ+ અણુ,–વસ્તુનો ઝીણામા ઝીણો ભાગ તે), **પરમાત્મા** [પરમ+આ-ત્મા,–શ્રેષ્ઠ આત્મા, બ્રહ્મ), **પરમાનંદ** (પરમ+આનંદ,–શ્રેષ્ઠ આનંદ, બ્રહ્મ), **પરમાર્થ** (પરમ+અર્થ–શ્રેષ્ઠ કામ, પરોપકાર બુદ્ધિ, મોક્ષ પ્રાપ્તિનુ સાધન), **પરમેશ્વર** (પરમ+ઈશ્વર,–શ્રેષ્ઠ ઈશ્વર, જગદી-શ્વર, પ્રભુ)

परा પાછું, મોટું, ઉલટું—પરાવર્તન (પરા=પાછુ+વૃત્= વળવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–પાછુ વળવુ તે), **પરાવૃત્ત** (પરા=પાછુ +વૃત્=વળવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–પાછુ વળેલુ).

પરાકાષ્ઠા=(પરા=દૂરની–છેલ્લી+કાષ્ઠા=મર્યાદા,–કોઇ વાતની છેલ્લી મર્યાદા, મહા મુસીબત), **પરાક્રમ** (પરા=મોટું+ક્રમ્=ડગલાં ભરવાં+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–મોટાં ડગલાં ભરવાં તે, બહાદુરી).

પરાજય [પરા=ઉલટું+જય (જિ=જિતવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.) =જિતવુ તે.,–જયથી ઉલટું, હાર], **પરાજિત** (પરા=ઉલટુ+જિ=જિતવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–હારેલુ), **પરાભવ** (પરા=ઉલટું+ભૂ=થવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ઉલટું થવુ તે, હાર).

પરિ ચોતરફ, ઘણું:—(૧). **પરિક્રમણ** (પરિ=ચોતરફ+ક્રમ્=જવું+અન=ક્રિ. વા. પ્ર ,–ચોતરફ ફરવુ તે; પ્રદક્ષિણા, પરકંમા), **પરકંમાવાસી** (પ્રદક્ષિણા કરનાર જાત્રાળુ), **પરિચિત** (પરિ=ચોતરફ+ચિ=એકઠુ કરવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–ઘણું મળેલુ, જાણીતું, ઓળખીતું), **પરિજન** [પરિ=ચોતરફ+જન (જન્=જન્મવું)=માણસ,–ચાકર, પરિવાર], **પરિણામ** (પરિ=ચોતરપ+નમ્=નમવું+અ=ક્રિ વા. પ્ર.,–ચોતરપ નમીને જયા જાય તે, ફળ, અસર, છેવટ), **પરિતાપ** (પરિ=ઘણુ+તપ્=તપવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ઘણો તાપ, ઘણું દુ:ખ), **પરિધાન** (પરિ+ધા=પહેરવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર ,–પહેરવુ તે, વસ્ત્ર), **પરિમાણ** (પરિ=ચોતરપ+મા=માપવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ચોતરફનુ માપ), **પરિશ્રમ** (પરિ=ઘણો+શ્રમ્=શ્રમ કરવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ઘણોજ શ્રમ), **પરિસીમા** (પરિ=ઘણું+સીમા=હદ,–અવધિ), **પરીક્ષક** (પરિ+ઈક્ષ્=પરીક્ષા કરવી+અક=ક. વા. પ્ર.,–પરીક્ષા લેનાર, પરીખ, પારેખ), **પરીક્ષા** (પરિ+ઈક્ષ્=પરીક્ષા કરવી+અ=ક્રિ વા. પ્ર.,+આ=ના. જા. પ્ર.,–પરીક્ષા કરવી તે, તપાસ, પારખ).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **પરિઘ** (પરિ=ચોતરફ+હન્=જવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ચો-

તરફ જવુ તે, ગોળ આકૃતિની જે સીમા લીટી તે, ઘેરાવો), **પરિચય** (પરિ=ઘણુ+ચિ=એકઠું કરવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ઘણું એકઠું થવું તે–ઓળખાણ), **પરિચ્છેદ** (પરિ+છિદ્=કાપવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–કાપવું તે, ગ્રંથના ભાગ, પ્રકરણ), **પરિણય** (પરિ+ની=પરણવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–પરણવુ તે, લગ્ન), **પરિત્યાગ** (પરિ=ઘણું+ત્યજ્=તજવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ફરી ન સંઘરવુ એવા હેતુથી ત્યાગ કરવો તે), **પરિપક્વ** (પરિ=ઘણું+પચ્=પાકવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–ઘણું પાકેલુ, પૂરૂ પાકેલું, પરિપાક), **પરિપૂર્ણ** (પરિ=ઘણુ+પૃ્=પૂર્ણ કરવુ+ન=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–ઘણું પૂર્ણ કરેલુ, પૂરેપૂરૂ), **પરિમિત** (પરિ=ચોતરફ+મા=માપવુ+ઇત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–ચોતરફ મપાએલુ, માપ) **પરિમિતિ** (પરિ=ચોતરફ+મા=માપવું+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ચોતરફ માપવુ તે, માપ), **પરિવર્તન** (પરિ=ચોતરફ+વૃત્=ફરવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ચોતરફ ફરવુ તે, ભ્રમણ, આવૃત્તિ), **પરિવાર** (પરિ+વૃ=વિંટાળવુ, ઘેરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ઘેરવું તે, છોકરાંછૈયા, બાળબચ્ચાં), **પરિશિષ્ટ** (પરિ+શિષ્=બાકી રહેવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–બાકી રહેલુ, પૂરવણી), **પરિહાર**(પરિ+હૃ=ખસેડવુ, દૂર કરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–દોષ, સંકટ, વગેરે દૂર કરવુ તે), **પર્યટન** (પરિ=ચોતરફ+અટ્=ભમવું +અન=ક્રિ. વા. પ્ર ,–ચોતરફ ભમવુ તે, મુસાફરી), **પર્યન્ત** (પરિ=ચોતરફ+અન્ત=છેડો,–સુધી, લગી), **પર્યાય** (પરિ+અય્=આસપાસ ફેરો ફરવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–આસપાસ ફેરો ફરવો તે, રીત, ઉપાય, એક અર્થના બે અથવા વધારે શબ્દ હોય તો તેમાનો એકાદો), **પર્યુષણ** [પરિ=ઘણુ+ઉષ્=તપવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ઘણુ તપવુ તે, જૈન લોકોના મોટા તહેવારો, પચુસણ).

પુનર્ ફરીથીઃ—પુનરપિ (પુનર્=ફરીથી+અપિ=પણ,–ફરીથી

મણુ), **પુનરાવર્ત** [પુનર્=ફરીથી+આ+વૃત્=પાછા ફરવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ફરીથી આવવુ તે), **પુનર્જન્મ** [પુનર્=ફરીથી+જન્મ (જન્= જન્મવું),–મુવા પછી ફરીથી જન્મ લેવો તે], **પુનર્લગ્ન** (પુનર્= ફરીથી+લગ્=સાથે જવું+ન=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–ફરીથી જોડાયલા, ફરીથી પરણવું તે).

ધોરણ સાતમા માટે.

પુનર્ભવ (પુનર્=ફરીથી+ભૂ=થવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ફરીથી થવુ તે, બીજીવાર પેદા થવુ તે), **પુનરૂક્તિ** (પુનર્=ફરીથી+ વચ્=કહેવું+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ફરીથી કહેવું તે), **પુનરૂદ્ધાર** [પુનર્= ફરીથી+ઉદ્ધાર (ઉત્=બહાર+હૃ=લઈ લેવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.)=બહાર લઇ લેવું તે,–સંસાર સમુદ્રમાથી ફરીથી બહાર કાઢવુ તે, ફરીથી કલ્યાણ કરવું તે].

प्र આગળ, શ્રેષ્ઠ, વિશેષ—(૧). **પ્રકટ** (પ્ર+કટ્=ખુલ્લુ કરવુ+ અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–પ્રસિદ્ધ, જાહેર), **પ્રકાશ** (પ્ર+કાશ્=પ્રકાશવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–પ્રકાશવુ તે, તેજ, રોશની), **પ્રકાશક** (પ્ર+કાશ્=પ્રકાશવુ+અક= ક. વા. પ્ર.,–પ્રકાશ કરનાર, પ્રસિદ્ધ કરનાર), **પ્રકૃતિ** (પ્ર=આગળ+ કૃ=કરવુ+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–શરીરનુ મૂળ બંધારણ, જન્મ સ્વભાવ, સ્થિતિ, પદાર્થ માત્રનો સ્વાભાવિક ગુણ), **પ્રક્ષાલન** (પ્ર+ક્ષાલ્= પખાળવુ, ધોવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–પખાળવુ તે, ધોવું તે, શુદ્ધ કરવુ તે), **પ્રખ્યાત** (પ્ર=વિશેષ+ખ્યા=વખાણવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,– વિશેષ વખાણાએલો, નામાંકિત, જાહેર), **પ્રખ્યાતિ** [પ્ર=વિશેષ+ ખ્યાતિ (ખ્યા=વખાણવુ+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.)=કીર્તિ,–વિશેષ કીર્તિ, પ્રસિદ્ધિ], **પ્રચંડ** (પ્ર=વિશેષ+ચંડ=ગરમ,–ઘણું ગરમ, ઘણું ગુસ્સે થયેલું–ભયંકર; અતિશય), **પ્રચાર** (પ્ર+ચર્=પ્રસરવું+અ=ક્રિ. વા.

પ્ર.,–પ્રસરવું તે, પ્રસાર; રૂઢિ, રીત), **પ્રતાપ** (પ્ર=શ્રેષ્ઠ+તપ્=તપવું+અ+ક્રિ. વા. પ્ર.,–શ્રેષ્ઠ તપવું તે, સત્તાનું તેજ, કાન્તિ, યશ; પરાક્રમ, શૌર્ય), **પ્રદીપ્ત** (પ્ર=વધારે+દીપ્=પ્રકાશવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–વધારે પ્રકાશેલું, ચકચકિત, જાગૃત), **પ્રધાન** (પ્ર=શ્રેષ્ઠ+ધા=ધારણ કરવું=અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–શ્રેષ્ઠ ધારણ કરવુ તે, મુખ્ય; રાજાનો મુખ્ય કારભારી, વજીર), **પ્રપિતા** (પ્ર=આગળ+પિતા=બાપ,–બાપનો બાપ, દાદો), **પ્રપિતામહ** (દાદાનો બાપ), **પ્રપૌત્ર** (પ્ર=આગળ+પૌત્ર=પુત્રનો પુત્ર,–પુત્રના પુત્રથી આગળ એટલે દીકરાના દીકરાનો દીકરો), **પ્રફુલ્લ** (પ્ર=વિશેષ+ફુલ્લ=ખીલેલુ,–વિશેષ ખીલેલુ, પ્રસન્ન, આનન્દી), **પ્રબંધ** (પ્ર=વિશેષ+બધ્=બાધવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વિશેષ બાધવુ તે, કવિતા–સભાષણ ઇત્યાદિનો સગ્રહ, નિબધ), **પ્રબલ** (પ્ર=શ્રેષ્ઠ+બલ=જોર,–શ્રેષ્ઠ જોરવાળો, જોરાવર), **પ્રભાત** (પ્ર=શ્રેષ્ઠ+ભા=પ્રકાશવુ+ત=ભૂ. કૃ પ્ર.,–શ્રેષ્ઠ પ્રકાશાયલુ, સવાર, પ્રાતઃકાળ), **પ્રમાદ** [પ્ર+મદ્ (માદ્)=ભૂલ ખાવી+અ=ક્રિ વા પ્ર.,–ભૂલ ખાવી તે, ભૂલ, બેદરકારી, બગરૂખી, છાકટાપણું), **પ્રમુખ** (પ્ર=શ્રેષ્ઠ+મુખ,–શ્રેષ્ઠ મુખ જેનુ છે તે, સભાનો ઉપરિ), **પ્રયત્ન** [પ્ર=વિશેષ+યત્ન (યત્=મહેનત કરવી)=મહેનત –વિશેષ મહેનત, પરિશ્રમ, પ્રયાસ], **પ્રયાસ** (પ્ર+યસ્=શ્રમ લેવો+અ=ક્રિ વા. પ્ર.,–શ્રમ લેવો તે, શ્રમ, મહેનત), **પ્રવાસ** (પ્ર+વસ્=પ્રવાસ કરવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–પ્રવાસ કરવો તે, મુસાફરી), **પ્રવાસી** (પ્રવાસ+ઇન્=વાળુ,–પ્રવાસ કરનાર, મુસાફર), **પ્રવાહ** (પ્ર+વહ્=વહેવુ+અ=ક્રિ વા પ્ર.–વહેવુ તે, રેલો, વોહ), **પ્રવાહી** (પ્રવાહ+ઇન્=વાળુ,–જેનો રેલો ચાલે એવા પદાર્થ), **પ્રવૃત્તિ** (પ્ર+વૃત્=દાખલ કરવુ+તિ=ક્રિ વા. પ્ર.,–દાખલ કરવુ તે, ઘણી ઘણી વાતમા મન ઘાલવુ તે), **પ્રશસ્તિ** (પ્ર+શસ્=વખાણવુ+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વખાણવુ તે, વખાણ, સ્તુતિ, પ્રશંસા),

પ્રસૂત (પ્ર+સૂ=જન્મ આપવો+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–જણેલું), **પ્રસૂતિ** (પ્ર+સૂ=જન્મ આપવો+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–જણવુ તે, પ્રસવ), **પ્રસ્તુત** (પ્ર+સ્તુ=વખાણવું+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–વખાણેલુ, પ્રસિદ્ધ કરેલુ, ચાલતું પ્રકરણ), **પ્રસ્થાન** (પ્ર+સ્થા=નીકળવું, પ્રસ્થાન કરવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–પ્રસ્થાન કરવું તે, પરતાનું), **પ્રાણ** (પ્ર+અન્=શ્વાસ લેવો, જીવવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–જીવવુ તે, જીવ), **પ્રાણાયામ** [પ્રાણ+આયામ (આ=મર્યાદા+યમ્=રોકવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.)=રોકવુ તે,–પ્રાણ વાયુને કબજે રાખવો તે, મત્ર ભણતાં નસકોરાની વાટે શ્વાસ લેવા કાઢવા સબધી જે ક્રિયા તે], **પ્રાણી** (પ્રાણ=જીવ+ઇન્=વાળુ,–જીવવાળા–મનુષ્ય, ભૂચર, જળચર, ખેચર, કીટ, જતુ, વગેરે), **પ્રાપ્ત** (પ્ર+આપ્=મેળવવુ, પામવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–મેળવેલુ, આવેલુ), **પ્રાપ્તિ** (પ્ર+આપ્=મેળવવુ+તિ=ક્રિ. વા પ્ર ,–મેળવવુ તે, પેદાશ), **પુનઃપ્રાપ્તિ** (પુન.=ફરીથી+પ્રાપ્તિ,–ફરીથી મેળવવુ તે), **પ્રારંભ** (પ્ર+આ+રભ્=શરૂ કરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–શરૂ કરવું તે, શરૂઆત).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **પ્રકરણ** (પ્ર+કૃ=કરવુ+અન=ક્રિ વા. પ્ર ,–ગ્રથનો ભાગ, વિષય), **પ્રકાર** (પ્ર+કૃ=કરવુ+અ=ક્રિ. વા પ્ર ,–જાત, રસ્તો), **પ્રકોપ** (પ્ર+વિશેષ+કુપ્=ગુસ્સે થવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વાત, પિત્ત, અને કફનો અત્યત ક્ષોભ), **પ્રચલિત** (પ્ર=આગળ+ચલ્=ચાલવું+ઇત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–આગળ ચાલેલુ, લોક રૂઢિનુ, ચાલતુ આવેલું), **પ્રજા** (પ્ર+જન્=જન્મવુ,–રૈયત, છોકરા, સતતિ), **પ્રજ્ઞ** (પ્ર=શ્રેષ્ઠ+જ્ઞા=જાણવુ+અ=ક. વા. પ્ર.,–શ્રેષ્ઠ જાણનાર, જ્ઞાનવાન), **પ્રણત** (પ્ર=વિશેષ+નમ્=નમવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–વિશેષ નમેલુ, વિનયવાળુ, વાકુ વળેલું), **પ્રણામ** (પ્ર=શ્રેષ્ઠ+નમ=નમવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–શ્રેષ્ઠ નમવું તે, નમસ્કાર), **પ્રણીત** (પ્ર+ની=રચવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–રચેલું, બના-

વેલું), **પ્રદક્ષિણા** (પ્ર=આગળ+દક્ષિણ=જમણું+આ=ના. જા. પ્ર.,–આસપાસ ફરવુ તે, ફેરો), **પ્રદર્શન** (પ્ર=શ્રેષ્ઠ+દૃશ્=જોવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–શ્રેષ્ઠ જોવું તે, નમુનેદાર ચીજો બતાવવાને માટે એક ઠેકાણે ભેગી કરી રાખવી તે), **પ્રદાન** (પ્ર+દા=આપવું+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–આપવુ તે, દાન, બક્ષીસ), **પ્રદેશ** (પ્ર=વિશેષ+દિશ્=બતાવવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–વિશેષ બતાવવુ તે, પ્રાન્ત, મુલક), **પ્રદોષ** પ્ર=વિશેષ+દુષ્=ભૂલ કરવી+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–દોષ, રાત્રિનો પ્રથમ ભાગ, દર પખવાડિયાની તેરસે સાંજે કરવાનુ શિવનુ વ્રત), **પ્રબોધ** (પ્ર+બુધ્=વિસ્તારથી બોધ આપવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વિસ્તારથી બોધ આપવો તે, જ્ઞાન, ખરેખરી સમજ, જાગૃતિ), **પ્રભાવ** (પ્ર=શ્રેષ્ઠ+ભૂ=હોવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–શ્રેષ્ઠ હોવુ તે, પરાક્રમ, મોટાઇ, શક્તિ), **પ્રભુ** (પ્ર=શ્રેષ્ઠ+ભૂ=હોવુ+કર્તૃવાચક ક્વિપ્ પ્રત્યય*,–શ્રેષ્ઠ રીતે હોનાર, જગતનો ધણી, ઈશ્વર, રાજા, સ્વામી, શેઠ), **પ્રભુતા** (પ્રભુ+તા=પણું,–પ્રભુપણુ, મોટાઇ), **પ્રમદા** (પ્ર=વિશેષ+મદ્=મદમા હોવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.+આ=ના. જા. પ્ર.,–વિશેષ મદમા હોનારી સ્ત્રી, જુવાન સ્ત્રી), **પ્રમાણ** [પ્ર=શ્રેષ્ઠ+મા=માપવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–શ્રેષ્ઠ માપવુ તે, શ્રેષ્ઠ માપ, આધાર, સાબીતિ, પુરાવો–{ એ ચાર છે. ૧. પ્રત્યક્ષ, ૨. અનુમાન, ૩. ઉપમાન (કોઇનો દાખલો તે), ૪. શાબ્દ (સાક્ષી) }], **પ્રામાણિક–પ્રમાણિક** (પ્રમાણ=જેમા ખોટાપણુ નથી તે–સત્યતા+ઇક=વાળુ,–સાચું, વિશ્વાસુ, વચની), **પ્રમુદિત** (પ્ર+મુદ્=ખુશ થવુ+ઇત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–ખુશ થયેલુ, પ્રસન્ન થયેલું), **પ્રમેય** (પ્ર+મા=માપવુ+ય=યો. દ. પ્ર.,– માપવા યોગ્ય, અનુમાન કરવા લાયક, સિદ્ધ કરવા લાયક), **પ્રમેહ** (પ્ર+મિહ્=ભીનુ થવુ+અ=ક્રિ. વા પ્ર.,–ભીનુ

---

* આ પ્રત્યય નામનોજ છે ધાતુ હોય તેવોને તેવોજ રહે છે, પણ તેમા ક્રિયાવાચક, કર્તૃવાચક વગેરે અર્થ વધે છે.

થવું તે, પરમિયો), **પ્રમોદ** (પ્ર+મુદ્=ખુશ થવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ખુશ થવું તે, આનંદ, હર્ષ, ઉમંગ), **પ્રયાણ** (પ્ર+યા=જવું+અન=ક્રિ.વા.પ્ર.,–જવુ તે, ગમન, કુચ), **પ્રયુક્તિ** [પ્ર=વિશેષ+યુક્તિ (યુજ્=જોડવુ+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.),–વિશેષ જે યુક્તિ તે], **પ્રયોગ** (પ્ર=વિશેષ+યુજ્=જોડવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વિશેષ જોડવુ તે, અજમાયશ, કાનૂન, વાક્યમાં કર્ત્તા અથવા કર્મનો ક્રિયા સાથે સંબંધ દર્શાવનારી જે રચના તે), **પ્રયોજક** (પ્ર=વિશેષ+યુજ્=જોડવુ+અક=ક. વા. પ્ર.,–વિશેષ જોડનાર, પ્રેરક, જેનો મુખ્ય કર્ત્તા બીજાની પ્રેરણાથી પોતાપણું મૂકી, તે બીજો મુખ્ય કર્ત્તા થાય તે ધાતુ), **પ્રયોજન** (પ્ર=વિશેષ+યુજ્=જોડવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વિશેષ જોડવુ તે, ઉદ્દેશ, હેતુ, સબબ), **પ્રલય** (પ્ર+લી=અદશ્ય થવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–અદશ્ય થવુ તે, પૃથ્વી ઉપર પાણી ફરી વળવુ તે, સૃષ્ટિનો અંત), **પ્રવર્તક** (પ્ર+વૃત્=ફેલાવવુ+અક=ક. વા. પ્ર.,–ફેલાવનાર), **પ્રવિષ્ટ** (પ્ર+વિશ્=પેસવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–પેઠેલુ), **પ્રવેશ** (પ્ર+વિશ્=દાખલ થવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–દાખલ થવુ તે), **પ્રવેશક** (પ્ર+વિશ્=દાખલ થવુ+અક=ક. વા. પ્ર.,–દાખલ થનાર, ગ્રંથમાં પ્રવેશ કરતા પહેલા જે સૂચનારૂપ પ્રકરણ તે, ઉપોદ્ઘાત), **પ્રશંસા** (પ્ર+શંસ્=વખાણવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.+આ=નાજા. પ્ર.,–વખાણવું તે, વખાણ, સ્તુતિ, તારીફ), **પ્રસંગ** (પ્ર+સંજ્=સાથે જવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સાથે જવુ તે, અનુકૂળ વખત, લાગ, સહવાસ; યોગ્ય સ્થળ ને યોગ્ય વખત; વિષય), **પ્રસન્ન** (પ્ર=આગળ+સદ્=બેસવુ+ન=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–આગળ બેઠેલુ, હસતું, ખુશી), **પ્રસવ** (પ્ર+સૂ=જન્મ આપવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–જન્મ આપવો તે, જન્મ), **પ્રસાદ** (પ્ર+સદ્=બેસવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–મહેરબાની; દેવની આગળ ધરાવેલુ નૈવેદ, ભોજન), **પ્રસારક** (પ્ર+સૃ=ફેલાવવું+અક=

ક. વા. પ્ર.,–ફેલાવનાર), **પ્રસિદ્ધ** (પ્ર=શ્રેષ્ઠ+સિધ્=સિદ્ધ થવું+ત= ભૂ. કૃ. પ્ર.,–શ્રેષ્ઠ રીતે સિદ્ધ થયેલો, નામીચો, જાહેર), **પ્રસ્તાર** (પ્ર+સ્તૃ=પાથરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–પાથરવુ તે, પથારી, પુષ્પ કે તૃણની રચેલી સેજ, બીછાનુ), **પ્રસ્તાવ** (પ્ર+સ્તુ=વખાણવું+અ= ક્રિ. વા. પ્ર.,–વખાણવુ તે, પ્રસંગ), **પ્રસ્તાવિક** (પ્રસ્તાવ=પ્રસંગ+ ઇક=વાળુ,–પ્રસંગને લગતું), **પ્રસ્તાવના** (પ્ર+સ્તુ=વખાણવુ+અન= ક્રિ વા. પ્ર.+આ=ના. જા. પ્ર ,–વખાણવુ તે, ગ્રંથના આરંભમા જે દીબાચો લખાય છે તે, નાટકના આરંભમાં વિદૂષક કે સૂત્રધાર નાટકના વિષયનુ ટુંકામા વર્ણન કરે છે તે), **પ્રહાર** (પ્ર+હૃ=મારવું+ અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–મારવુ તે, માર, ઘા), **પ્રાકૃત** (પ્રકૃતિ=મૂળ+અ= તે પરથી બનેલુ,–સંસ્કૃત ભાષાપરથી બનેલી ભાષાઓ–ગુજરાતી, મરાઠી, હિંદી, કચ્છી, બંગાળી, વગેરે), **પ્રાચી** (પ્ર=આગળ+અંચ્= જવુ,–પૂર્વ), **પ્રાચીન** (પ્ર=આગળ+અંચ્=જવુ,–જુના કાળનો), **પ્રારબ્ધ** [પ્ર=આગળ,+આ+રભ્=શરૂ કરવુ,+ત=ભૂ કૃ. પ્ર.,–આગળથી શરૂ કરેલુ (કર્મ), નસીબ. ગત જન્મના કર્મનુ ફળ ભોગવવુ તે **સંચિત** અને થતા કર્મનું ફળ ભોગવવુ તે **ક્રિયમાણ** પ્રારબ્ધ કહેવાય છે.], **પ્રાર્થના** (પ્ર+અર્થ્=માગવુ+અન=ક્રિ. વા પ્ર +આ=ના. જા. પ્ર.,–માગવુ તે, ઇશ્વિરની સ્તુતિ કરી કંઇ માગવુ તે, વિનતિ), **પ્રાશન** (પ્ર+અશ્=ખાવુ+અન=ક્રિ. વા પ્ર.,–પીવુ તે, ચૂસવુ તે), **પ્રાસ** (પ્ર=શ્રેષ્ઠ+આસ્=બેસવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–શ્રેષ્ઠ બેસવુ તે, કવિતામાં મળતા અક્ષર લાવવાની રીત તે), **પ્રાસંગિક** (પ્રસંગ=નાયક વખત+ઇક=વાળુ,–સમયાનુસાર), **પ્રેક્ષક** (પ્ર+ઈક્ષ્=પ્રેક્ષ્=જોવુ+ અક=ક. વા પ્ર.,–જોનાર), **પ્રેરક** (પ્ર+ઈર્=પ્રેર્=ઉશ્કેરવુ+અક=ક. વા. પ્ર.,–ઉશ્કેરનાર, વ્યાકરણમા ધાતુનુ એક રૂપ–પ્રયોજક), **પ્રૌઢ** [પ્ર=આગળ+ઊઢ (વહ્+ત)=વહન કરેલું,–પુખ્ત ઉમરનુ, ઉચી

ભાષાવાળું; વિવેકથી ભરેલું; વિદ્યા–પદવીથી માનવંતું, દેખાવમાં મોટું], **પ્રૌઢા** [પ્ર+ઊઢ+આ=ના. જા. પ્ર.,–પુખ્ત ઉમર (૩૦ થી ૫૦ ની અંદર) ની સ્ત્રી].

પ્રતિ સામું, દરેકઃ—પ્રતિકૂળ (પ્રતિ=સામુ+કૂલ=કિનારો,–સામું પડે તેવું, વિપરીત), **પ્રતિધ્વનિ** (પ્રતિ=સામો+ધ્વનિ=અવાજ,–સામો અવાજ, પડઘો), **પ્રતિપક્ષ** (પ્રતિ=સામો+પક્ષ,–સામો પક્ષ, પ્રતિ વાદી, શત્રુ), **પ્રતિપાલન** (પ્રતિ+પાલ્=પાળવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર ,–પાળવુ તે, રક્ષા), **પ્રતિપ્રિય** (પ્રતિ=સામુ+પ્રિય,–ગમતું કરી સામો બદલો વાળવો તે), **પ્રતિબિંધ** (પ્રતિ+બંધ્=રોકવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–રોકવુ તે, અટકાવ), **પ્રતિબિંબ** (પ્રતિ=સામુ+બિંબ=પ્રતિમા,–આરસીમા પડે છે તેવો પડછાયો), **પ્રત્યુત્તર** (પ્રતિ=સામો+ઉત્તર=જવાબ,–સામો જવાબ).

પ્રતિક્ષણ (પ્રતિ=દરેક+ક્ષણ,–ક્ષણે ક્ષણે), **પ્રતિદિન** (પ્રતિ=દરેક+દિન=દિવસ,–દરરોજ, દિને દિને), **પ્રતિપળ** (પ્રતિ=દરેક+પળ,–દરેક પળ, પળે પળે), **પ્રતિવર્ષ** (પ્રતિ=દરેક+વર્ષ,–દરેક વર્ષ), **પ્રત્યેક** (પ્રતિ=દરેક+એક,–દરેક એક, દરેક).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **પ્રતિકાર** (પ્રતિ+કૃ=વેર લેવુ, સામા થવુ+અ=ક્રિ વા. પ્ર.,–ઉપાય, પીડા દૂર કરવાનો ઉપાય), **પ્રતિજ્ઞા** (પ્રતિ+જ્ઞા=પ્રતિજ્ઞા કરવી, અંગીકાર કરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–પ્રતિજ્ઞા કરવી તે, વચન, પણ, નીમ; સિદ્ધાંત–પ્રમેય), **પ્રતિપાદન** (પ્રતિ+પદ્=કબુલ કરવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–હરકોઇ વિષયના પક્ષના દોષનું નિરાકરણ કરી સ્થાપન કરવુ તે, સ્થાપન), **પ્રતિમા** (પ્રતિ+મા=માપવુ,–મૂર્તિ), **પ્રતિરોધ** (પ્રતિ+રુધ્=અટકાવવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–અટકાવવું તે,

અટકાવ), **પ્રતિવાદી** [પ્રતિ=સામો+વાદ (વદ્=બોલવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.)=બોલવું તે+ઇન્=વાળો,–વાદી સામો ઉત્તર દેનાર), **પ્રતિષ્ઠા** (પ્રતિ=સામુ+સ્થા=ઉભા રહેવું,–સામુ બેસાડવું તે, દેવાલયમાં દેવ વગેરેનુ સ્થાપન, આબરૂ), **પ્રતિષ્ઠિત** (પ્રતિ=સામુ+સ્થા=ઉભા રહેવુ,–માન પામેલુ, વિખ્યાત, આબરૂદાર), **પ્રતિસ્પર્ધી** [પ્રતિ=સામો+સ્પર્ધા (સ્પર્ધ્=હરીફાઈ કરવી)=હરિફાઈ+ઇન્=વાળો,–સામી હરિફાઇ કરવાવાળો, હરીફ, દુશ્મન], **પ્રતિહાર** (પ્રતિ+હૃ=ચોકી કરવી+અ=ક. વા. પ્ર.,–ચોકી કરનાર, દ્વારપાલ), **પ્રતીતિ** (પ્રતિ+સામુ+ઇ=જવું+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–પતીજ, ભરોસો), **પ્રત્યક્ષ** (પ્રતિ=સામુ+અક્ષિ=આખ,–નજર આગળ, પ્રકટ), **પ્રત્યય** (પ્રતિ=બાજુ+ઇ–અય્=જવુ+અ=ક. વા. પ્ર.,–ધાતુ અથવા શબ્દને છેડે આવનાર અક્ષર કે અક્ષરો), **પ્રત્યાઘાત** (પ્રતિ=સામો+આઘાત (આ+હન્=મારવુ)=પ્રહાર,–સામો પ્રહાર થાય તે), **પ્રત્યુપકાર** [પ્રતિ+સામો+ઉપકાર (ઉપ+કૃ=ભલુ કરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.),–ઉપકારના બદલામા સામો ઉપકાર].

वि **વિશેષ વિના, ઉલટું**:—(૧). **વિકરાળ** (વિ=વિશેષ+કરાળ=ભયંકર,–વધારે ભય કર, બીહામણું), **વિકળા** (વિ=વિશેષ+કળા=અ શનો ૬૦ મો ભાગ,–કળાનો ૬૦ મો ભાગ), **વિકૃત** (વિ+કૃ=ફેરફાર થવો+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–ફેરફાર થયેલુ, બગડેલુ, રોગી), **વિકૃતિ** (વિ+કૃ=ફેરફાર થવો+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ફેરફાર થવો તે, ફેરફાર, રોગ, વિકાર), **વિક્રમ** (વિ=વિશેષ+ક્રમ્=પગલું ભરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વિશેષ પગલાં ભરવાં તે, બહાદુરી, એક બહાદુર રાજાનું નામ), **વિખ્યાત** (વિ=વિશેષ+ખ્યા=કહેવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–વિશેષ કહેવાયલું, નામીચુ, પ્રખ્યાત), **વિખ્યાતિ** (વિ=વિશેષ+ખ્યા=કહેવું+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વિશેષ કહેવુ તે, પ્રખ્યાતિ, કીર્તિ),

વિગ્રહ (વિ+ગ્રહ્=વિગ્રહ કરવો, લડાઇ કરવી+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વિગ્રહ કરવો તે, લડાઇ, યુદ્ધ, કજિયો, વઘરો; વ્યાકરણમાં સામાસિક શબ્દો છૂટા પાડી સમજાવવા તે), **વિચાર** (વિ+ચર્=વિચાર કરવો+ અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વિચાર કરવો તે, ખરૂં ખોટું સમજવું તે, મનસુબો, હેતુ, વિવેક), **વિચિત્ર** [વિ=વિશેષ+ચિત્ર (ચિત્=વિચારવુ+ર=ક્ર. વા. પ્ર.)=છબી,–ર ગબેર ગી, અદ્દભૂત, નવાઇ જેવુ], **વિતનુ** [વિ=વિના+તનુ=શરીર,–શરીર વિનાનો, અનગ, કામદેવ (મહાદેવે કામ બાળી નાખ્યો હતો)], **વિતર્ક** (વિ=ઉલટો+તર્ક્=વિચાર કરવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ઉલટો વિચાર કરવો તે, ખોટા તર્ક), **વિતલ** (વિ=વિશેષ+તલ=તળિયુ,–સાત પાતાળ પૈકી બીજું), **વિદૂષક** (વિ=વિશેષ+દૃપ્=ભૂલ કરવી+અક=ક. વા. પ્ર.,–મશ્કરો, રંગલો), **વિધવા** (વિ=વિના+ધવ=ધણી+આ=ના. જા. પ્ર.,–ધણી વગરની સ્ત્રી, રાંડીરાંડ), **વિનાશ** (વિ+નશ્=નાશ પામવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર,–નાશ પામવુ તે, નાશ), **વિનાશક** (વિ+નશ્=નાશ પામવુ+અક=ક. વા. પ્ર.,–નાશ કરનાર, સંહાર કરનાર), **વિનાશી** (વિનાશ=નાશ+ઇન્=વાળું,–નાશ પામે તેવુ), **અવિનાશી** (અ=નહિ+વિનાશ=નાશ+ઇન્=વાળું,–નાશ ન પામે તેવો, અમર, પરમાત્મા, બ્રહ્મ), **વિનીત** (વિ+ની=નમ્ર થવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–નમ્ર થયેલ, નમ્ર, શાન્ત), **વિપળ** (વિ=વિશેષ+પળ,–પળનો ૬૦ મો ભાગ), **વિભૂતિ** (વિ=વિશેષ+ભૂ=હોવું+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ભભૂતિ, ભસ્મ), **વિભૂષણ** (વિ=વિશેષ+ભૂષ્=શણગારવું+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વિશેષ શણગારવું તે, શણગાર, ઘરેણું), **વિમળ** (વિ=વિના+મળ=મેલ,–મેલ વગરનું, સ્વચ્છ, નિર્મળ), **વિમાર્ગ** (વિ=ઉલટો+માર્ગ=રસ્તો,–આડો રસ્તો), **વિમુખ** (વિ=ઉલટું+મુખ,–અવળા મોંવાળું, પ્રતિકૂળ), **વિરસ** (વિ=વિના+રસ્=સ્વાદ લેવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સ્વાદ વગરનું), **વિરહ**

(વિ+રહ્=તજવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,-તજવું તે, છોડવું તે, વિજોગ, જુદાઇ), **વિરામ** (વિ+રમ્=થોભવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,-થોભવુ તે, વિસામો, નિવૃત્તિ, મરણુ, અંત, અવસાન), **વિરૂપ** (વિ=ઉલટું+રૂપ્=દેખાવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,-નઠારા રૂપનુ, કદરૂપુ, બદસુરત, બેડોળ), **વિલક્ષણ** (વિ=વિશેષ+લક્ષ્=જોવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,-વિશેષ લક્ષણ-ગુણ-વાળો), **વિલંબ** (વિ=વિશેષ+લમ્બ્=ટાગવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,-વાર), **વિલાપ** (વિ=વિશેષ+લપ્=બોલવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,-બોલીને રડવુ-શોક કરવો તે), **વિલાસ** (વિ+લસ્=રમવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,-રમતગમત, ક્રીડા), **વિલોકન** (વિ+લોક્=જોવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,-જોવુ તે), **વિલોચન** (વિ+લોચ્=જોવુ+અન=ક વા પ્ર ,-જોનાર, આખ, ચક્ષુ), **વિવર્ણ** [વિ=ઉલટો+વર્ણ (વર્ણ્=રગવુ+અ=ક્રિ વા. પ્ર)=રગ, જાત,-બેડોળ, જુદી જાતનો, અધમ, નીચ], **વિવાદ** (વિ=વિશેષ+વદ્=બોલવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,-વિશેષ બોલવું તે, તકરાર), **વિવાહ** (વિ+વહ્=પરણવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,-પરણવું તે, લગ્ન, કન્યાદાન આપવાનુ કબુલ કરવુ તે, સગાઈ), **પુનર્વિવાહ** (પુનર્=ફરીથી+વિવાહ=લગ્ન,-ફરીથી લગ્ન), **વિશ્રામ** (વિ+શ્રમ્=આરામ લેવો, થાક ખાવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,-આરામ લેવો તે, વિસામો), **વિશ્વાસ** (વિ+શ્વસ્=વિશ્વાસ રાખવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,-વિશ્વાસ રાખવો તે, ભરોસો, શ્રદ્ધા, આકીન).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **વિકલ્પ** (વિ=ઉલટુ+કલ્પ્=રચવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,-ઉલટું રચવુ તે, વિતર્ક, શક, એકથી વધારે જુદા મત), **વિકસિત** (વિ=વિશેષ+કસ્=જવુ+ઇત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,-વધારે ગયેલુ, ખીલેલુ, ઉઘડેલું), **વિકાર** (વિ+કૃ=ફેરફાર થવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,-ફેરફાર થવો તે, ફેરફાર, રોગ, વિકૃતિ), **અવિકાર** (અ=નહિ+વિકાર=ફેર-

ફાર,–ફેરફાર રહિત), **વિકાસ** (વિ=વિશેષ+કાસ્=પ્રકાશવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–પ્રકાશવું તે, પ્રકાશ), **વિક્રય** (વિ+ક્રી=વેચવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વેચવું તે, વેચાણ, વકરો), **વિક્ષેપ** (વિ+ક્ષિપ્=વિખરાઇ જવું+અ=ક્રિ વા. પ્ર.,–મન વિખરાઇ જવુ તે, અટકાવ, હરકત), **વિઘ્ન** (વિ=વિશેપ+હન્=મારવુ+અ=ક. વા. પ્ર.,–વિશેષે કરીને મારનાર, નડતર, હરકત, સકટ), **વિઘ્નનાશક** (વિઘ્ન નાશ કરનાર, ગણ-પતિ), **વિઘ્નહારી** (વિઘ્ન=હરકત+હૃ=હરવુ+ઇન્=વાળો,–વિઘ્ન હરવા-વાળો, ગણપતિ), **વિજય** (વિ+જિ=વિજય કરવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વિજય કરવો તે, જિત), **વિજાતિ** [વિ=ઉલટુ+જાતિ (જન્=જન્મવુ+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.)=વર્ણ,–બીજો વર્ણ, બીજી જાત, જુદુ], **વિજાતીય** (વિજાતિ+ઇય,–વિજાતિમા ઉત્પન્ન થએલ), **વિજ્ઞપ્તિ** [વિ=વિશેષ+જ્ઞાપ્ (જ્ઞા=જાણવુ)=જણાવવું+તિ=ક્રિ વા. પ્ર.,–વિશેષે કરીને જણાવવુ તે, જાહેર ખબર, વિનતિ], **વિજ્ઞાન** [વિ=વિ-શેષ+જ્ઞાન (જ્ઞા=જાણવુ+અન=ક્રિ વા પ્ર),–સવિસ્તર જ્ઞાન], **વિજ્ઞાપના** (વિ=વિશેષ+જ્ઞાપ્=જણાવવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર+આ=ના. જા. પ્ર.,–માનપૂર્વક કરેલી વિનતિ), **વિદગ્ધ** (વિ=વિશેષ+દહ્=બળવુ+ત ભૂ. કૃ. પ્ર.,–વિશેષ બળેલુ, શેકાયલુ, હોશિયાર), **વિદારણ** (વિ+દૃ=ફાડવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ફાડવુ તે), **વિદેશ** [વિ=ઉલટો+દેશ (દિશ્=દેખાડવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.)=મુલક,–પરદેશ], **વિદેહી** (વિ=વિના+દેહ=શરીર+ઇન્=વાળુ,–શરીર વિનાનુ–માયાપા-શથી જે મુક્ત હોય તે), **વિદ્યુત્** (વિ=વિશેષ+દ્યુત્=પ્રકાશવુ+ક્વિપ્ ક. વા. પ્ર.,–વિશેષ પ્રકાશનાર, વીજળી), **વિધાતા** (વિ+ધા=કર-વુ+તૃ=ક. વા. પ્ર.,–કરનાર, સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરનાર–બ્રહ્મા), **વિધાત્રી** (ભાગ્ય નિર્માણ કરનાર દેવી), **વિધાન** (વિ+ધા=કરવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–કરવું તે, કામ; વિધિ, પ્રકાર), **વિધિ** (વિ+ધિ=ક-

રવુ+ક્વિપ્ ક. વા. પ્ર.,–કરનાર–બ્રહ્મા, ભાગ્ય, પ્રકાર; ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞા), **વિધેય** (વિ+ધિ=કરવુ+ય=યો. દ. પ્ર ,–કરવા યોગ્ય), **વિધ્યર્થ** (વિધિ=આજ્ઞા+અર્થ,–આજ્ઞાસૂચક ક્રિયાપદનુ રૂપ તે), **વિધ્વંસ** (વિ=વિશેષ+ધ્વસ્=નાશ કરવો+અ=ક્રિ વા. પ્ર.,–નાશ કરવો તે, નાશ], **વિનતિ** (વિ=વિશેષ+નમ્=નમવુ+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વિશેષ નમવુ તે, અરજ, કાલાવાલા), **વિનય** (વિ+ની=નમ્ર થવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–નમ્ર થવુ તે, નમ્રતા), **વિનાયક** (વિ=વિશેષ+ની=દોરવુ+અક=ક. વા. પ્ર.,–વિશેષે કરીને દોરી જનાર, ગણપતિ), **વિનોદ** (વિ=વિશેષ+તુદ્=ખુશી થવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ખુશી થવુ તે, આનદ, રમતગમત, રમુઝ), **વિન્યાસ** (વિ=વિશેષ+નિ=નીચે+અસ્=ફેકવુ+અ=ક્રિ વા. પ્ર ,–રચના, ગોઠવણુ), **વિપત્તિ** (વિ+પદ્=આફત પામવી+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–આફત પામવી તે, આફત, વિપત્ત), **વિપરીત** (વિ=ઉલટુ +પરિ=ચોતરફ+ઇ=જવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–ચોતરફ ઉલટુ ગયેલુ, ઉલટુ , પ્રતિકૂળ), **વિપ્લવ** (વિ=વિશેષ+પ્લુ=કૂદવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વિશેષ કૂદવુ તે, બળવો, ઉથલપાથલ), **વિપ્રિય** [વિ=ઉલટુ+પ્રિય (પ્રી=ચાહવુ)=વહાલુ,–અણગમતુ], **વિભક્ત** (વિ+ભજ્=વિભાગ કરવા+ત=ભૂ. કૃ પ્ર ,–વિભાગ કરેલા, જુદુ પડેલુ, જુદુ), **વિભક્તિ** (વિ+ભજ્=વિભાગ કરવા+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વિભાગ કરવા તે, નામ વગેરેના અગ ને પ્રત્યય છૂટા કરી દેખાડવા તે), **વિભવ** (વિ=વિશેષ+ભૂ=હોવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–વિશેષ હોવુ તે–ધન, દોલત), **વૈભવ** (વિભવ=દોલત+અ=તે પરથી બનેલુ,–દોલતથી ઉત્પન્ન થયેલ–મોજશોખ), **વિભાકર** [વિભા (વિ+ભા=પ્રકાશવુ)=પ્રકાશ+કર (કૃ=કરવુ+અ=ક. વા. પ્ર.)=કરનાર,–પ્રકાશ કરનાર, સૂર્ય], **વિભાગ** [વિ=વિશેષ+ભાગ (ભજ્=ભાગવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.),–વિશેષ ભાગ–ભાગના ભાગ], **વિભુ** (વિ=વિશેષ+ભૂ=

હોવું+ક. વા. ક્વિપ્ પ્રત્યય,–બધે ઠેકાણે હોનાર, પ્રભુ, ઈશ્વર), **વિ-યોગ** (વિ+યુજ્=જુદાં પડવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–જુદાં પડવું તે), **વિરક્ત** (વિ+રજ્=વિરાગ પામવો+ત=ભૂ કૃ પ્ર.,–વિરાગ પામેલો, ત્યાગી, નિઃસ્પૃહ), **વિરતિ** (વિ+રમ્=અટકવું+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–અટકવું તે, વિરામ, નિવૃત્તિ, શાન્તિ), **વિરાગ** (વિ=વિના+રંજ્=ખુશી થવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સંસારપર ખુશી ન થવું તે, ત્યાગ વૃત્તિ), **વિરાજમાન** (વિ+રાજ્=બિરાજવું,–બિરાજતું, શોભિતું), **વિરૂદ્ધ** (વિ=ઉલટું+રુધ્=રોકવું+ત=ભૂ કૃ. પ્ર.,–સામો રોકાયલો, સામું, ઉલટું, પ્રતિકૂળ), **વિવરણ** (વિ+વૃ=સમજાવવું, વિવરણ કરવું+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સમજાવવું તે, સ્પષ્ટીકરણ), **વિવર્દ્ધિત** [વિ=વિશેષ+વર્દ્ધિત (વૃધ્=વધવું)=વધેલું,–વિશેષ વધેલું], **વિવિધ** [વિ=વિ-શેષ+વિધ (વિ+ધા=પકડવું)=જાત,–જાતજાતનું, તરેહવાર], **વિવેક** (વિ=વિશેષ+વિચ્=છૂટા પાડવું+અ=ક્રિ. વા પ્ર.,–યથાર્થ રીતે વસ્તુનું સ્વરૂપ વિચારવું તે, ડહાપણ, સભ્યતા, વિનય), **વિવેચન** (વિ=વિશેષ+વિચ્=છૂટા પાડવું+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ગુણ દોષ બતાવવા તે, ટીકા), **વિશેષ** (વિ+શિષ્=તપસીલવાર કહેવું, વિશેષ કહેવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વિશેષ કહેવું તે, વધારે, ખાસ), **વિશેષણ** (વિ+શિષ્=વિશેષ કહેવું+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વિશેષ કહેવું તે–કોઇ પદાર્થનો ગુણ કે સંખ્યા બતાવનારા શબ્દ), **વિશેષ્ય** (વિ+શિષ્=વિશેષ કહેવું+ય=યો. દ. પ્ર.,–વિશેષ બતાવવાને યોગ્ય, જે શબ્દનો ગુણ, સંખ્યા વિશેષણથી જણાય છે તે), **વિશ્રાન્તિ** (વિ+શ્રમ્=આરામ લેવો+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–આરામ લેવો તે, આરામ, વિશ્રામ, વિસામો), **વિસર્ગ** [વિ=વિશેષ+સૃજ્=છોડી દેવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વિશેષે કરીને (શ્વાસ) બહાર કાઢવો તે, એનો ઉચ્ચાર હકાર જેવો થાય છે], **વિસર્જન** (વિ=ઉલટું+સૃજ્=સરજવું+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સરજવાથી

ઉલટું એટલે છોડી દેવું તે, ત્યાગ), **વિસ્તાર** (વિ+સ્તૄ=વિસ્તાર પામવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,-વિસ્તાર પામવો તે, ફેલાવ), **વિસ્તીર્ણ** (વિ+સ્તૄ=વિસ્તાર પામવો+ન=ભૂ. કૃ. પ્ર.,-વિસ્તાર પામેલુ, ફેલાયલુ, પ્રસરેલુ), **વિસ્તૃત** (વિ+સ્તૃ=વિસ્તાર પામવો+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,-ફેલાયલું), **વિસ્મય** (વિ=વિશેષ+સ્મિ=હસવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,-એકાએક અજાયબ જેવુ, આશ્ચર્ય), **વિસ્મરણ** (વિ+સ્મૃ=ભૂલી જવું+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,-ભૂલી જવુ તે), **વિસ્મૃતિ** (વિ+સ્મૃ=ભૂલી જવુ, વિસરવુ+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.,-વિસરી જવુ તે), **વિહાર** (વિ+હૃ=ગમતને માટે ફરવુ, ક્રીડા કરવી+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,-ગમતને માટે ફરવું તે, મઠ, બૌદ્ધ ધર્મનુ દેવાલય), **વિહીન** (વિ=વિશેષ+હા=છોડી દેવુ,-વગરનુ, રહિત), **વિહ્વળ** (વિ=વિશેષ=હ્વલ્=ખસવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,-બાવરૂ બનેલ, આકુળવ્યાકુળ), **વ્યક્ત** (વિ+અંજ્=ખુલ્લુ કરવુ, ઉઘાડુ કરવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,-ખુલ્લુ કરેલુ, ખુલ્લુ, ઉઘાડુ, સ્પષ્ટ), **અવ્યક્ત** (અ=નહિ+વ્યક્ત=ખુલ્લુ,-ખુલ્લુ નહિ તે, અદૃશ્ય, અસ્પષ્ટ, અપ્રકટ), **વ્યંગ** [વિ=વિના+અંગ (અગ્=જવુ)=શરીર,-અંગહીન, ન્યૂનાગ], **વ્યંગ્ય** (વિ+અંજ્=ખુલ્લુ કરવુ+ય=યો. દ. પ્ર.,=ખુલ્લુ કરવા યોગ્ય-વાક્યના અર્થમા રહેલો બીજો ભાવ, વક્રોક્તિ), **વ્યંજન** [વિ=વિશેષ+અંજન (અંજ્=આંજવું+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.)=આંજણુ,-જે અક્ષરોના ઉચ્ચારમા સ્વરનુ વિશેષ આંજણ જોઇએ છે તે અક્ષરો), **વ્યંડળ** (વિ=વિના+અંડ,-નપુંસક, પુરૂષાર્થ રહિત), **વ્યભિચાર** (વિ=વિશેષ+અભિ=ચોતરફ+ચર્=જવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,-આચારમા ભંગ કરવો તે, જારકર્મ), **વ્યય** (વિ=વિશેષ+ઇ-અય્=જવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,-ખર્ચ), **અવ્યય** (અ=નહિ+વ્યય=ખર્ચ, ફેરફાર,-જે શબ્દોમા ફેરફાર થતો નથી તે શબ્દો), **વ્યર્થ** [વિ=વિના+અર્થ (અર્થ્=માગવુ)=

ખરો ભાવ, માયનો; ધન,—અર્થ વિના, ફોકટ, નિષ્ફળ, મિથ્યા], **વ્યવસ્થા** (વિ=વિશેષ,+અવ+સ્થા=રહેવું, વસવુ, સ્થિતિ કરવી+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.+આ+ના. જા. પ્ર.,—વિશેષે કરીને સ્થિતિ કરવી તે—ગોઠવણ, બંદોબસ્ત), **વ્યવહાર** (વિ+અવ+હૃ=આચરવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,—આચરવું તે—લોક રૂઢિ), **વ્યસન** [વિ=વિશેષ+અસ્=ફેંકવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,—લત, ટેવ, મદ્યપાન વગેરેનો દોષ), **વ્યસ્ત** (વિ=ઉલટુ+અસ્=ફેંકવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,—ઉલટું ફેંકાયલું, ઉલટું, વિપરીત), **વ્યાકરણ** (વિ=વિશેષ+આ=મર્યાદા+કૃ=કરવું+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,—વિશેષે કરીને મર્યાદા કરવી તે—જે વડે શબ્દોનું સ્પષ્ટીકરણ થાય તે), **વ્યાકુળ** (વિ=વિશેષ+આકુલ=ગભરાયલુ, વ્યગ્ર,—વિશેષ ગભરાયલુ, બાવરૂં, દુઃખી), **વ્યાખ્યા** (વિ=વિશેષ+આ=મર્યાદા+ખ્યા+કહેવુ+અ=ક્રિ વા. પ્ર.+આ=ના. જા. પ્ર.,—વિશેષે કરીને મર્યાદા બાંધીને કહેવુ તે), **વ્યાખ્યાન** (વિ=વિશેષ+આ=મર્યાદા+ખ્યા=કહેવું+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,—વિસ્તારપૂર્વક વિવેચન કરવું તે, વખાણ), **વ્યાપક** [વિ+આપ્=વ્યાપવુ+અક=ક. વા. પ્ર.,—વ્યાપનાર), **વ્યાપાર** (વિ=વિશેષ+આ=મર્યાદા+પૃ=ભરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,—વેપાર, ધંધો, શ્રમ), **વ્યાપ્ત** (વિ+આપ્=વ્યાપવુ+ત=ભૂ કૃ. પ્ર.,—વ્યાપેલું), **વ્યાયામ** (વિ=વિશેષ+આ=મર્યાદા+યમ્=કબજામાં રાખવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,—કસરત, થાક), **વ્યુત્પત્તિ** (વિ=વિશેષ,+ઉત્+પદ્=ઉત્પન્ન થવુ+તિ=ક્રિ. વા પ્ર.,—શબ્દોનુ વિશેષે કરીને ઉત્પન્ન થવુ તે—વ્યાકરણ-જ્ઞાને શબ્દોની બાંધણી જાણવાની વિદ્યા તે), **વ્યુત્પન્ન** (વિ=વિશેષ+ઉત્પદ=જાણવુ, સમજવું=ન=ભૂ કૃ. પ્ર.,—વિશેષે કરીને જાણેલુ—જાણીતું, માહેર, સમજેલુ.)

સ, સહ સાથે, સરખું:—(૧). **સકળ** (સ=સાથે+કલા=ભાગ,-ભાગ સાથે, સઘળુ, આખું, સર્વ), **સગર્ભ** (સ=સાથે+ગર્ભ,-ગર્ભવાળુ), **સગુણ** (સ=સાથે+ગુણ,-આકાર ભાવાદિક ગુણ સહિત જે હોય તે), **સગુણભક્તિ** (આકાર વગેરે ગુણવાળા ઈશ્વરની ભક્તિ), **સજળ** (સ=સાથે+જળ=પાણી,-પાણી સહિત), **સજીવ** (સ=સાથે+જીવ્=જીવવું+અ=ક્રિ વા. પ્ર.,-જીવવાળુ, જીવતુ), **સજોડું** (સ=સાથે+જોડું,-સ્ત્રી પુરૂષનુ જોડુ, વરવહુ), **સટીક** (સ=સાથે+ટીકા,-ટીકા સહિત, સમજુતી સહિત પુસ્તક), **સદય** (સ=સાથે+દયા,-દયાળુ), **સધવા** (સ=સાથે+ધવ=ધણી+આ=ના. જા. પ્ર,-જેનો ધણી હયાત છે તેવી સ્ત્રી), **સનાથ** (સ=સાથે+નાથ=ધણી,-ધણી સહિત, રક્ષિત), **સનાદ** (સ=સાથે+નાદ=અવાજ,-અવાજ સહિત), **સપુષ્પ** (સ=સાથે+પુષ્પ=ફૂલ,-ફુલ સહિત), **સપ્રેમ** (પ્રેમ સહિત), **સફળ** (ફળ સહિત, લાભદાયક), **સબળ** (બળ સહિત), **સરસ** [સ=સાથે+રસ (રસ્=સ્વાદ લેવો+અ=ક્રિ. વા પ્ર.),-રસ રહિત], **સલજ્જ** (સ=સાથે+લજ્જ્=લાજવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,-લજ્જા સહિત), **સશક્ત** (સ=સાથે+શક્=શક્તિમાન થવું+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,-શક્તિ સહિત, જોરાવર, મજબુત), **સસૈનિક** (સિપાઇ સાથે), **સાક્ષર** (સ=સાથે+અક્ષર,-ભણેલા, વિદ્વાન), **સાદર** (સ=સાથે+આદર=માન,-માન સહિત), **સાનંદ** [સ=સાથે+આનંદ (આ=મર્યાદા+નન્દ્=ખુશી થવુ+અ=ક્રિ. વા પ્ર.),-આનંદ સહિત], **સાનંદાશ્ચર્ય** (સ+આનંદ+આશ્ચર્ય,-આનંદ સાથે આશ્ચર્ય-તાજુબી).

(૨). **સગોત્ર** (સ=સરખુ+ગોત્ર,-એકજ ગોત્રનુ), **સમાન** (સ=સરખુ+મા=માપવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,-સરખા માપવાળુ, બરાબર), **સમાનાર્થ** [સમાન=સરખા+અર્થ,-એકજ અર્થના (શબ્દો)], **સરૂપ** [સ=સરખુ+રૂપ (રૂપ્=દેખાવું+અ=ક્રિ વા. પ્ર.),-સરખુ રૂપ,

એકજ જાતનુ], **સારૂપ્ય** (સરૂપ=સરખુ રૂપ+ય=પણું,–સરખારૂપ-પણું–સમાનતા રૂપ મુક્તિ), **સવર્ણ** [સ=સરખા+વર્ણ (વર્ણ્=રંગવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.)=રંગ, અક્ષર, જાત,–એકજ સ્થાનથી બોલાતા અક્ષર, એકજ જાતનુ].

(૩). **સહકુટુંબ** (સહ=સાથે+કુટુબ,–કુટુબ સહિત), **સહગમન** (સહ=સાથે+ગમ્=જવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સાથે જવુ તે–પતિ મરી ગયાથી તેની સ્ત્રીએ તેના શબ સાથે બળી મરવુ તે, સતી થવુ તે), **સહચરી** (સહ=સાથે+ચર્=જવુ+ઇન્=વાળી,–સાથે જવા વાળી–સખી, બહેનપણી, સહીયર, ધર્મપત્ની), **સહવાસ** (સહ=સાથે+વસ્=વસવુ+અ=ક્રિ વા. પ્ર.,–સાથે વસવુ તે, પરિચય, સબધ), **સહાય** (સહ=સાથે+ઇ–અય્=જવુ+અ=ક્રિ. વા પ્ર.,–સાથે જવું તે, મદદ).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૪). **સકર્મક** [સ=સાથે+કર્મન્ (કૃ=કરવુ)=કર્મ+ક,–જે (ક્રિયાપદ) ને કર્મ સાથે હોય તે], **સકામ** [સ=સાથે+કામ (કમ્=ઇચ્છવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.)=ઇચ્છા,–ઇચ્છા સહિત–ફળની ઇચ્છા સહિત ભક્તિ તે, અને ફળની ઇચ્છા વગરની ભક્તિ તે નિષ્કામ ભક્તિ], **સકારણ** [સ=સાથે+કારણ (કૃ=કરવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર)=હેતુ,–હેતુ સહિત], **સકોપ** [સ=સાથે+કોપ (કુપ્=ગુસ્સે થવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર)=ગુસ્સો,–ગુસ્સા સહિત], **સક્રોધ** [સ=સાથે+ક્રોધ (ક્રુધ્=ગુસ્સે થવુ+અ=ક્રિ વા. પ્ર.)=ગુસ્સો,–ગુસ્સા સહિત, ક્રોધમાં આવેલુ], **સચરાચર** [**સચર** (સ=સાથે+ચર્=ચાલવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–ચાલવાપણા સહિત–જીવવાળા)+**અચર** (અ=નહિ+ચર્=ચાલવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–ચાલવાપણું નથી એવા–જીવ વગરના),–સચર અને અચર પદાર્થમા વ્યાપી રહેલ–પરમેશ્વર], **સચેતન** (સ=સાથે+ચિત્=વિચા-

રવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વિચારવાળુ–જીવવાળુ; જાગૃત, સાવધ), **સધીર** [સ=સાથે+ધીર (ધૃ=ધારણ કરવુ)=ધૈર્ય,–ધૈર્યવાળું], **સપરિવાર** [સ=સાથે+પરિવાર (પરિ+વૃ=ઘેરવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.)=છોકરાછૈયા,–છોકરાછૈયા સાથે], **સપ્રમાણ** [સ=સાથે+પ્રમાણ (પ્ર=શ્રેષ્ઠ+મા=માપવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.)=આધાર,–આધાર સહિત], **સરોષ** [સ=સાથે+રોષ (રુષ્=ગુસ્સે થવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.)=ગુસ્સો,–ગુસ્સાવાળુ, ક્રોધી], **સવા** (**સં.** સપાદ. સ=સાથે+પાદ=પા, એકનો ચોથો ભાગ,–પા સહિત. સવાદશ=દશ+પા), **સવિસ્તર** [સ=સાથે+વિસ્તર (વિ+સ્તૃ=વિસ્તાર પામવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.),–વિસ્તાર સહિત], **સવિસ્મય** [સ=સાથે+વિસ્મય (વિ=વિશેષ+સ્મિ=હસવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર)=આશ્ચર્ય,–આશ્ચર્ય સહિત], **સશોક** (સ=સાથે+શુચ્=શોક કરવો+અ=ક્રિ. વા પ્ર.,–શોકયુક્ત, દુખપીડિત), **સસ્નેહ** (સ=સાથે+સ્નિહ્=પ્યાર થવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–પ્યાર સાથે), **સાંગોપાંગ** (સ+અગ+ઉપાગ,–અગ અને ઉપાગ સહિત, આખુ, મડી સલામત), **સાડા** (**સં.** સાર્ધ સ=સાથે+અર્ધ,–અર્ધ સહિત. સાડાત્રણ=ત્રણ+અર્ધો), **સાનુકૂળ** [સ=સાથે+અનુકૂળ (અનુ=મળતો+કૂલ=કિનારો)=ગમતુ,–અનુકૂળ પડતું, મદદગાર], **સાવધાન** [સ=સાથે+અવધાન (અવ=નીચે+ધા=ધરવુ+અન=ક્રિ. વા પ્ર)=ધ્યાન,–ધ્યાન સહિત, જાગૃત], **સાશ્ચર્ય** [સ=સાથે+આશ્ચર્ય (આ=મર્યાદા+ચર્=જવુ+ય=યો. દ. પ્ર)=અચબો,–અચબા સહિત], **સાષ્ટાંગ** (સ+અષ્ટ=આઠ+અગ,–આઠે અગે), **સેંદ્રિય** (સ=સાથે+ઇંદ્રિય,–ઇંદ્રિયવાળાં).

(૫). **સજાતિ** [સ=સરખી+જાતિ (જન્=જમવુ+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.),–સરખી જાતિનુ, તેજ જાતિનુ], **સધર્મી** [સ=સરખા+ધર્મ (ધૃ=ધારણ કરવુ)+ઇન્=વાળુ,–એક ધર્મવાળા], **સાદૃશ્ય**

[સદૃશ (સ=સરખુ+દૃશ્=જોવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.)=સરખુ, પેઠ+ય= પણું,–મળતાપણું].

(૬). **સહકારી** (સહ=સાથે+કૃ=કરવુ+ઇન=વાળુ,–સાથે કામ કરનાર–મદદગાર), **સહજ** (સહ=સાથે+જન=જન્મવુ+અ=ક. વા. પ્ર,–સાથે જન્મનાર, જન્મથી સાથે હોય તેવુ, સ્વાભાવિક, કુદરતી, સ્વાભાવિક થોડી મહેનતે થાય તેવુ, સુલભ), **સહવર્તમાન** (સહ= સાથે+વર્તમાન (વૃત=હોવું)=હોતું,–સાથે હોતુ, સાથે, જોડે], **સહાધ્યાયી** (સહ=સાથે,+અધિ+ઇ–અય=ભણવુ+ઇન=વાળા,–સાથે ભણવાવાળા–સહપાઠી).

સહોદર (સહ=સરખુ+ઉદર=પેટ,–એક માતાને પેટ જન્મેલા બાળકો).

સત્=સારૂં:—(૧). **સજ્જન** (સત=સારો+જન=માણસ,– ભલો માણસ, સાધુ), **સત્પુરૂષ** (સારો પુરૂષ), **સદભિમાન** (સત=સારી+અભિમાન=ઉંચી લાગણી,–સારી ઉચી લાગણી), **સદાચરણ** (સત=સારી+આચરણ=ચાલ,–સારી ચાલ), **સદાચાર** (સત=સારો+આચાર,–સારો આચાર), **સદ્ગુણ** (સત=સારો+ ગુણ,–સારો ગુણ), **સદ્ગૃહસ્થ** (સત=સારો+ગૃહસ્થ=આબરૂદાર,– સારો આબરૂદાર, માનવતો પુરૂષ), **સદ્ગ્રંથ** (સત=સારૂ+ગ્રંથ= પુસ્તક,–સારૂ પુસ્તક), **સદ્વસ્તુ** (સત=સારી, ખરી+વસ્તુ=ચીજ, દ્રવ્ય, પદાર્થ, નાટક વગેરેનો વિષય,–સારી વસ્તુ, ખરી વસ્તુ), **સદ્વાસના** (સત=સારી+વાસના=ઇચ્છા, સારી ઇચ્છા), **સત્સંગ** (સત=સારી+સંગ=સોબત,–સદ્ગુણીની સોબત), **સન્માર્ગ** (સત= સારો+માર્ગ=રસ્તો,–સારો રસ્તો), **સન્મિત્ર** (સત=સાચો+મિત્ર,– સાચો મિત્ર).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **સચ્ચરિત** [સત્+સારૂ+ચરિત (ચર્=ચાલવુ)=આચરણ,—સારા આચરણવાળુ], **સચ્ચિદાનંદ** [સત્ (અસ=હોવુ)= નિત્ય+ચિત્ (ચિત્=વિચારવુ)=જ્ઞાન સ્વરૂપ+આનંદ (આ=મર્યાદા+નદ્=ખુશી થવુ+અ=ક્રિ. વા પ્ર.)=સુખમય,—નિત્ય, જ્ઞાન સ્વરૂપ, અને સુખમય બ્રહ્મ], **સત્કર્મ** [સત્=સારા+કર્મ (કૃ=કરવુ)= કામ,—સારા કામ, પરોપકારના કૃત્યો], **સત્કાર** (સત્=સારૂ+કૃ= કરવુ+અ=ક્રિ વા. પ્ર ,—આદરમાન), **સત્કૃતિ** (સત્=સારૂ+કૃ=કરવુ+તિ=ક્રિ વા. પ્ર.,—સારૂ કૃત્ય, પુણ્યકૃતિ), **સત્ક્રિયા** [સત્= સારા+ક્રિયા (કૃ=કરવુ)=કામ,—સારા કામ, રૂડાં આચરણ], **સત્ત્વ** [સત્ (અસ્=હોવુ, થવુ)=હોતું, થતું, સાચું, સારૂ+ત્વ=પણુ,— હોવાપણુ, થવાપણુ, દ્રવ્ય, સાર, રસ, બળ, પ્રકૃતિના ત્રણ ગુણ (સત્ત્વ, રજ, અને તમ) માનો એક ગુણ], **સદ્ગતિ** (સત્=સારૂ+ ગમ્=જવુ+તિ=ક્રિ. વા પ્ર ,—મુવા પછીની સારી ગતિ, ઉદ્ધાર, મોક્ષ), **સદ્ધર્મ** [સત્=સાચો+ધર્મ (ધૃ=ધારણ કરવુ),—સાચો ધર્મ, સદાચાર], **સદ્બુદ્ધિ** (સત્=સારી+બુધ્=સમજવુ+તિ=ક્રિ વા પ્ર.,— સારી બુદ્ધિ), **સદ્ભાવ** (સત્=સારૂ+ભૂ=હોવુ+અ=ક્રિ વા. પ્ર.,— સારી ઇચ્છા), **સદ્વર્તન** (સત્=સારૂ+વૃત્=વર્તવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર ,—સારૂ વર્તવુ તે, સારી ચાલચલગત).

સમ્ સાથે, સારૂં, બિલકુલ:—(૧) **સંક્રમણ** (સમ્+ક્રમ્= એક ઠેકાણે રહેલાનુ બીજે ઠેકાણે જવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,—સૂર્ય અને પૃથ્વીની વચ્ચે એક લીટીમા ગ્રહોનુ આવવુ તે), **સંક્ષિપ્ત** (સમ્+ ક્ષિપ્=ટુંકુ કરવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,—ટુંકુ કરેલુ), **સંગમ** (સમ્+ ગમ્=એકઠું મળવુ+અ=ક્રિ. વા પ્ર.,—એકઠું મળવુ તે, નદી વગે-

રેનો એક ઠેકાણે સંગમ), **સંગ્રહ** (સમ્+ગ્રહ્=સંઘરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સંઘરવુ તે, સંઘરો, સંચય, સમૂહ), **સંગ્રહસ્થાન** (સંગ્રહ+સ્થાન=ઠેકાણું,–જે ઠેકાણે દેશ પરદેશના જોવાલાયક પદાર્થો સંઘરી રાખવામાં આવ્યા હોય તે), **સંચિત** (સમ્+ચિ=સંગ્રહ કરવો+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–સંગ્રહ કરેલુ, સંચિત કર્મ), **સંતાપ** (સમ્+તપ્=તપવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–તાપ, ગરમી, દુઃખ), **સંદેશ** (સમ્+દિશ્=સંદેશો કહેવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સંદેશો), **સંધાન** (સમ્+ધા=એકઠું કરવું+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–એકઠું કરવું તે, સાંધણ), **અનુસંધાન** (અનુ=પાછળ+સંધાન=સાંધણ,–એકની સાથે બીજાનુ સંધાવુ, લાગેલાગ મેળવી દેવો, સંબંધ મેળવી દેવો), **સંધિ** (સમ્=સાથે+ધા=ધારણ કરવુ,–સાથે ધારણ કરવુ તે, સંધાણ, અક્ષરોનુ એકબીજા સાથે જોડાવુ તે, મલાહ), **સમસ્ત** (સમ્=બિલકુલ+અસ્=ફેંકવું+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–સઘળુ), **સમાગમ** (સમ્=સાથે,+આ+ગમ્=આવવું+અ=ક્રિ. વા પ્ર.,–સાથે આવવુ તે, સોબત, સહવાસ), **સમાચાર** (સમ્=સાથે,+આ+ચર્ = આચરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–આચરવું તે, ખબર, હાલત વિષે પૃછગાછ કરવી તે), **સમાધાન** (સમ્+આ+ધા=તકરાર ભાગવી+અન=ક્રિ વા પ્ર,–તકરાર ભાગવી તે, નિવેડો), **સમાન** (સમ્=સાથે+અન્=શ્વાસ લેવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર,–પાંચ પ્રાણ વાયુમાંનો એક, જે આખા શરીરમા વ્યાપ્ત છે તે), **સમાપ્ત** (સમ્=સુંદર રીતે,+આપ્=મેળવવુ+ત=ભૂ. કૃ પ્ર,–સુંદર રીતે મેળવેલુ, છેડો), **સમારંભ** (સમ્=સુંદર રીતે,+આ+રભ=શરૂ કરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સુંદર રીતે શરૂ કરવુ તે, પ્રારંભ, શરૂઆત), **સમાસ** (સમ્=સાથે+અસ્=ફેંકવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર,–બે કે વધારે શબ્દો મળીને એક શબ્દ બનવો તે), **સમુદય** (સમ=સાથે,+ઉદ્+અય્=ઊગવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર, સાથે ઊગવુ તે, જથ્થો, સમૂહ), **સમૃદ્ધિ** (સમ્=

ઘણું+ઋદ્ધિ=સંપત્તિ, દોલત,–ઘણી સપત્તિ), **સંપત્તિ** (સમ્+પદ્=મેળવવુ+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–મેળવવું તે, દોલત, અતિ વૈભવ), **સંપાદન** (સમ્+પદ્=મેળવવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–મેળવવું તે), **સંપાદક** (સમ્+પદ્ = મેળવવુ+અક=ક. વા. પ્ર.–મેળવનાર), **સંપુટ** (સમ્=સાથે+પુટ=પોલાણ,–એક ચત્તુ રાખી તે ઉપર બીજુ ઉધુ રાખેલું કોડિયુ), **સંબધ** (સમ્=સાથે+બધ્=બાધવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સાથે બાધવુ તે, વળગણ, સગાઇ), **સંભાષણ** (સમ્=સાથે+ભાષ્=કહેવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વાતચીત, પરસ્પર ભાષણ), **સંભ્રમ** (સમ્=ઘણો+ભ્રમ્=ભમવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–અતિશયભ્રમ, ભ્રાન્તિ, બહાવરાપણુ), **સંમાન** (સમ=સારૂ+માન્=માન આપવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સારૂ માન આપવું તે, સત્કાર), **સંમુખ** (સમ્=સાથે+મુખ,–મો સામે, રૂબરૂ, સમક્ષ, કને), **સંયમ** (સમ્=સાથે+યમ્=રોકવુ+અ=ક્રિ વા. પ્ર.,–બધન, ઇંદ્રિયો વગેરેનો નિગ્રહ), **સંલગ્ન** (સમ્=સાથે+લગ્=જવુ+ન=ભ. કૃ. પ્ર.,–જોડેલુ, એકઠું કરેલુ), **સંવાદ** (સમ્=સાથે+વદ્=બોલવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–પરસ્પર ભાષણ થવા તે, વાદવિવાદ), **સંસ્થાન** (સમ્=સુદર રીતે+સ્થા=રહેવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–રહેવુ તે, રાજ્ય, મુલક, પરદેશીઓએ વસાવેલુ થાણુ).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **સંકટ** (સમ્=સાથે+કટ્=જવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સાકડ, દુખ, આફત), **સંકર** (સમ્=સાથે+કૃ=કરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ભેળા થવુ તે, મિશ્રણ, એક જાતના પુરૂષથી તેનાથી ભિન્ન જાતિની સ્ત્રીને પેટે પેદા થયેલી સતતિ), **સંકલના** (સમ્=સાથે+કલ્=જવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર+આ=ના. જા. પ્ર.,–યોજના), **સંકલ્પ** (સમ્=સારૂ+કલ્પ્=યોજના કરવી+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સારી યોજના

કરવી તે, ઇચ્છા, ઠરાવ, ઇષ્ટાર્થની સિદ્ધિ માટે "આ આમ કરવુ" એવો મનનો એક વ્યાપાર), **સંકુચિત** (સમ્+કુચ્=સકોચ પામવો+ઇત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–સકોચ પામેલુ, નહિ ઉઘડેલુ, બીડાયલું), **સંકેત** (સમ્+કિત્=નિશાન કરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–મનનો ભાવ પ્રકટ કરવાને કરેલો હાથ વગેરેનો ઇસારો, સાન, કોઇ કામ માટે અજાણથી કરી રાખેલી ગોઠવણ), **સંકોચ** (સમ્+કુચ્=સકોચ પામવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સકડાશ, આચકો ખાવો તે), **સંક્રાન્તિ** (સમ્=સાથે+ક્રમ=જવુ+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–સૂર્ય અને ગ્રહોનુ એક રાશિમાથી બીજી રાશિમા જવુ તે), **સંક્ષેપ** (સમ્+ક્ષિપ્=ટુકુ કરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–ટુંકુ કરવુ તે, ટુકાણ), **સંખ્યા** (સમ્+ખ્યા=ગણવુ+અ=ક્રિ. વા પ્ર.+આ–ના જા. પ્ર ,–ગણીને કહેવુ તે), **સંગતિ** (સમ્+ગમ્=એકઠું મળવુ+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–એકઠું મળવુ તે, સોબત, દોસ્તી), **સંગ્રહણી** (સમ્=સાથે+ગ્રહ્=જવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.+ઈ=ના. જા પ્ર ,–સઘરણી, પેટમા અમળાઈ લોહી અને આમ પડે તે રોગ, અતિસાર, મરડો), **સંઘાત** (સમ્=સુદર રીતે+હન્=મારવુ,–સુદર રીતે મારવુ તે, ટોળુ, સાથ–સગાથ), **સંચય** (સમ્+ચિ=સગ્રહ કરવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સંગ્રહ, સમૂહ, ઢગલો), **સંજ્ઞા** (સમ્+જ્ઞા=સજ્ઞા કરવી, નામ પાડવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ચેતના, નામ, હાથ વગેરેથી ઇસારો કરવો તે), **સંતુષ્ટ** (સમ્+તુષ્=સતોષ પામવો+ત=ભૂ કૃ. પ્ર ,–સતોષ પામેલુ, ખુશ થયેલુ), **સંતોષ** (સમ્+તુષ્=સતોષ પામવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સતોષ, તૃપ્તિ, મનનુ સ્વસ્થપણુ), **સંદિગ્ધ** (સમ્=સુદર રીતે+દિહ્=લીપવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર ,–સારી રીતે લીપેલું, સદેહવાળુ), **સંદેહ** (સમ્=સુદર રીતે+દિહ્=લીપવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સારી રીતે લીપવુ તે, શક, સશય), **સંધ્યા** (સમ્=સાથે+ધા=ધારણા કરવું+ય=યો. દ. પ્ર.+આ=ના. જા.

પ્ર.,–સાથે ધારણ કરનારી–જોડનારી, દિવસ અને રાત, કે રાત અને દિવસને જોડતો વખત, સાંજ કે સવાર), **સંધ્યા** (સમ્=સુંદર રીતે+ધ્યૈ=ધ્યાન ધરવુ,–બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, અને વૈશ્યે સવારે, બપોરે, અને સાંજે ધરવાનુ ધ્યાન કર્મ તે), **સંનિધાન** (સમ્=સાથે,+નિ+ધા=રાખવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સાથે રાખવું તે, પાસે, નજીક), **સંનિપાત** (સમ્=ઘણુ+નિ=નીચે+પત્=પડવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–લવારી, બેભાનપણુ થાય છે તે રોગ), **સંન્યાસ** (સમ્=બિલકુલ,+નિ+અસ્=ત્યાગ કરવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સસાર ત્યાગ કરવો તે, ચતુર્થાશ્રમ), **સમક્ષ** (સમ્=સાથે+અક્ષિ=આખ,–આખ પાસે, રૂબરૂ), **સમગ્ર** (સમ્=સાથે+અગ્ર=આગેવાન,–સઘળુ, સમસ્ત, પૂર્ણ), **સમર્થ** [સમ્=સાથે+અર્થ (અર્થ્=માગવુ+અ=ક્રિ વા. પ્ર.)=દોલત,–પૈસાદાર, જોરાવર], **સમર્થન** (સમ્=સાથે+અર્થ્=માગવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,– તકરાર, બચાવ), **સમર્પણ** (સમ્=સુદર રીતે+અર્પ્=આપવુ+અન= ક્રિ. વા. પ્ર.,–સુંદર રીતે આપવુ તે, તન, મન, ધન ઇત્યાદિ દેવ ગુરૂને સ્વાધીન કરવુ તે), **સમાધિ** (સમ્+આ+ધા=ઉંડુ ધ્યાન ધરવુ+ક્રિ. વા. ક્વિપ્ પ્રત્યય,–ઉંડુ ધ્યાન ધરવુ તે, પ્રાણવાયુને બ્રહ્માડમા ચઢાવી સ્થિર રાખવો તે), **સમાવેશ** (સમ્+આ+વિશ્=પ્રવેશ કરવો, દાખલ થવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–દાખલ થવુ તે, સમાસ, જગ્યા, વગ), **સમાસક્ત** [સમ્=સાથે+આસક્ત (આ+સજ્+ત),–પ્યારથી રહેલુ તે), **સમાહાર** (સમ્=સાથે+આ=મર્યાદા+હૃ=લઇ જવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–સમૂહ, સગ્રહ, જથ્થો), **સમુચ્ચય** (સમ્=સાથે+ઉત્=ઉપર+ચિ=એકઠુ કરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–જથ્થો), **સંપદ** (સમ્+પદ્=મેળવવુ+ક્રિ. વા. ક્વિપ્ પ્રત્યય,–સપત્તિ, સપત, આબાદી), **સંપન્ન** (સમ્+પદ્=મેળવવુ+ન=ભૂ. કૃ. પ્ર ,–મેળવેલું, સપત્તિવાળુ, સપૂર્ણ), **સંપૂર્ણ**

(સમ્=સાથે+પૂર્=પૂરું કરવુ+ન=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–પૂરૂ કરેલુ, બધુ, આખુ, પૂરૂ), **સંપ્રદાન** [સમ્=સુદર રીતે,+પ્ર+દા=આપવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.,–આપવું તે, દાન, ગૌણકર્મ (ચતુર્થી વિભક્તિનો અર્થ)], **સંપ્રદાય** (સમ્=સાથે,+પ્ર+દા=આપવુ+ય=યો. દ. પ્ર.,–ગુરૂ પરંપરાથી ચાલ્યો આવેલો ઉપદેશ, ગુરૂ પરપરાથી ચાલ્યા આવેલા ઉપદેશયુક્ત માણસ), **સંબોધન** (સમ્+બુધ્=બોલાવવુ+અન=ક્રિ વા. પ્ર.,–બોલાવવુ તે, સબોધન વિભક્તિ), **સંભવ** (સમ્+ભૂ=સંભવવુ, માનવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સભવવુ તે, બની શકે તેવી સ્થિતિ, શક્યતા), **સંભાર** (સમ્=સાથે+ભૃ=ભરવુ+અ=ક્રિ વા. પ્ર.,–તૈયારી, અથાણામા ભરવાનો મસાલો–મેથી, મરચા, હીંગ, મીઠું વગેરે), **સંભાવના** (સમ્+ભૂ=માનવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.+આ=ના.જા પ્ર.,–માનવુ તે, સભવ, આદરમાન, એ નામનો એક અલકાર), **સભાવિત** (સમ્+ભૂ=માનવુ, બની શકે એવુ ધારવુ+ઇત=ભૂ. કૃ. પ્ર,–માનેલુ, બની શકે એવુ ધારેલુ, આબરૂદાર), **સંમત** (સમ્+મન્=માનવું, કબુલ કરવુ+ત=ભૂ. કૃ પ્ર.,––માનેલુ, કબુલ કરેલુ), **સંમતિ** (સમ્+મન્=માનવુ+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર,–માનવુ તે, મળતાપણું, કબુલાત), **સંમાર્જની** (સમ્=સુદર રીતે+મૃજ્=વાળવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર.+ઇન્=વાળી,–સાવરણી), **સંયુક્ત** (સમ્=સાથે+યુજ્=જોડવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર,–સાથે જોડેલુ, સયોગ કરેલુ), **સંયોગ** (સમ્+યુજ્=ભેગા મળવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–ભેગા મળવુ તે, સબધ, મેળાપ, મિશ્રણ; સજોગ), **સંયોગીકરણ** [સયોગ=મિશ્રણ+કરણ (કૃ=કરવુ+અન=ક્રિ. વા પ્ર.)=કરવુ તે,–મિશ્રણ કરવુ તે, (પૃથક્કરણથી ઉલટું)], **સંયોજિત** (સમ્+યુજ્=જોડવુ+ઇત=ભૂ. કૃ. પ્ર,–જોડેલુ, યોજેલુ), **સંરક્ષણ** [સમ્=બિલકુલ+રક્ષણ (રક્ષ્+અન),–બિલકુલ રક્ષણ, બચાવ], **સંરક્ષિત** (સમ્=બિલકુલ+રક્ષ્=રક્ષણ કરવું+

ક્ષત=ભૂ. કૃ. પ્ર,–બિલકુલ રક્ષણ કરેલુ, બચાવાયલુ), **સંવૃદ્ધિ** (સમ્=બિલકુલ+વૃધ્=વધવું+તિ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–વધારો, આબાદી), **સંશય** (સમ્=સાથે+શી=સુવુ+અ=ક્રિ વા. પ્ર,–શક, વહેમ, ભય), **સંશોધન** (સમ્=સુંદર રીતે+શુધ્=શોધવુ+અન=ક્રિ. બ. પ્ર,–સારી રીતે શોધવુ તે, શુદ્ધ કરવુ તે, સાફ કરવુ તે). **સંસર્ગ** (સમ્+સૃજ્=જોડવુ, સમાગમ કરવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર,–જોડવું તે, સ્પર્શ, સયોગ, સંબધ–વહેવાર, પરિચય), **સંસાર** (સમ્=સાથે+સૃ=જવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સાથે જવું તે–માણસ મરી જવાથી એનો સસાર એની સાથેજ ચાલ્યો ગયો ગણાય, વિશ્વ, દુનિયા), **સંસ્કાર** [સમ્+કૃ=સુદર કરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર,–સુદર કરવુ તે, જે કર્મક્રિયાથી મનુષ્ય શુદ્ધ થઈ ઉચ્ચત્વને પામે છે તે, ધર્મવિધિ. દ્વિજને માટે ૧૬ સસ્કાર કહેલા છે (**સમ્** સાથે **કૃ** ધાતુ આવતાં વચમા **સ્** વધે છે)], **સંસ્કૃત** (સમ્+કૃ=સુદર કરવુ+ત=ભૂ કૃ. પ્ર,–સુદર કરેલ, સુધારેલ, સુધારેલી ભાષા=ગીર્વાણભાષા), **સંસ્થા** (સમ્=સુદર રીતે+સ્થા=ઉભા રહેવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર+આ=ના જા.પ્ર.,–ન્યાયના રસ્તામા રહેવુ તે,મડળ,સમાજ,વ્યક્તિ,નાશ,છેડો,અત) **સંહાર**(સમ્+હૃ=નાશ કરવો+અ=ક્રિ.વા.પ્ર,–નાશ, પ્રલય), **ઉપસંહાર** (ઉપ+સમ્+હૃ=સારી રીતે હરવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર,–સમાપ્તિ, સગ્રહ), **સંહિતા** (સમ્=સાથે+ધા=મૂકવુ=ત=ભૂ કૃ. પ્ર+આ=ના. જા પ્ર.–સાથે મૂકેલું, એકઠું કરેલુ. વેદની સહિતા કહેવાય છે, કેમકે પ્રથમ તેના મત્રો છૂટા છૂટા ચાલતા હતા, તેને વેદ વ્યાસે અનુક્રમે ગોઠવીને હાલના આકારમા મૂક્યા છે).

સમ્ની સાથે કોઈપણ વ્યજન આવે છે, ત્યારે ગુજરાતીમાં **સં** લખાય છે.

સુ સારૂં, ઘણું:—(૧). સુકંદ (સુ=સારો+કંદ=કાંદો,–સારા કાંદાવાળુ), **સુકાળ** (સારો વખત, સોઘવારી), **સુકુમાર** (સુ=ઘણું+કુમાર=કોમળ,–ઘણુ કોમળ, સારી કુમાર અવસ્થાવાળુ), **સુ-કોમળ** (સુ=ઘણુ+કોમળ=પોચું, ઘણુજ નરમ), **સુકૃત** [સુ=સારૂ+કૃત (કૃ+ત)=કામ,–સારા કામ, સત્કર્મ], **સુકૃતિ** [સુ=સારા+કૃતિ (કૃ+તિ)=કામ,–સારા કામ, સત્કર્મ], **સુગંધ** (સારી વાસ, ખુશ-બો), **સુગમ** (સુ=સારૂ+ગમ્=જવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–સહેલથી જવાય તેવુ, સમજાય તેવુ), **સુઘડ** (સુ=સારૂ+ઘડ=ઘડવુ,–સારી રીતે ઘડેલુ–સ્વચ્છ, ચતુર, વિવેકી), **સુજન** (સુ=સારો+જન (જન્+અ)=માણસ,–સારો માણસ, સદ્‌ગુણી), **સુજાણ** (ઘણું જાણનાર, હોશિયાર, પ્રવીણ), **સુજાતિ** [સુ=સારી+જાતિ (જન્–જા+તિ),–સારી જાત-વાળુ], **સુતનુ** (સુ=સારૂ+તનુ=શરીર,–સારા શરીરવાળુ, નાજુક, સુદર સ્ત્રી), **સુતલ** (સારૂ તળિયુ, સાત પાતાળ પૈકી ત્રીજુ), **સુદૃઢ** (ઘણુ મજબુત), **સુધારો** (સારો ધારો, ફેરફાર થઇને શુદ્ધ થવુ તે, સારી સ્થિતિમા આવવુ તે), **સુનીતિ** [સુ=સારી+નીતિ (ની+તિ),–સારી નીતિ], **સુપાત્ર** [સુ=સારો+પાત્ર (પા+ત્ર)=લાયક માણસ,–સારો લાયક માણસ, ખાનદાન], **સુપુત્ર** (સારો દીકરો), **સુફલ** (સારૂ ફળ), **સુરસ** (સુ=સારો+રસ્=સ્વાદ લેવો+અ=ક્રિ. વા. પ્ર ,–સારો સ્વાદ, સારો રસ), **સુરૂપ** (સુ=સારૂ+રૂપ્=દેખાવુ+અ=ક્રિ વા. પ્ર ,–સારૂ રૂપ, સારા રૂપવાળું–મનોહર, સુદર, દેખાવડુ), **સુલક્ષણ** [સુ=સારા+લક્ષણ (લક્ષ્+અન),–સારા લક્ષણવાળુ], **સુલભ** (સુ=સહેલથી+લભ્=મેળવવુ+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સહેલથી મેળવી શકાય તેવુ), **સુલોચન** [સુ=સારી+લોચન (લોચ્+અન)=આખ,–સારી આખવાળુ, હરણ], **સુવચન** (સુ=સારૂ+વચ્=બોલવુ+અન=ક્રિ વા. પ્ર ,–સારી રીતે બોલવુ તે, રૂડુ ભાષણ), **સુવર્ણ** (સુ=સારો+વર્ણ્=

રંગવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સારા રંગનું–સોનું), **સુવાસ** (સુ=સારો+વસ્=વસવું+અ=ક્રિ. વા. પ્ર.,–સારો નિવાસ, સારૂં રહેઠાણ), **સુવાસ** (સુ=સારી+વાસ=ગંધ, બો,–સારી ગંધ, ખુશબો), **સુવૃત્ત** (સુ=સારી+વૃત્=હોવું, વળવું+ત=ભૂ કૃ. પ્ર.,–સારી ચાલનું, સારૂં વર્તુળ), **સુશીલ** (સુ=સારો+શીલ=સ્વભાવ,–સારા સ્વભાવનું), **સુહૃદ** (સુ=સારૂં+હૃદય,–જેનું સારૂં હૃદય છે તે–ભાઇબંધ, મિત્ર, દોસ્ત).

સુનું અપભ્રંશરૂપ **સ** થાય છે **સ**=સારૂં, ઘણું ઉદાહરણ–**સકરમી** (સારા કર્મવાળો), **સકાળ** (સારો વખત, સોંઘવારી), **સકોમળ** (ઘણું કોમળ), **સજાત** (સારી જાતનું, કુલીન), **સપૂત** (સારો દીકરો), **સબુદ્ધિ** (સારી બુદ્ધિ), **સભર** (ઘણું ભરેલું, ભરપૂર), **સમુરત** (સારૂં મુહૂર્ત), **સવા** (સારોના), **સવેળા** (સારો વખત, વખતસર).

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨) **સુકર્મ** [સુ=સારૂં+કર્મ (કૃ=કરવું+મન્=ક્રિ વા પ્ર.)=કામ,–સારૂં કામ], **સુકીર્તિ** [સુ=સારો+કીર્તિ (કૃત્=વખાણવું)=યશ, ખ્યાતિ, આબરૂ,–સારો યશ, સારી નામના], **સુક્રિયા** [સુ=સારી+ક્રિયા (કૃ=કરવું)=કામ,–સારી ક્રિયા, સારૂં કામ], **સુચરિત** (સુ=સારી+ચર્=ચાલવું+ઇત=ભૂ કૃ. પ્ર.,–સારી ચાલ), **સુજ્ઞ** (સુ=સારી રીતે+જ્ઞા=જાણવું+અ=ક વા પ્ર.,–સારી રીતે જાણનાર, સુજાણ), **સુદર્શન** (સુ=સારૂં+દર્શ્=જોવું+અન=ક્રિ વા પ્ર.,–જોવામાં સારું, વિષ્ણુનું ચક્ર), **સુધા** (સુ=સારૂં+ધા=ધારણ કરવું+અ=ક્રિ વા પ્ર+આ=ના જા પ્ર.,–અમૃત), **સુધાકર** (ચંદ્ર), **સુધીર** [સુ=ઘણો+ધીર (ધૃ=ધારણ કરવું)=ધૈર્યવાન,–ઘણો ધૈર્યવાન, દૃઢ, ઘણો બહાદુર], **સુબુદ્ધિ** [સુ=સારી+બુદ્ધિ (બુધ્+તિ)=અક્કલ,–સારી અક્કલ], **સુબોધ** [સુ=સારૂં+બોધ (બુધ્+અ)=જ્ઞાન,–સારૂં જ્ઞાન], **સુભગ**

[સુ=સારો+ભગ (ભજ્+અ)=નસીબ,–સારો નસીબદાર, ભાગ્યવાન], **સુભાગ્ય** [સુ=સારૂં+ભાગ્ય (ભજ્+ય)=નસીબ,–સારૂં નસીબ], **સુભાષિત** (સુ=સુંદર રીતે+ભાષ્=બોલવું, કહેવું+ઇત=ભૂ. કૃ. પ્ર.,–સારી રીતે બોલેલું, સારી રીતે કહેલું, સારૂં ભાષણ), **સુમતિ** [સુ=સારી+મતિ (મન્+તિ)=બુદ્ધિ,–સારી બુદ્ધિ], **સુમિત્ર** [સુ=સારો+મિત્ર (મિદ્=ચાહવું)=ભાઈબંધ,–સારો ભાઈબંધ], **સુમિત્રા** (સુમિત્ર+આ=ના. જા પ્ર.,–દશરથની એક સ્ત્રી, લક્ષ્મણની માતા), **સુલલિત** (સુ=ઘણું+લલિત (લલ્+ઇત)=મોહક,–ઘણું મોહક, મનોહર, ઘણુંજ સુંદર), **સુવાક્ય** (સુ=સારૂં+વચ્=બોલવું+ય=યો. દ. પ્ર.,–સારૂં બોલવું તે, સારૂં વાક્ય, સારૂં ભાષણ), **સુવાસિત** (સુ=સારી+વાસિત=વાસવાળું,–સારી વાસવાળું), **સુવાસિની** [સુ=સારા+વાસ (વસ્=પહેરવું+અ=ક્રિ વા. પ્ર.)=વસ્ત્ર+ઇન્=વાળું+ઈ=ના જા પ્ર.,–સારા વસ્ત્રવાળી, જેનો ધણી જીવતો છે તે સ્ત્રી–સોહાસણ], **સુશિક્ષિત** (સુ=સારૂં+શિક્ષ્=શીખવું+ઇત=ભૂ કૃ પ્ર.,–સારી રીતે શીખેલું, સારૂં કેળવાયલું), **સુશોભિત** (સુ=ઘણું+શુભ્=શોભવું+ઇત=ભૂ કૃ પ્ર,–ઘણું શોભિતું, સુંદર), **સુસ્વર** (સુ=સારૂં+સ્વૃ=અવાજ કરવો+અ=ક્રિ વા પ્ર,–સારા અવાજનું), **સ્વલ્પ** (સુ=ઘણું+અલ્પ=થોડું,–ઘણું થોડું), **સ્વસ્તિ** (સુ=સારૂં+અસ્=હોવું+તિ=ક્રિ વા. પ્ર,–કલ્યાણ થાઓ આશીર્વાદ અને ક્ષેમપણું બતાવનાર અવ્યય), **સ્વાગતા** (સુ=ભલે,+આ+ગમ=આવવું+ત=ભૂ કૃ પ્ર +આ=ના. જા પ્ર,–ભલે આવ્યા, મળવા આવનારને જે વિવેક બતાવવો તે).

स्व પોતાનું:—(૧) **સ્વકીય** (પોતાનું, ખુદનું), **સ્વકીયા** (પોતાની પરણિયત સ્ત્રી), **સ્વકુટુંબ** (પોતાનું કુટુંબ), **સ્વગૃહ** (સ્વ=પોતાનું+ગૃહ=ઘર,–પોતાનું ઘર), **સ્વચ્છંદ** (સ્વ,+છંદ=ઇચ્છા,–

પોતાની ઇચ્છા, સ્વાધીન), **સ્વજન** (પોતાનુ માણસ, પોતાથી દૂરનો સગો), **સ્વજાતિ** (પોતાની જાત), **સ્વજાતીય** (પોતાની જાતનુ), **સ્વતઃ** (પોતાની મેળે, પોતાથી, જાતે), **સ્વતંત્ર** (સ્વ,+ તંત્ર=તાબે,-પોતાને તાબે, સ્વાધીન), **સ્વતંત્રતા** (સ્વતંત્ર,+તા=પણું,- સ્વતંત્રપણુ, સ્વતંત્રતાનો ખરો અર્થ એ છે કે બીજાને દુઃખ ન દેતા પોતાની મરજી પ્રમાણે ચાલવુ તે), **સ્વદેશ** (પોતાનો મુલક), **સ્વધામ** (સ્વ,+ધામ=ઠેકાણુ,-પોતાનુ ઠેકાણુ, સ્વર્ગ), **સ્વનગર** (પોતાનુ નગર), **સ્વનાશ** (પોતાનો નાશ), **સ્વભૂમિ** (પોતાનો દેશ), **સ્વરક્ષણ** (પોતાનુ રક્ષણ), **સ્વરૂપ** (પોતાનુ રૂપ, ચહેરો, સ્વભાવ), **સ્વવશ** (પોતાને તાબે), **સ્વહિત** (પોતાનુ કલ્યાણ), **સ્વાધીન** (સ્વ,+આધીન=તાબે,-પોતાને તાબે, સ્વતંત્ર), **સ્વાધ્યાય** (સ્વ,+અધ્યાય=પાઠ,-પોતાનો પાઠ), **સ્વાભિમાન** (સ્વ+અભિમાન,-પોતાની આબરૂની દરકાર, ટેક), **સ્વાર્થ** (સ્વ+અર્થ,-પોતાનો અર્થ, પોતાની મતલબ), **સ્વીકૃત** (સ્વ+કૃ=કબુલ કરવુ+ત=ભૂ. કૃ. પ્ર ,-કબુલ કરેલુ), **સ્વીય** (પોતાનુ), **સ્વેચ્છા** (સ્વ+ઇચ્છા,- પોતાની ઇચ્છા, પોતાની મરજી)

ધોરણ સાતમા માટે.

(૨). **સ્વકર્તવ્ય** [સ્વ=પોતાનુ+કર્તવ્ય (કૃ+તવ્ય)=કામ, ફરજ,-પોતાની ફરજ], **સ્વકલ્પિત** (સ્વ=પોતાનું+કલ્પ્=અનુમાન કરવુ+ઇત=ભૂ કૃ પ્ર.,-પોતાનુ અનુમાન કરેલુ, પોતાની કલ્પનાનુ), **સ્વકૃત્ય** [સ્વ,+કૃત્ય (કૃ+ત્ય)=કામ, ફરજ,-પોતાની ફરજ], **સ્વધર્મ** [સ્વ,+ધર્મ (ધૃ=ધારણ કરવુ+મન્=ક્રિ વા પ્ર),-પોતાનો ધર્મ], **સ્વપ્રકાશક** (સ્વ=પોતાનુ,+પ્ર+કાશ્=પ્રકાશવુ+અક=ક. વા. પ્ર.,-પોતાના તેજથી પ્રકાશનાર), **સ્વભાવ** [સ્વ=પોતાનો+ભાવ (ભૂ+અ)= ગુણ,-પોતાનો ગુણ, પ્રકૃતિ, કુદરત), **સ્વભાષા** (સ્વ+ભાષ્+અ+

આ,–પોતાની ભાષા, માતૃભાષા), **સ્વરાજ્ય** [સ્વ+રાજ્+ય,–પ્રજા-સત્તાકરાજ્ય, દેશીનું (પરદેશીનુ નહિ) રાજ્ય], **સ્વરાષ્ટ્ર** (સ્વ,+ રાષ્ટ્ર (રાજ=પ્રકાશવું)=દેશ,–પોતાનો દેશ], **સ્વસ્થ** (સ્વ,+સ્થ (સ્થા=રહેવુ+અ=ક. વા. પ્ર)=રહેનાર,–હતો તેમ ને તેમ રહેનાર, ગભરાયા વગર રહેનાર, શાન્ત), **અસ્વસ્થ** (અશાન્ત, રોગી, દુખી), **સ્વાર્પણ** (સ્વ,+અર્પ્=આપવુ+અન=ક્રિ. વા. પ્ર ,–જાતનો ભોગ આપવો તે), **સ્વાશ્રય** [સ્વ,+આશ્રય (આ+શ્રિ+અ)=આધાર,–પોતાનોજ આધાર–ટેકો], **સ્વીકાર** (સ્વ+કૃ=કબુલ કરવુ+અ= ક્રિ વા પ્ર ,–કબુલ કરવુ તે, કબુલત), **સ્વોપાર્જિત** [સ્વ=પોતે+ ઉપાર્જિત (ઉપ+અર્જ્=મેળવવુ+ઇત=ભૂ કૃ પ્ર.)=મેળવેલુ,–પોતે મેળવેલુ (ધન વગેરે)]

ફારસી આશ્રય.

कम ઓછું:—**કમઅક્કલ** (ઓછી બુદ્ધિવાળો), **કમકદર** (કમ=થોડી+અ૦ કદ્ર=બુજ,–થોડી બુજ કરનાર), **કમકૌવત** (કમ,+ કૌવત=બળ,–બળ વિનાનુ, અશક્ત), **કમખરચ** (ઓછો ખરચ, કરકસર), **કમજબાન** (કમ,+જબાન=જીભ, બોલી, ભાષા,–થોડુ બોલનાર, ભુંડુ બોલનાર), **કમજાત** (કમ=હલકી+જાત,–હલકા કુટુબનુ, વર્ણસંકર, હરામી), **કમજાદ** (ઓછુ વધતું), **કમજુસ્ત** (ઓછી શક્તિનુ, કાયર), **કમજોર** (ઓછા બળવાળુ, અશક્ત), **કમતર** (ઘણું ઓછુ), **કમતરીન** (સૌથી ઓછુ) સસ્કૃત **तर** અને **तम** પ્રત્યયના અર્થમા ફારસીમા **तर** અને **तरीन** પ્રત્યય છે. **કમતાકાત** (કમ,+તાકાત=બળ, થોડા બળવાળુ, નબળુ), **કમતોલ** (ઓછુ તોલ), **કમનજર** (ટુકી નજરનુ, થોડી મહેરબાની), **કમ-નસીબ** (ઓછા નસીબનુ, ભાગ્યહીન), **કમબખ્ત** (કમ,+બખ્ત=

નસીબ,—ઓછા નસીબવાળો, ભાગ્યહીન), **કમસુખન** (કમ,+સુખન= ભાષણ,— ખરાબ ભાષણ, અપશબ્દ).

ખુશ સારૂં:—ખુશખબર (સારી ખબર, શુભ વર્તમાન), **ખુશનુમા** (ફા. ખુશ્નુમા=ખુશ લગાડે તેવુ, સુંદર), **ખુશબખ્તી** (ખુશી થવાનો વખત, હર્ષ), **ખુશબો** (ખુશ=સારી+બો=વાસ,— સારી વાસ, સુગંધ), **ખુશમિજાજ** (સારો સ્વભાવ), **ખુશામત** (ફા. ખુશામદ—હાજીહા, કાલાવાલા), **ખુશાલ** (ખુશ હાલ—સુખી, તનદુરસ્તી, આનંદમા હોય તે).

ગેર નહિ, ઉલટું, નઠારૂં:—ગેરમરજી (મરજી નહિ તે, નાખુશી), **ગેરમાહિત** (માહિત નહિ તે, અજાણ), **ગેરવાજબી** (વાજબી નહિ તે), **ગેરહાજર** (હાજર નહિ તે)

ગેરઆબરૂ (આબરૂથી ઉલટુ, અપમાન), **ગેરઈનસાફ** (ઈન- સાફથી ઉલટુ, અન્યાય), **ગેરકાયદે** (કાયદાથી ઉલટુ, અન્યાયથી), **ગેરફાયદો** (ફાયદાથી ઉલટુ, નુકસાન), **ગેરરસ્તે** (રસ્તાથી ઉલટુ, બેકાયદે), **ગેરરીતે** (રીતથી ઉલટુ, નિયમ વિરૂદ્ધ), **ગેરશિરસ્તે** (ગેર=ઉલટુ+શિરસ્તો=ધારો, કાયદો,—કાયદાથી ઉલટુ, બેકાયદે), **ગેરસમજ** (ઉલટી સમજ)

ગેરબંદોબસ્ત (નઠારો બંદોબસ્ત, અવ્યવસ્થા), **ગેરવલ્લે** (ગેર=નઠારી+વલ્લે=હાલત,—નઠારી હાલત જેની છે=ખોવાએલુ), **ગેરવહીવટ** (નઠારો વહીવટ, અંધેર કારભાર).

ના નહિ:—નાઈલાજ (ઈલાજ નહિ, નિરૂપાય), **નાઉમેદ** (ના=નહિ+ઉમેદ=આશા,—આશા વગરનો, નિરાશ), **નાકબૂલ** (કબૂલ

નહિ), **નાકૌવત** (બળ વગરનો, અશક્ત), **નાખુશ** (ખુશી નહિ તે, દિલગીર), **નાચાર** (ના=નહિ+ચાર=ઇલાજ,–ઇલાજ વગરનો, નિરૂપાય, ગરીબ, લાચાર), **નાદાન** (ના=નહિ+દાના=ડાહ્યો,–ડાહ્યો નહિ તે, મૂર્ખ), **નાપસંદ** (પસંદ નહિ તે, નામંજુર), **નાપાક** (ના=નહિ+પાક=પવિત્ર,–પવિત્ર નહિ તે, અપવિત્ર), **નાફરમાની** (ફા. નાફર્માની. ના=નહિ+ફર્માન=હુકમ, આજ્ઞા,–હુકમ ન માનવો તે, અવજ્ઞા), **નાબુદ** (ફા નાબૂદ–સમૂળો નાશ), **નામકર** (નાકબુલ), **નામંજુર** (નાકબુલ, રદ), **નામર્દ** (મરદ નહિ તે, બાયલો), **નામુકર** (નાકબુલ), **નામુનાસબ** (ના=નહિ+અ૦ મુનાસિબ=યોગ્ય,–અયોગ્ય), **નામુરાદ** (ના=નહિ+મુરાદ=આશા,–આશાભંગ), **નારાજ** (રાજી નહિ તે, કોપાયમાન), **નાલાયક** (લાયક નહિ, અયોગ્ય), **નાવાકેફ** (ના=નહિ+અ. વાકિફ=માહિતગાર,–માહિતગાર નહિ તે, અજાણ), **નાવારસ** (વારસ વગરનુ, ન ધણિઆતુ), **નાહક** (હક વગર, સબબ વગર, મિથ્યા, નકામુ, ગેરવાજબી રીતે), **નાહિંમત** (હિંમત વગરનો).

નેક પવિત્ર, અદલઃ—નેકનજર (નેક=પવિત્ર+નજર,–પવિત્ર નજર જેની છે તે, ચોકખી દાનતવાળો), **નેકનામ** (પવિત્ર નામ જેનુ છે તે, નામાંકિત), **નેકનામદાર** (પવિત્ર નામવાળા જે છે તે), **નેકન્યાય** (અદલ ઇનસાફ).

બદ ખરાબઃ—બદકામ (ખરાબ કામ), **બદચાલ** (નઠારી ચાલ), **બદદુઆ** (બદ=નઠારી+દુઆ=આશિશ,–નઠારી આશિશ–શાપ), **બદદાનત** (બદ=ખરાબ+અ. દિયાનત=દિલ, ન્યાયબુદ્ધિ,–ખરાબ દિલ, હરામ દાનત), **બદનજર** (ખરાબ નજર, કુદૃષ્ટિ),

બદનસીબ (નઠારૂ નસીબ, ભાગ્યહીન), **બદનામ** (નઠારૂં નામ, અપયશ), **બદફેલ** (બદ=ખરાબ+અ. ફ્યૂલ=કામ, ઢોગ,-ખરાબ કામ, દુરાચરણુ) **બદબો** (બદ=ખરાબ+બો=વાસ,-ખરાબ વાસ, દુર્ગંધ), **બદશિકલ** (બદ=ખરાબ+શિકલ=ચહેરો,-ખરાબ ચહેરાનુ, બેડોળ), **બદસુરત** (બદ=ખરાબ+સુરત=શિકલ,-ખરાબ શિકલ, કદરૂપુ), **બદ-હજમ** (બદ=ખરાબ+હજમ=પચેલુ,-નહિ પચેલુ, અજીર્ણુ).

बिन विना:-બિનઅપરાધ (અપરાધ વગર) **બિનગુનાહ** (બિન=વિના+ગુનાહ=વાક,-વગર વાકે), **બિનતકરાર** (તકરાર વગર), **બિનરોજગાર** (ધધા વગર, નવરૂ), **બિનવારસ** (વારસ વગર), **બિનસમજ** (સમજ વગર)

बे વિના, ઉલટું, નઠારૂં:—બેઅક્કલ (અક્કલ વિનાનુ, મૂર્ખ), **બેઅદબ** (બે=વિના+અદબ=વિવેક, મર્યાદા,-અમર્યાદ, અ-સભ્ય), **બેઈમાન** (બે=નહિ+અ ઈમાન=વિશ્વાસ, પ્રમાણિકપણું, ધર્મ,-વિશ્વાસઘાતી, અપ્રમાણિક, આસ્થા વગરનુ), **બેઇલાજ** (ઇલાજ વગરનો, નિરૂપાય), **બેકદર** (બે=નહિ+અ કદ્ર=ગુણ,-ગુણ વગરનુ, ગુણની પરીક્ષા કરી ન જાણે તે), **બેકરાર** (બે=નહિ+કરાર=આરામ,-આરામ વગરનુ, માદુ), **બેકાર** (બે=નહિ+કાર=કામ,-કામ વગરના. નિરૂદ્યમી, બેરોજગારી), **બેફાળજી** (કાળજી વગરનો), **બેકેદ** (બે=નહિ+અ કયૂદ=બધી,-બધીમા ન હોય તેવુ, અમર્યાદ, ઉદ્ધત), **બેખબર** (નાવાકેફ, અજાણુ), **બેગરજ** (દરકાર વગરનુ), **બે-ગુનાહ** (વાક વિનાનુ, નિર્દોષ), **બેચેન** (આરામ વગરનુ), **બેડોળ** (ઘાટ વગરનુ, કદરૂપુ), **બેઢંગું** (ઢગ વગરનુ, વિલક્ષણ), **બેત-કસીર** (બે,+તકસીર=ભૂલ, ગુનોહ,-ગુનાહ વગરનુ, નિર્દોષ), **બેતમા**

(દરકાર વગરનું, બેપરવા, બેફીકરૂ), **બેતાલ** (તાલ વગરનુ), **બેદરકાર** (બે,+ફા. દર્કાર=ગરજ,–કાળજી વગરનુ), **બેદાણા** (બે,+ દાના=બી,–બી વિનાનુ), **બેદાદ** (બે,+દાદ=ફરિયાદ, સભાળ, ઇન સાફ,–ફરિયાદ કોઇ સાભળે નહિ તે, અધેર), **બેદિલ** (બે,+દિલ= મન, ખાએશ, ચાહેના,–મન ઊઠી ગયુ હોય તેવુ, નાખુશ, નાઉમેદ, ઉદાસ, દિલગીર), **બેધડક** (ધાસ્તી વગર, હિમતથી), **બેનસીબ** (નસીબ વગરનુ, અભાગિયુ), **બેનમુન** (નમુના વિનાનુ, જેની બરાબર બીજો નમુનો નથી તે, ઘણુજ સુદર), **બેપરવા** (દરકાર વગરનુ, બેતમા), **બેફાટ** (બે=હદપાર+ફાટ=ફાટવુ,–બેશરમ, બેફાક, ઉઘાડેછોક), **બેફામ** (બે,+ફામ=યાદદાશ્ત,–યાદદાસ્ત ન રહી હોય તેવુ, ધ્યાન વગરનુ, ગાફીલ), **બેફિકર** (ફિકર વગરનુ), **બેભાન** (ભાન વગરનુ, બેશુદ્ધ, બેહોશ), **બેમર્જાદ** (મર્યાદા વગરનુ, બેશરમ), **બેમાલમ** (ખબર વિનાનુ, અપ્રસિદ્ધ), **બેમુનાસબ** (બે,+અ મુનાસિબ=યોગ્ય,–અયોગ્ય), **બેરંગ** (રગ વિનાનુ, ઘણા રગનુ, બેતાલ), **બેરત** (રત વગરનુ, અકાલિક), **બેરોજગાર** (ધધા વગરનુ, નિરૂદ્યમી), **બેવકુફ** (બે,+અ વકુફ=સમજ, ડહા પણ,–સમજ વગરનો), **બેવક્કર** (વક્કર વગરનુ, ભારબોજ વગરનુ), **બેવખત** (વખત વગર, કવખતે), **બેવચની** (વચન ન પાળનાર, લબાડ, વિશ્વાસઘાતી), **બેવફા** (વિશ્વાસ વગરનુ), **બેવારસી** (જેનો કોઇ વારસ ન હોય તેવુ), **બેશક** (બે,+શક= શકા,–શકા વગર, ખાત્રીથી), **બેશરમ** (શરમ વગરનુ, નિર્લજ), **બેશુદ્ધ** (ભાન વગરનો, બેભાન), **બેસમજ** (સમજ વગરનુ), **બેસુમાર** (સુમાર વગરનુ, બેહદ, અતિશય), **બેસૂર** (ગાયનના સૂર વગરનુ), **બેહુક** (હુક વગર), **બેહદ** (હદ વગર, અતિશય), **બેહોશ** (હોશ વગર, બેભાન).

બેઆબરૂ (બે=ઉલટું+આબરૂ=માન,–માનથી ઉલટું–અપમાન, માનભંગ), **બેકાયદે** (કાયદાથી ઉલટું, ગેરકાયદે, ગેરરસ્તે), **બેદસ્તુર** (રિવાજથી ઉલટું), **બેહુરમત** (બે,+અ. હુર્મત=આબરૂ,–બેઆબરૂ, માનભંગ થવું તે).

બેસ્વાદ (નઠારા સ્વાદનું, સ્વાદ વગરનું), **બેહાલ** (નઠારી હાલતવાળો).

લા વિના—લાઇલાજ (લા=વિના+ઇલાજ=ઉપાય,–ઉપાય વગરનો).

સર માથું, મુખ્ય:—સરકાર (ફા સર્કાર સર=માથું+કાર=કામકાજ,–રાજ્યસત્તા ધરાવનાર મુખ્ય અધિકારી, રાજા), **સરજોરી** ફા. સર્જોરી. સર=માથું+જોર=બળ,–બળાત્કાર, સામું થવું તે), **સરદાર** (સર=માથું+દાર=વાળો,–આગેવાન=લશ્કરનો ઉપરિ, અમીર, ઉમરાવ, જાગીરદાર), **સરનામું** (ફા સર્નામા સર=માથું+નામા=લખાણ,–કાગળ ઉપર જે નામઠામ લખ્યું હોય તે), **સરપાવ** [ફા. સરાપા સર=માથું+પાવ=પગ,–માથાથી પગ સુધી, બક્ષીસ, ઇનામ (સેલા પાઘડીનું)], **સરપંચ** (સર=મુખ્ય+પંચ,–પંચમાનો વડો), **સરપેચ** સર=મુખ્ય+પેચ=આટો,–પાઘડીનો તોરો), **સરસંદેશો** (સર=મુખ્ય+સંદેશો=ખબર,–ખબર અંતર), **સરસૂબો** (સર=મુખ્ય+અ સૂબો=પરગણાનો હાકેમ,–સૂબાઓનો ઉપરિ) **સરહદ** (સર=માથું+હદ=સીમા,–માથાની–છેવટની–સીમા)

ઉત્સર્ગ પ્રકરણ.

સંસ્કૃત ભાષાપરથી પ્રાકૃત, પ્રાકૃત ભાષાપરથી અપભ્રંશ, અને અપભ્રંશ ભાષાપરથી ગુજરાતી ભાષા થયેલી છે સંસ્કૃત શબ્દો ગુજરા-

તીમાં આવતાં તેમાથી જે જે છોડી દેવાય છે, તેને ઉત્સર્ગ કહે છે.

૧. જોડાક્ષરમાંનો એક અક્ષર ઊડી જતા, તેની પૂર્વનો સ્વર દીર્ઘ થાય છે. ઉદાહરણ—

સંસ્કૃત.	ગુજરાતી.	સંસ્કૃત.	ગુજરાતી.	સંસ્કૃત.	ગુજરાતી.
અર્ક.	આકડો.	અગ્ર	આગળ.	અર્ગલ	આગળો.
અદ્ય.	આજ	અભ્ર.	આભ.	અર્પણમ્	આપવુ.
અશ્રુ	આસુ.	અષ્ટ	આઠ.	ઉચ્ચમ્ *	ઊંચુ
ઉત્કર.	ઊકરડો	ઉજ્વલ	ઊજળુ.	ઉજ્જાગર	*ઊજાગરો.
ઉષ્ણમ્	ઊનુ.	ઉષ્ણકાલ	ઊનાળો.	કજ્જલ	કાજળ.
કર્કટી.	કાકડી	કચ્છક	કાછડો.	કર્ણ	કાન.
કર્દમ.	કાદવ.	કર્મ	કામ	કક્ષા.	કાખ
કુક્કુટ	કૂકડો.	ગર્ભ.	ગાભ	ગલ્લ	ગાલ.
ચક્ર	ચાક	ચર્મકમ્	ચામડુ.	ચર્વણમ્.	ચાવણુ.
ચન્દ્રઃ	ચાંદો	ચિક્કણમ્.	ચીકણુ	છન્નમ્.	છાનુ
છલ્લી	છાલ	છિદ્રમ્	છીડુ.	તિક્તમ્	તીખુ.
દર્ભ	દાભ.	દુગ્ધ	દૂધ.	દુર્બળ	દૂબળો.
ધર્મ.	ધામ	નગ્નમ્.	નાગુ	નિદ્રા.	નીદ.
પક્વમ્.	પાકુ.	પત્તન.	પાટણ.	પર્ણ	પાન
પર્પટ	પાપડ.	પલ્લવ.	પાલવ.	પિચ્છ.	પીછ
પુચ્છકમ્	પૂછડુ	ફુલ્લ.	ફુલ	બિલ્વમ્	બીલુ.
ભક્ત	ભાત.	ભગ્નમ્	ભાગેલુ.	ભલ્લ	ભાલો.
ભિક્ષા.	ભીખ.	મર્કટ.	માકડો.	મિષ્ટમ્	મીઠુ.

* સંસ્કૃતમા અકારાત નરજાતિના પ્રથમના એકવચનમા તેને છેડે ‘અઃ’ આવે છે તેનો ગુજરાતીમા ‘ઓ’, અને અકારાત નાન્યતર જાતિના પ્રથમના એકવચનમા તેને છેડે ‘અમ્’ આવે છે તેનો ગુજરાતીમા ‘ઉ’ થયેલોછે.

મુષ્ટિ.	મૂઠ.	રક્તમ્.	રાતું.	લજ્જા.	લાજ.
લડ્ડુ.	લાડુ	વક્રમ્.	વાકુ .	વર્ણ.	વાન.
વત્સક	વાછડો.	શર્કરા.	સાકર.	શબ્દ.	સાદ.
સજ્જન.	સાજન	સમ.	સાત.	સર્પ.	સાપ.
સર્વ	સાવ.	સિદ્ધમ્	સીધુ.	હટ્ટ	હાટ
હડ્ડ.	હાડ.	હસ્ત	હાથ.		

૨. સસ્કૃત અનુસ્વારનો ઉચ્ચાર મોળો પડતા તેની પૂર્વનો સ્વર દીર્ઘ થાય છે. ઉદાહરણ—

અ કુટ	આકડો.	અ ગણમ્	આગણુ	અ ગુલી	આગળી
અ ધ	આધળો	ક કણ.	કાકણુ	ક કર	કાકરો
ક ચુકી	કાચળી	ક ટક	કાટો	ક દ	કાડા
ક દ	કાદો.	ક બલ	કાબળો	ચ ચુ.	ચાચ
જ બુ.	જાબુ	ટ ક	ટાક.	દ ત	દાત
પ ગુ	પાગળો	પ ચ	પાચ	બ ધન	બાધણુ
બિમ્બમ્	બીબુ	ભ ડ	ભાડ	મ ડપ	માડવો
મ ક્ષણ.	માખણુ	ર ક	રાક	ર ધનમ	રાધણુ.
લ ઘન	લાઘણુ	લ બન	લાબુ	વ ધ્યા	વાઝણી
વ શક	વાસડો.	સ ધિ	સાધો	સ ધ્યા	સાજ.

૩. ઋનો અ, ઈ, ઉ, કે ઓ થાય છે ઉદાહરણ—

ગૌરમૃત્તિક.	ગોરમટી	નનાંદ.	નણદ	મૃતમ્	મડુ
શૃગાર	શણગાર	અમૃત.	અમી.	ઘૃત	ઘી
વૃશ્ચિક	વીછી	શૃગકમ્.	શીગડુ	શૃગાલ	શિયાળ
પૃચ્છ.	પૂછવુ	પૃષ્ઠમ્	પુઠું	વૃદ્ધ.	બુઢ્ઢો.
મૃત્યુ.	મોત.				

૪. ઐ, ઔ નો અનુક્રમે એ, ઓ થાય છે. ઉદાહરણ—

એકૈક.	એકેક	ગૈરિક.	ગેરૂ.	તૈલ.	તેલ.
ભૈરવ.	ભેરવ.	વર.	વેર.	વૈદિક.	વેદિયો.
સૈન્ય.	સેન.	ઔષધ.	ઓસડ	કૌપીન	કોપીન.
ગૌરવ.	ગોરવ	ચૌર.	ચોર.	દૌહિત્ર	દોહિતર.
મૌક્તિક.	મોતી	યૌવન.	જોબન.	સૌભાગ્ય	સોભાગ, સોહાગ
સૌરાષ્ટ્ર.	સોરઠ				

૫ ક, ષ, ક્ષ, નો ખ થઇ જાય છે. ઉદાહરણ—

કીલક	ખીલડો	કૂટમ્	ખોટુ.	કોણ	ખુણો
આષાઢ.	અખાડ.	રેષા	રેખા.	વિષ	વિખ.
ષટ	ખટ.	હર્ષ.	હરખ.	અગરક્ષકમ્	અગરખુ.
અક્ષયવન.	અખોવન	અક્ષિ	આખ	કક્ષા.	કાખ.
કુક્ષિ	કૂખ	ગોરક્ષ.	ગોરખ.	તીક્ષ્ણમ્	તીખુ.
દ્રાક્ષ.	દરાખ.	નિરીક્ષા	નીરખ.	પક્ષ.	પાખ.
પક્ષવાર.	પખવાડિયુ.	પક્ષી	પખી.	પ્રેક્ષ	પેખ.
મક્ષિકા	માખી	રક્ષા.	રાખ	લક્ષ	લાખ
લક્ષ્મણ.	લખમણ.	લિક્ષા.	લીખ.	વર્ષે	વરખે.
ક્ષય.	ખે	ક્ષેમ	ખેમ	ક્ષમા	ખમા.
ક્ષાર.	ખાર.				

૬. ક નો ગ થઈ જાય છે —

કાક=કાગ કાર્યકર=કાજગરો. પ્રકટ=પ્રગટ. બક=બગ મુકુટ=મુગટ.
મૂક=મૂગો. સકલમ્=સઘળુ.

૭ ત્ય નો ચ થઈ જાય છે—નૃત્ય=નાચ સત્ય=સાચ.

૮. ષ, સ, ક્ષ નો છ થાય છે—

ષટ્=છ. ષષ્ઠી=છઠ. ઉત્સવ=ઓચ્છવ. મત્સ્ય=માછલુ. મત્સર=મચ્છર.
ઋક્ષ=રીંછ. લક્ષ્મી=લાછ. ક્ષુર.=છરો.

૯. ય નો જ થાય છેઃ—

અકાર્ય=અકારજ. અદ્ય=આજ. અવયોગ=અવજોગ. આર્યા=આરજા. આશ્ચર્ય=અચરજ. ઉદ્યમ=ઉજમ ઔદ્યાની=ઉજાણી. ખાદ્યમ્=ખાજુ. તૃતીયા=તીજ. ભાર્યા=ભારજા ભ્રાત્રીય=ભત્રીજા. મર્યાદા=મરજાદા. યજમાન=જજમાન યતિ=જતિ યત્ન=જતન. યમ=જમ યવ=જવ યવક્ષાર=જવખાર યશ=જશ યાચક=જાચક યાત્રા=જાત્રા યાન=જાન યાજ્ઞિક=જાની. યુવાન્=જુવાન. યુક્તિ=જુગ્તિ યુદ્ધ=જુદ્ધ. યૂકા=જૂ. યોગ=જોગ વિદ્યુત્=વીજળી શય્યા=શેજ સત્યયુગ=સતજુગ સંયોગ=સજોગ.

૧૦ થ, સ્થ, અને ષ્ટ નો ઠ થાય છે —

ઉત્થ=ઊઠ ઉત્થાપનમ્=ઉઠાવવું ગ્રથિ–ગાઠ. એકસ્થ–એકઠું. સ્થગ=ઠગ સ્થાન=ઠામ. અષ્ટ=આઠ ઉચ્છિષ્ટમ્=અજીઠું દૃષ્ટમ્=દીઠું. મિષ્ટમ્=મીઠું મુષ્ટિ–મૂઠી

૧૧ ટ અને ત નો ડ થાય છે —

અવઘટ=અવઘડ કટિ=કેડ કપાટ=કમાડ કર્પટમ્=કાપડું કીટ=કીડો કુક્કુટ=કૂકડો કોટી=કરોડ ઘટ=ઘડો ઘોટ=ઘોડો ચતુષ્પટ=ચોપડો જટા=જડ તટ=તેડ પર્પટ=પાપડ બટુક=બડુઓ મર્કટ=માકડો વટ=વડ વાટી=વાડી શકટી=શગડી શાટી=સાડી પતિત=પડ્યો. પ્રતિપત્=પડવો મૃતમ્=મડું

૧૨. ન નો ણ થાય છે —

અનકૂટ=અણકૂટ અનુરાગ=અણુરાગ કથનમ્=કહેવાણું ઊનમ્=ઊણું ઔદ્યાની=ઉજાણી કઠિન=કઠણ ખનિ=ખાણ ગાનમ્=ગાણું ચાલની=ચાળણી. જન=જણ જમન=જમણ દાન=દાણ દોહની=દોહણી ધમની=ધમણ ધની=ધણી નયન=નેણ નિપાન=નવાણ ફાલ્ગુન=ફાગણ બંધનમ્=બાંધણું માલિની=માલણ. રંધનમ્=રાંધણું રજની=રેણ વચન=વેણ વ્યાખ્યાન=વખાણ શાકિની=શાખણી સ્થાનમ્=થાણું સુવાસિની=સોવાસણ હીનમ્–હીણું.

૧૩. **વ** નો **બ** થાય છે:—

વૃતવર=ઘેબર. દ્વાર=બાર. દ્વિ=બે. વર્ત્તિ=બત્તી. વિરાજિત=બિરાજવુ. વિષ્ટ=બેઠો. શવ=શબ.

૧૪ **ન** નો **લ** થાય છે:—નિમ્બક=લીંબડો. કથની=કૂથલી.

૧૫. **પ** નો **વ** થાય છે.—

કૂપ=કૂવો ગોપાલ=ગોવાળ. તાપ=તાવ દીપ=દીવો. પશ્ચાત્તાપ=પસ્તાવો. મ ડપ=માડવો. વિરૂપ=વરવો વાપી=વાવ. સપાદ=સવા

૧૬ **શ** ને **ષ** નો **સ** થાય છે —

અશ્રુ=આસુ આશ્વિન=આસો નિ શ્વાસ=નિમાસો દ શ=ડાસ. પાર્શ્વ=પાસ વિશ્રામ=વિસામો. શબ્દ=સાદ શ્વશુર=સસરો શ્વશ્રૂ=સાસૂ. શર્કરા=સાકર. ઔષધ=ઓસડ તૃષા=તરસ પૌષ=પોસ. મનુષ્ય=માણસ. વર્ષ=વરસ. વિષમ=વસમુ. ષોડશ=સોળ.

૧૭ **ખ, ઘ, થ, ધ, ભ, ષ, સ** નો **હ** થાય છે —

નખર=નહોર મુખ=મ્હો લેખક=લહીઓ. સખી=સહી. પ્રાઘુણ=પ્રાહુણો—પરોણો મેઘ=મેહ. માઘ=માહ કથન=કહેણ કોથ=કોહ અધુના=અહુણા—હમણા ગોધુમ=ઘઉ દધિ=દહી બધિર=બહેરો. વધૂ=વહૂ. સાધુકાર=સાહુકાર આભીર=આહીર નિભાલયતે=નિહાળે. લાભ=લાહવો કુષ્ણુમ=કુહુનુ. પાષાણ=પાહાણ સ્ના=ન્હા.

૧૮ **ર** કે **ડ** નો **લ** કે **ળ** થાય છે —

પરાયણ=પલાયણ રૂક્ષમ્=લૂખુ. દરિદ્ર=દળદરી સરિતા=સલિતા હરિદ્રા=હળદર ગુડ=ગોળ તડાગ=તળાવ પોડશ=સોળ

૧૯ શબ્દની શરૂમા ન હોય, અને જોડાક્ષરમા ન હોય, એવા ક્, ગ્, ચ્, જ્, ત્, દ્, પ્, ય્, વ્નો ઘણુ કરીને લોપ થાય છે લોપ થતા વ્યજનમાથી જે **અ** બાકી રહે છે તે સ્થળે જરા ય બોલાય છે.

કુભકાર=કુભાર. નકુળ=નોળ. નાલિકેર=નાળિયેર. છગણમ્=

છાણું. નગર=નેર (ચાપાનેર). ભાડાગાર=ભંડાર. સાગર=સાયર. વચન=વેણ. રજની=રેણ. ગતઃ=ગયો. વારિત.=વાર્યો. કેદાર=કયારો. પાદ=પાય. કોપિ=કોઇ. નયન=નેણ મયૂર=મોર. દિવસ=દહાડો. પ્રવિષ્ટઃ=પેઠો.

ખંડ ૨ જો–ધોરણ સાતમા માટે.

આ ધોરણમા "વ્યુત્પત્તિનુ પુનરાવર્તન" રાખેલ છે આને માટે અમે પહેલા ખડમા કૃદન્ત પ્રત્યય તથા આદ્યયના પ્રકરણમા સાતમા ધોરણ માટે શબ્દો જુદા આપેલ છે, તે તથા પાઠોમા બીજા ખડમાના જ શબ્દો આવે તેની વ્યુત્પત્તિ શિખવવી અમને ઉચિત લાગે છે

અરબી ફારસી શબ્દો.

અકબર (અ) ઘણો મોટો **અક્કલ** (અ અકલ) બુદ્ધિ. **અખતરો** (અ ઇખ્તિરા) પ્રયોગ, શોધ **અખતીયાર** (અ ઇખ્તિયાર) અધિકાર **અખબાર** (અ અખ્બાર) સમાચાર, વર્ત્તમાનપત્ર. **અગર** (ફા) જો, અથવા, પણ **અજતરફ** (ફા. અજ=થી+અ તરફ) તરફથી. મોટા અધિકારી નાના અધિકારીને લખતા વાપરે છે. **અદના** (અ. અદ્ના) નીચ, કગાલ. **અદા** (અ) અમલમાં આણવુ તે, પૂરૂ કરવુ તે, નખરા કરવા. **અદાલત** (અ અદ્લ=વાજબી તે પરથી) ઇનસાફ કરવાનુ ઠેકાણુ, ન્યાયમદિર. **અનામત** (અ. અમાનત) થાપણ **અનાર** (ફા) દાડમ. **અફરાતફરી** (અ ઇફ્રાત તફ્રીત) ગરબડ સરબડ. **અફલાતૂન** (યુ) ગ્રીક તત્ત્વવેત્તા પ્લેટોનુ નામ છે. ઘણા આગ્રહી માણસને ઠપકો આપતા આ બોલ વપરાય છે. **અબ્લક** (અ.) કાબરચીતરો, કાળો યા લાલ અને સફેદ પગવાળો ઘોડો. **અબરખ** (અ અબ્રક), સ. મા અભ્રક. **અમનચમન** (અ. અમ્ન=ચેન+ફા. ચમન=બગીચો) ચેનબાજી.

અમલ (અ.) અધિકાર. **અમીન** (અ.) મુનસફ, વિશ્વાસુ. **અમીર** (અ.) જેને સરકાર તરફથી જાગીર વગેરે મળ્યું હોય તે, સરદાર. **અરજ** (અ. અર્જ) વિનતિ, પ્રાર્થના. **અલગાર** (અ. અલ્ગાર) મોટાના અર્થમાં વપરાય છે. **અલફાઉ** (અ. આલુફૂતા) નકામું, મફતિયું. **અલબત** (અ. અલ્બત્તા) ખરેખર. **અલ્લાહ** (અ.) ખુદા, પરમેશ્વર. **અલ્લાહુ અકબર** (ઘણો મોટો)=પરમેશ્વર ઘણો મોટો છે. **અવ્વલ** (અ.) પહેલો, મુખ્ય. **અવલ કારકુન**=પહેલો કારકુન. **અવ્વલ મંજલ** (અ. અવ્વલ મંજિલ) શબને દફનાવવાની ક્રિયા કરવી તે. **અશરફી** (અ. અશ્રફી) મોહોર. **અશરાફ** (અ. અશ્રાફ) માલસ, ઈમાનદાર. **અસીલ** (અ.) કુલીન, સાલસ, જેની વતીનો વકીલ તે–વાદી કે પ્રતિવાદી.

આઈન (ફા.) કાયદો. **આઈને અકબરી**=અકબરના કાયદાનુ પુસ્તક. **આકીન** (અ. યકીન) વિશ્વાસ, આસ્થા. **આખુંદજી** (ફા. અખુંદજી અથવા આખુનજી) શિક્ષક, મહેતાજી. **આગા** (ફા.) સાહેબ, ધણી, શેઠ, મિસ્ટર. હિંદુસ્તાનમા ઇરાનના લોકોને આગા કહી બોલાવવાનો ચાલ છે. **આગાઈ** (ફા. આગાહી) જાણ થવી તે. **આજમ** (અ. અઅ્જમ) ઘણો મોટો. સરકારી કામદારના નામની સાથે માન દાખલ જોડાય છે. **આજિજી** (અ.) કાલાવાલા. **આતશ** (ફા આતિશ) દેવતા. **આતશબાજી** (ફા) દારૂખાનુ. **આદમ** (અ.) આ દુનિયામા સૌથી પહેલો જે પુરૂષ પેદા થયો તે. **આફ્-તાબ** (ફા.) સૂર્ય. **આફરીન** (ફા. આફ્રીન) શાબાશ છે ! **આબ** (ફા.) પાણી. **તેજાબ**=ગંધક, સુરોખાર વગેરેના જે ગરમ રસ તે. **દોઆબ**=બે પાણી–નદી–વચ્ચેનો પ્રદેશ. **પંજાબ**–પાચ નદી વચ્ચેનો પ્રદેશ. **આબકારી** (ફા. આબ્કારી) દારૂ ગાળવાનુ કામ. **આબ-ખોરો** (ફા. આબ્ખોરા) પડઘીવાળું ને પહોળા મોઢાનું પાણી પી-

વાનું એક વાસણ. **આબદાગીરી** (ફા. આફતાબ્ગીરી) સવારીમાં રાજા-કારભારીને માથે જે છત્ર ધરવામાં આવે છે તે. **આબરૂ** (ફા. આબ્રૂ. આબ=પાણી+રૂ=મોં) મોંનું પાણી, ખ્યાતિ, માન, પ્રતિષ્ઠા. **આબાદાની** (ફા.) ચઢતી દશા, ઉત્કર્ષ. **આબેહુબ** (અ. હૂબહૂ) અસલ હોય તેવુંજ. **આબોહવા** (ફા.) પાણી અને હવા, હવા-પાણી. **આમ** (ફા) સાધારણ લોક. **આમની સભા**=સાધારણ લોકની સભા. **આમદાની** (ફા. આમદની) આવક, પેદાશ. **આમીન** (હિબ્રુ) થાઓ, હો, અસ્તુ. **આયનો** (ફા. આઇના) આરસો. **આયંદા** (ફા.) હવે પછી. **આરજુ** (ફા. આર્ઝૂ) ઇચ્છા. **આલીજા** (અ. આલી=મોટી+ફા. જાહ=પદવી) મોટી પદવીવાળો. **આલીશાં** (અ આલી+શાન=પ્રતિષ્ઠા) મોટી પ્રતિષ્ઠાવાળો. **આશક માશૂક** (અ. આશિકમાશૂક) એકમેકને ચાહનાર સ્ત્રીપુરૂષો. **આશકારા** (ફા. આશ્કારા) ઉઘાડું, જાહેર **આસમાન** (ફા. આસ્માન) આકાશ **આસાએશ** (ફા. આશાઇશ) આરામ. **આસાનકેદ** (ફા આસાન=સુગમ+અ. કયૂદ=કેદ) હલકી સજા.

ઇકરાર (અ. ઇક્રાર) ખાતરીથી બોલવુ તે, સોગન લઇને જે સાક્ષી આપવી તે. **ઇખલાસ** (અ) ઘણીજ દોસ્તી **ઇજ્જત** (અ) આબરૂ, માન, પ્રતિષ્ઠા **ઇજ્જત આસાર** (અ.) આબરૂદાર. આબરૂદારના નામની પહેલા એ શબ્દ લખાય છે **ઇજન** (અ ઇઝ્‌ન) નોતરૂ **ઇજાર** (અ.) સુરવાળ. **ઇજારો** (અ. ઇજારા) માત્ર અમુક જ વહીવટ કરે તેવો સનદી હક, કૉન્ટ્રાક્ટ લેવો તે **ઇત્તિફાક** (અ) બનાવ. **ઈનકાર** (અ ઇન્કાર) ના પાડવી તે, નિષેધ **ઈનસાન** (અ ઇન્સાન) માણસજાત. **ઇનાયત** (અ) મહેરબાની, પ્રીતિની નિશાનીમા જે બક્ષીસ આપેલુ તે **ઇન્તિખાબ** (અ.) ટુકામા જે મતલબ તે. **ઈન્તિજાર** (અ) આતુર, અધીર **ઇબારત** (અ)

લખવાની ઢબ. **ઇમલો** (અ. ઇમ્લા) ભોંયતળિયા સિવાયની તે ઉપરની બાંધેલી ઇમારત તે. **ઇમામ** (અ.) કાજી, મુલ્લાં. **ઇલકાબ** (અ. અલ્કાબ) ખિતાબ. **ઇલમ** (અ. ઇલ્મ) વિદ્યા, કળા, જાદુ, ઇલાજ. **ઇશક** (અ. ઇશ્ક) પ્રેમ. **ઇસકામત** (અ. ઇસ્તિકામત) પુંજી. **ઇસમ** (અ. ઇસ્મ) માણસ. **ઇસલામ** (અ. ઇસ્લામ) મુસલમાની ધર્મ. **ઈદ** (અ.) મુસલમાનનો તહેવાર.

ઉમદા (અ. ઉમ્દા) શ્રેષ્ઠ. **ઉમર**●(અ. ઉમ્ર) વય. **ઉમર-દરાજ** (અ. ઉમ્ર=ઉમર+ફા. દરાજ=લાંબી) ચિરંજીવી. મોટા લોકો બાળબચ્ચાંને કાગળ લખતા એ આશીર્વાદ શબ્દ લખે છે. **ઉમરાવ** (અ. ઉમરા) અમીર. **ઉમેદવાર** (ફા. ઉમેદ=આશા+વાર=ભરેલો) આશાવાળો–નોકરીની આશાએ વગર પગારે નોકરી કરનાર. **ઉરદુ** (ઉર્દૂ તુર્કી શબ્દ છે) આ દેશના મુસલમાન જે બોલે છે તે ભાષા. ઉરદુ ભાષામાં અરબી શબ્દો ઘણા હોય છે, અને હિંદુસ્તાનીમાં સંસ્કૃત શબ્દો ઘણા હોય છે. **ઉરફે** (અ. ઉર્ફ) બીજે નામે. **ઉરસ** (અ. ઉર્સ) મુસલમાનનો એક તહેવાર, લગ્નનું જમણ, ઓરસ, મેળો. **ઉસ્તાદ** (ફા) શિક્ષક, મહેતાજી.

એજન (ફા અયૂજન) ઉપર પ્રમાણે, તેજ. **એન ઘેન** (અ. અયૂન ગયૂન) એન=આંખ, ગેન=વાદળું, અંધારૂં છોકરાઓની એક રમત છે. **એબ** (અ. અયૂબ) ખોડ. **એલચી** (તુર્કી. એલ્ચી) વકીલ એક રાજા તરફથી બીજા રાજાના દરબારમાં મોકલેલો માણસ. **એલતેમાસ** (અ.) અરજ, ફરમાસ **એશ** (અ. અયૂશ) મોજમઝા. **એહવાલ** (અ.) હકીકત. **એહસાન** (અ. અહ્સાન) ઉપકાર.

ઓકાત (અ અવૂકાત) શક્તિ. **ઓજાર** (ફા અવૂજાર) હથિયાર **ઓદ્દો** (અ ઉહ્દા) પદવી. **ઓરત** (અ. અવૂરત) સ્ત્રી. **ઓલાદ** (અ. અવૂલાદ) વંશ. **ઓલિયા** (અ. અવૂલિયા)

પીર લોકો. **ઓલેમા** (અ. ઉલમા) પંડિત. **ઔરંગજેબ** (ફા. અવ્રૂરંગઝેબ) ઔરંગ=તખ્ત+ઝેબ=શોભા આપનાર. તખ્તને દીપાવનાર. **અંજુમન** (ફા.) મંડળી. અંજુમને ઇસ્લામ=ઇસ્લામીઓની મંડળી. **અંદાજ** (ફા.) ફેંકનાર. ગોલંદાજ=ગોળા ફેંકનાર. **તીરંદાજ**=તીર ફેંકનાર **અંબાર** (ફા.) ઢગલો.

કજારજા (અ.) કજા=ઇશ્વિર આજ્ઞા+રજા=ઇશ્વિર ઇચ્છા. દૈવયોગે નુકસાન થાય તે. **કત** (અ. કત્ત) કલમની કપાયલી અણી તે. **કતલ** (અ. કત્લ) હથિયારથી ઘાતકીપણે મારી નાંખવું તે, ખુનરેજી. **કદમ** (અ.) પગલું. **કદમી** (અ. કદીમ) પ્રાચીન, જૂનું. **કદાવર** (અ. કદ=શરીરની લંબાઇ+ફા. આવર=વાળો) જબરો. **કફન** (અ.) શબને ઢાંકવાનુ વસ્ત્ર. **કબજો** (અ. કબ્જા) તાબે, હવાલો. **કબર** (અ. કબ્ર) ઘોર, સમાધ. **કબાલો** (અ. કિબાલા) કબુલીઅત, કરાર. **કબીલો** (અ. કબીલા) બૈરી છોકરાં, પરિવાર, સ્ત્રી. **કબૂલ** (અ.) મંજૂર. **કમી** (ફા) ઓછું. **કરજ** (અ. કર્જ) દેવું. **કલમબંદી** (અ. ફા.) સરકારની સત્તાથી જપ્તી લઇ જઇ દેણદારની મિલ્કત નોંધી રાખવી તે, એને કાચી કલમબંદી કહે છે, જપ્તી, ટાંચ. **કલામે શરીફ** (અ. કલામિ શરીફ) કુરાન. **કવાયત** (અ કવાઇદ) ડ્રિલ. **કસબો** (અ. કસબા) મોટું ગામડું. **કાજી** (અ.) કુરાનના ફરમાન મુજબ ઇનસાફ કરનાર અધિકારી. **કાનુન** (અ. કાનૂન) કાયદો, રિવાજ. **કાફર** (અ. કાફિર) દીનનુ ફરમાન ન માનનાર. **કાફલો** (અ. કાફિલા) સમુદાય, ટોળું. **કાબુ** (તુર્કી. કાબૂ) સત્તા, વગ. **કાબેલ** (અ. કાબિલ) પ્રવીણ, નિપુણ, હોશિયાર. **કાયદો** (અ. કાઇદા) ધારો. **કારકિર્દી** (ફા. કાર્કર્દગી) કારભારીપણું. **કારકુન** (ફા. કાર્કુન) દફતર લખનાર. **કારખાનું**

(ફા. કાર્ખાના) જેમાં હુન્નરી કામ ચાલતું હોય તે સ્થળ. **કારી** (ફા.) ઉંડું. ' કારી ઘા. ' **કાસદ** (અ. કાસિદ) ખેપીઓ. **કિતાબ** (અ.) પુસ્તક. **કિત્તો** (અ. કિતઆ) ખેતરનો કડકો. **કિફાયત** (અ.) સસ્તું પડે તે. **કિરાયુ** (અ. કિરાયા) ભાડું. **કિસ્ત** (અ.) હફતો. ખેડૂતે સરકારને ભરવાનો હફતો તે. **કિસમત** (અ. કિસ્મત) નસીબ. **કિસ્સો** (અ. કિસ્સા) વાત, કહાણી. **કીનો** (ફા. કીના) મનમાંડાઘ રાખવો તે, ખાર. **કીમીયો** (અ. કીમિયા) હલકી ધાતુને કીમતી ધાતુ કરવાની વિદ્યા. **કુદરત** (અ. કુદ્રત) ઇશ્વરની શક્તિ, ઇશ્વરે બનાવેલાં કામ, પ્રકૃતિ. **કુનેહ** (અ. કુન્હ) કળવિકળ, ચાતુર્ય, નિપુણતા, અક્કલ, કુંચી. **કુરનીશ** (તુર્કી. કુર્નુશ) દંડવત્ પ્રણામ. **કુરબાન** (અ. કુર્બાન) ભોગ દાખલ આપેલુ, ખુશખુશ. **કૂચ** (ફા.) મુકામ ઉઠાવી આગળ ચાલવું તે. **કેફ** (ફા. કયૂફ) ભાંગ, દારૂ વગેરે વસ્તુમાં રહેલ ગુણ તે, ઘેન. **કેફિયત** (અ કય્-ફિયત) વિગતવાર હકીકત. **કૈસરેહિંદ** (ફા) હિંદુસ્તાનનો કૈસર. કૈસરનું મૂળ તો સંસ્કૃત કેસરી એટલે સિંહજ જણાય છે. ફારસી ભાષામા એ અર્થની સાથે મોટો પાદશાહ એવો ભાવ પણ થાય છે. ઇરાનના જૂના પાદશાહો કૈસર કહેવાતા. લાટીન ભાષામાં કાએસર અથવા ઇંગ્રેજીમા અપભ્રંશરૂપે સીઝર જે બોલ બોલાય છે, તે પણ મૂળે આજ શબ્દ છે. ફારસીમાં આ શબ્દ જાતિરહિત છે તેથી સ્ત્રી કે પુરૂષ બંનેને સામાન્ય રીતે લાગુ પડે છે. **કોતાઇ** (ફા. કોતાહી) તંગી. **કોમ** (અ. કવ્મ) જાત. **કોલ** (અ. કવ્લ) વચન, કબુ-લાત. **કોહિનૂર** (ફા. કોહ=પર્વત+અ. નૂર=તેજ) તેજનો પર્વત. **કૌવત** (અ. કુવ્વત) બળ. **કિંમત** (અ. કીમત) મૂલ્ય. **કયામત** (અ. કિયામત) સર્વે મુએલાં પ્રાણીનો સામટો ઇનસાફ થવાનો દહાડો. **કયાસ** (અ. કિયાસ) અટકળ, કલ્પના.

ખજાનો (અ. ખઝીના કે ખિઝાના) દોલત, ગલ્લો. **ખત** (અ.) દસ્તાવેજ. **ખતમ** (અ. ખત્મ) પૂરો, બંધ. **ખત્તા** (અ. ખતા) ભૂલ. **ખફગી** (ફા.) ગુસ્સો. **ખરચ** (અ. ખર્જ, ફા. ખર્ચ) કોઇ કામને માટે નાણું વગેરેનો વાપર તે. **ખરીદ** (ફા.) વેચાતું લીધેલું, **ખરીફ** (અ.) ચોમાસુ પાક. બાજરી, જુવાર, ડાંગર, વગેરે. **ખલક** (અ. ખલ્ક) દુનિયા, આલમ, માણસજાત. **ખલીફા** (અ.) મહમદ પેગંબર પછી તેમની ગાદી ચલાવનારમાના અકેક. **ખલીફાત** (અ.) ખલીફાની ગાદી. **ખવાસ** (અ.) સ્વભાવ, રાજાના હજુરી નોકરો. **ખવીસ** (અ. ખબીસ) અવગતિ પામેલો આત્મા **ખસમ** (અ. ખસ્મ) ધણી, ખાવદ, ભરથાર. **ખાએશ** (ફા. ખાહિશ) ઇચ્છા. **ખાકસાર** (ફા.) ખાક=રાખ+સાર=જેવો. ધૂળ જેવો, ચર્ણરજ સેવક. મુસલમાનો પૂજ્યને કે મોટાને લખે ત્યારે લખે છે. **ખાતર** (અ. ખાતિર) સરભરા, શરમ, તરફદારી. **ખાનગી** (ફા. ખાન્ગી) ઘર સબંધી, છૂપુ. **ખાનદાન** (ફા. ખાન્દાન) કુળવાન. **ખામુખા** (ફા. ખામખાહ) ખરેખર. **ખામોશ** (ફા.) ક્ષમા, ધીરજ. **ખાલસા** (અ. ખાલિસા) સરકારી. **ખાવંદ** (ફા. ખાવિંદ) માલિક, ધણી, પ્રભુ, ભરથાર. **ખાસ** (અ ખાસ્સ) પોતીકું, અગત્યનું. **ખાસિયત** (અ. ખાસિય્યત) પ્રકૃતિ, ટેવ. **ખિતાબ** (અ) ઇલ્કાબ. **ખીદમત** (અ. ખિદ્‌મત) સેવા, ચાકરી. **ખિદમતગાર** =સેવક. **ખિલ્લત** (અ. ખિલ્અત) સરપાવ. **ખુદ** (ફા.) પોતે, જાતે. **ખુદા** (ફા.) દુનિયાનો માલિક, પ્રભુ. **ખુદાએ કરીમ**(ફા.) ઉદાર ઇશ્વર. **ખુદાતઆલા** (ફા. ખુદા+અ. તઆલા=ઘણો મોટો) મોટો ઇશ્વર **ખુદાવંદ** (ફા.) પ્રભુ. મોટા દરજ્જાવાળાને અરજ કરતા વપરાય છે. **ખુમારી** (અ. ખુમાર=કેફ) આંખમાં કેફના જે લહેર આવે છે તે. **ખુવાર** (ફા.) હેરાન હેરાન. **ખુશ્કી** (ફા.)

જમીનનો રસ્તો. **ખૂન** (ફા.) લોહી, જીવથી મારી નાંખવું તે, ઘાત. **ખૂનરેજી** (ફા.) કતલ. **ખેરખાહ** (અ. ખયૂર=નેકી, ભલાઇ+ફા. ખ્વાં=ચાહનાર) શુભેચ્છક. **ખેરસલ્લા** (અ. ખયૂરસલા) સમાધાન. **ખેરાત** (અ. ખયૂરાત) પુણ્ય. **ખેરીયત** (અ. ખયૂરિય્યત) ક્ષેમ. **ખો** (ફા. ખૂ) આદત, ટેવ. **ખંજર** (ફા.) જમૈયો. **ખ્યાલેશરીફ** (અ. ખિયાલ=વિચાર+શરીફ=ઉત્તમ) ઉત્તમ વિચાર.

ગજબ (અ.) કેર, આફત. **ગનીમત** (અ.) મૂળ અર્થ લૂટનો માલ, ખુશી. **ગફલત** (અ.) બેપરવાઇ, ભૂલ. **ગફુર** (અ.) નરમ, દયાળુ. **ગફુર રહીમ**=દયા કરનાર, માફ કરનાર. **ગભરૂ** (ફા. ગબ્ર) માસથી ભરેલો ગોરો ને ફુટડો જુવાન. **ગમગીન** (અ. ગમ=શોક+ગીન ફારસી પ્રત્યય) શોકાતુર. **ગરક** (અ. ગર્ક) ડૂબી ગયેલુ, લીન થયેલું. **ગરકાવ** (અ. ગર્ક+ફા. આબ=પાણી) ભરપૂર. **ગરજ** (અ.) ખપ, તંગી, સ્વાર્થ. **ગરદ** (ફા. ગર્દ)ધૂળ. **ગરદન** (ફા.) ડોક. **ગરીબ પરવર** (અ. ગરીબ=નિર્ધન, કંગાલ, આલસ+ફા. પર્વર=પાળનાર) ગરીબોને પાળનાર. **ગરૂર** (અ. ગુરૂર) ગર્વ, અહંકાર. **ગલીચ** (અ. ગલીજ) ગંદુ. **ગાફેલ** (અ. ગાફિલ) ગફલત કરનાર, અસાવધ, બેખબર. **ગિબત** (અ. ગીબત) નિંદા, ગિલ્લો, ચાડી. **ગિરદી** (ફા. ગિર્દી) ભીડ, ઠઠ. **ગિરફતાર** (ફા. ગિરિફતાર) સપડાયલો, ફસાયલો. **ગિરવી** (ફા.) ધરેણે. **ગુદસ્ત** (ફા. ગુજસ્તા) ગયેલુ, ગયેલુ વર્ષ-માસ કે દિવસ. **ગુનો** (ફા. ગુનહ, ગુનાહ) તકસીર, વાંક, પાપ **ગુફતેગુ** (ફા. ગુફતગૂ) છાની છુપની વાત, વાતચીત. **ગુમ** (ફા.) ગુમાવવું, ખોવુ. **ગુમાન** (ફા.) ગર્વ, તોર, મોટાઇ. **ગુરદો** (ફા. ગુર્દા) મૂત્રાશય. **ગુલતાન** (ફા. ગલ્તા) લીન થયેલુ, સમગ્ર. **ગુલસ્તાન** (ફા. ગુલિસ્તાન) બાગ, ચમન, એક કિતાબનું નામ છે. **ગુલાબ** (ફા.) ગુલ=ફૂલ+આબ=

પાણી. ફૂલનું પાંણી, એક જાતનો છોડવો અથવા તેનું ફૂલ. **ગુલામ** (અ.) વેચાતો લીધેલો માણુસ. **ગુસ્સો** (અ. ગુસ્સા) ક્રોધ, રીસ. **ગેબ** (અ. ગયૂબ) અલોપ, ગુમ. **ગેર** (અ. ગયૂર) બીજો, ઉપસર્ગ હોય તો નહિ, નિષેધ એવા અર્થમાં વપરાય છે. **ગોર** (અ ગવ્રૂર) ઉંડો વિચાર. **ગંજ** (ફા.) ઢગલો. **ગુંગ** (ફા.) મૂગો. **ગુંજાસ** (ફા. ગુંજાઇશ) ગજું, શક્તિ.

ઘોર (ફા. ગૂર) કબર. **ચમન** (ફા.) બાગ, વાડી, રંગરાગ. **ચશમપોશી** (ફા. ચશ્મપોશી) ચશમ=આંખ+પોશી=છૂપાવવુ. આંખ આડા કાન કરવા તે. **ચશમા** (ફા. ચશ્મા) ઉપનેત્ર. **ચિકન** (ફા. ચિકિન) ભરત. **ચુગલી** (તુર્કી.) ચાડી. **ચુસ્ત** (ફા.) પોતાના મતને હઠથી વળગી રહેનાર. **ચોબદાર** (ફા. ચોબ્દાર) છડીદાર.

જઈફ (અ.) વૃદ્ધ, બુઢ્ઢો. **જકાત** (અ.) દાણ. **જખમ** (ફા.જખ્મ) ઘા. **જજિયો** (અ. જિજયા) માથાવેરો. **જડબે સલાખ** (અ. જર્બશલ્લાક) સજજડ **જણુસ** (અ. જિન્સ). **જનાનો** (ફા. જનાના) ઓઝલમા રહેતાં બૈરા, જનાનખાનુ, રણવાસ. **જનાબ** (અ.) સેવા, હજુર. **જનાવર** (ફા. જાન્વર) જાન=જીવ+વર=વાળાં,—માણુસ સિવાયનાં પ્રાણી **જપ્ત** (અ. જબ્ત) માલિકની સત્તામાંથી સરકારે પોતાના કબજામા લીધેલ માલમિલ્કત. **જબરદસ્ત** (ફા. જબર્દસ્ત) જોરાવર, જુલમગાર. **જમાત** (અ. જમાઅત) માણુસનો જથ્થો, નાત. **જમાનો** (અ. જમાના) લાંબો કાળ, યુગ. **જમાબંધી** (અ. જમ્અ પરથી જમા=એકઠુ કરવુ+ફા. બંદી=બાંધવુ તે) જમીનવેરો ખેડૂત પાસેથી એકઠો કરવા સબધી. **જમીનદોસ્ત** (ફા. જમીન્દોજ) ભાગી તોડી જમીન બરાબર કરી નાંખેલું. **જર** (ફા.) પૈસો. **જરદ** (ફા. જર્દ) પીળું. **જરદી**=કસુંબી ફૂલમાંથી પીળો રંગ નીકળે છે તે. **જરાયત** (ફા. જિરાઅત) જેમાં માત્ર ચોમાસુ

પાક થાય તેવી જમીન, આકાશિયા. **જલદ** (અ. જલ્દ) ચાલાક, તીખું, આકરા મિજાજનું. **જલસો** (અ. જલ્સા) બેઠક. **જશન** (ફા. જશ્ન) સમારંભ. **જવાંમર્દ** (ફા.) બહાદુર. **જહાનમ** (અ. જહંનમ) નરક કુંડ, દોજખ. **જહાં** (ફા.) દુનિયા. **જહાંપનાહ** (ફા.) દુનિયાનું સંરક્ષણ કરનાર. આ શબ્દ રાજા અમીરને બોલાવતી કે લખતી વખતે વપરાય છે. **જાગીર** (ફા.) લશ્કર રાખવાના કે એવાં બીજાં કોઇ કામ કરવાના બદલામાં સરકાર જે જમીન આપે છે તે. **જાદા** (ફા.) દીકરો. **શાહજાદા**=મુસલમાન રાજપુત્ર. **જાનમાલ** (ફા. જાન=જીવ+અ. માલ) જાન અને માલ. **જાફત** (અ જિયાફત) ઉજાણી. **જામદાર** (ફા. જામ્દાર) જામદારખાનાની સંભાળ રાખનાર, કીલીદાર. **જામદારખાનું** (ફા.) જવાહીર, ઘરેણાં, વસ્ત્ર વગેરે રાખવાનો ઓરડો, સરકારી તિજોરી. **જારત** (અ જિયારત) મુસલમાનોમાં મુઆ પછી ત્રીજે દિવસે જે ક્રિયા વગેરે થાય છે તે. **જાલમ** (અ. જાલિમ) જુલમગાર. **જાસુસ** (અ જાસૂસ) બાતમીદાર, છૂપો ભેદ લાવી આપનાર. **જાહેર** (અ. જાહિર) પ્રકટ. **જાહોજલાલી** (ફા. અ. જાહોજલાલ) મોટાઇ. **જિબ્રઈલ** કે **જિબ્રાઈલ** (અ.) ચાર મોટા ફરિસ્તામાંના એક, તેમનું કામ ખુદાની તરફથી પેગંબર સાહેબને વહી પહોંચાડવાનું હતું. **જિલ્લો** (અ. જિલ્અ) સરકારના ખાલસા મુલકના મોટા ભાગમાંનો દરેક. **જીકર** (અ. જિક્ર) હઠ, આગ્રહથી માગવું. **જીગર** (ફા. જિગર) કાળજું, દિલ. **જીદ** (અ. જિદ્દ) જક, તકરાર, હઠ. **જીંદગી** (ફા. જિંદગી) જન્મથી મરતાં લગીનો વખત. **જુમલે** (અ. જુમ્લા) એકંદર. **જુમ્મો** (અ. જિમ્મા) જવાબદારી. **જુલમ** (અ. જુલ્મ) બળાત્કાર. **જુલફાં** (ફા. જુલ્ફ) વાળ. **જુસ્સો** (ફા. જોશ) મનનો ઉભરો, મનની શક્તિ, જોમ. **જેબ** (ફા.) શોભા, માન,

પ્રતિષ્ઠા. **જેહમત** (અ. જહ્‌મત) દુઃખ, મુશ્કેલીમાં પડવું તે. **જો-રતલબી** (ફા. જોર્તલબી) બળથી જે ખંડણી લેવી તે. **જંનત** (અ.) સ્વર્ગ. **જુંબેશ** (ફા. જુંબિશ) હાલવું, વેગમાં આવવું તે.

ઝનૂન (અ. જિનૂન, જુનૂન) ગાડો જુસ્સો, જોસવાળી હઠ. **ઝલેહ** (અ. જિલા) ઓપ, ચળકાટ, તેજ. **ઝવેર** (અ. જવ્‌હર) હીરા, માણેક, વગેરે. **ઝેર** (ફા. જહ્ર) વિષ.

ડાઘ (ફા. દાગ) કાગળ, લૂગડા વગેરે પર મેલનો છાટો પડયો હોય તે, કલંક. **ડાયરો** (અ. દાયિરા) મંડળી.

તગદીર (અ. તકદીર) નસીબ, સર્જિત. **તકરાર** (અ. તકાર) વાદવિવાદ, વાધો. **તકલદી** (અ. તકલીદી) નાજુક, ઉપરના ભભકાવાળુ. **તકલીફ** (અ. તકલીફ) મહેનત, પીડા. **તકાદો** (અ. તકાજા) જબરદસ્તીથી કઢાવવુ તે. **તખ્તનશીન** (ફા. તખ્તનિશીન) તખતે–ગાદીએ–બેસનાર. **તખ્તેતાઉસ** (ફા. તખ્ત+અ. તાવૂસ=મોર) મયૂરાસન. **તગાવી** (અ. તકાવી) સરકારે ખેડૂતોને જમીન સુધારવાને મદદ દાખલ અગાઉથી જે નાણું ધીર્યું હોય તે. **તદબીર** (અ. તદ્‌બીર) યુક્તિ, તજવીજ. **તન્દુરસ્ત** (ફા. તન્દુરૂસ્ત) નીરોગી, આરોગ્ય. **તપસીલ** (અ તફસીલ) વિગત. **તફરકે** (અ. તફ્રિકા) ગુમ. **તબીબ** (અ.) વૈદ, હકીમ. **તમાશો** (અ. તમાશા) ખેલ. **તરજુમો** (અ. તર્જમા, તર્જુમા) ભાષાંતર. **તરફ** (અ.) બાજુ, ભણી. **તરબીયત** (અ. તર્બિયત) કેળવણી. **તરી** (ફા) જળમાર્ગ. **તલબ** (અ.) ઇચ્છા. **તલાક** (અ.) ધણી ધણીઆણીએ છુટા છેડા કરવા તે. **તવારીખ** (ફા) ઇતિહાસ. **તસલ્લી** (અ.) ખાતરી. **તસ્લીમાત** (અ.) પ્રણામ. **તશવીર** (અ. તસ્વીર) છબી, ચિત્ર. **તસ્દી** (અ. તસ્દીઅ) મહેનત. **તહ** (ફા.) સલાહનો કોલકરાર. **તાજ** (ફા.) મુગટ. **તાજગી** (ફા.) તન્દુરસ્તી. **તાજાંકલમ** (ફા.) લેખ લખ્યા પછી

પાછળથી નવો મજકૂર લખાય તે. **તાજીમ** (અ. તઅ્જીમ) માન, વિવેક, અદબ. **તાબુત** (અ. તાબૂત) હજરત પેગંબર સાહેબના દોહિત્ર હસન ને હુસેન કર્બેલાની લડાઈમાં મોહોરમના મહીનામા મરાયા, તે પરથી તેની યાદગીરીમાં મોહોરમના મહીનામાં જે તાજિયા કાઢે છે તે. **તાલીમ** (અ. તઅ્લીમ) કેળવણી, શિક્ષણ. **તાલેવર** (અ. તાલિઅ= નસીબ+ફા. વર=વાળો) નસીબવાળો. **તાવીજ** (અ. તઅ્વીજ) મંત્ર લખેલી ચિઠ્ઠી ગળે કે હાથે બાંધે છે તે. **તાસીર** (અ.) છાપ, તરેહ, સિકલ, તદબીર. **તુખમ** (ફા. તુખ્મ) બી–" તુખ્મે તાસીર ને સોબતે અસર." **તુમાર** (અ. તૂમાર) અરજી નીચે લખાણ ચાલેલો કાગળ. **તેહેનાત** (અ. તઅ્નાત) તાબામા. **તેહેસીલ** (અ. તહસિલ) જમીનનુ વસુલ એકઠું કરવું તે, જમા. **તોફાન** (અ. તૂફાન)વાવાઝોડું, વંટોળિયો, અતિ વૃષ્ટિ, મસ્તી, હુલડ. **તોશાખાનું** (ફા. તોશફ્ખાના) સરકારી તિજોરી. **તોહમત** (અ. તુહ્મત)આરોપ, આળ.

દખલ (અ. દખ્લ) વચ્ચે પડવુ તે, અટકાવ. **દફન** (અ. દફ્ન) દાટવુ તે. **દરખાસ્ત** (ફા. દર્ખાસ્ત) અરજ, હુકમનામુ બજાવવાને કરેલી અરજ. **દરગાહ** (ફા. દર્ગાહ) રોજો, મોટા માણસનુ સ્થાન. **દરગુજર** (ફા. દર્ગુજર) માફ કરવુ **દરજ્જો** (અ. દરજા) અધિકાર. **દરદ** (ફા. દર્દ) રોગ **દરબાર** (ફા. દર્બાર) રાજ્યકચેરી, રાજા. **દરમાયો** (ફા. દર્માહા) મહીનાનો પગાર. **દરમિયાન** (ફા. દર્મિયાન) વચ્ચે. **દરવાજો** (ફા દર્વાજા) બારણું. **દરવાન** (ફા. દર્બાન) દ્વારપાળ. **દરવેશ** (ફા દર્વેશ) ફકીર. **દરીઆફ્ત** (ફા. દર્યાફ્ત) કારણ સાથે મનમા નક્કી કરવું તે, વિચાર. **દરિયો** (ફા. દર્યા) સમુદ્ર. **દલાલ** (અ. દલ્લાલ) લેનાર દેનાર વચ્ચે સાટું કરાવનાર. **દલીલ** (અ.) કારણ. **દસ્કત** (ફા. દસ્ત= હાથ+અ. ખત=લખાણ) પોતાના હાથના અક્ષર. **દસ્તબસ્તા** (ફા.)

અદબસર. **દસ્તુર** (ફા. દસ્તૂર) પારસીઓમાં જે ગોરનું કામ કરે છે તે. **દાખલ** (અ. દાખિલ) હાજર થયેલું, નોંધેલું. **દારોગો** (તુર્કી. દારોગા) મુખી, વડો. **દાવો** (અ. દઅ્‌વા) હક, ફરિયાદ. **દિગર, દીગર** (ફા.) બીજું. **દિલ** (ફા.) મન, ખાએશ, ચાહેના. **દિલગીર** (ફા. દિલ્ગીર) શોકાતુર. **દિલસોજ** (ફા. દિલ્સોજ) કોઇનુ દુઃખ જોઇ મનમાં બળનાર. **દિલાવર** (ફા.)મોટા મનવાળો. **દિલાસો** (ફા. દિલાસા) મનને ધીરજ આપવી તે, આશા. **દિલોજાન** (ફા.) પ્રાણપ્રિય. **દીન** (અ.) મુસલમાની ધર્મ. **દીબાચો** (ફા. દીબાચા) પ્રસ્તાવના, ઉપોદ્ઘાત. **દીવાન** (ફા.) મુખ્ય પ્રધાન. **દીવાને આમ** (અ. દીવાનિ આમ) સાધારણ લોકની સભા. **દીવાને ખાસ** (અ. દીવાનિ ખાસ) અમીર લોકની સભા. **દીવાનો** (ફા. દીવાના) ગાંડો, ઘેલો. **દુઆ** (અ.) આશીર્વાદ. **કદુઆ**=શાપ. **દુનિયા** (અ. દુન્યા) જગત્. **દુરસ્ત** (ફા. દુરૂસ્ત) બરાબર, ઠીક. **દુશ્મન** (ફા.) શત્રુ. **દુશાલો** (ફા. દુશાલા) બેવડી શાલ. **દુરબીન** (ફા. દૂર્બીન) દુરની વસ્તુ દેખાડનાર યંત્ર. **દૂરંદેશ** (ફા.) ભાવીનો પ્રથમ વિચાર કરવો તે. **દેદાર** (ફા. દીદાર) ચહેરો, ઢગ. **દોજખ** (ફા.) નરક. **દોલત** (અ. દવ્‌લત). **દોલતજ્યાદા**—આ શબ્દ દોલત વધો એ અર્થમા વપરાય છે. **દંગો** (ફા. દંગા) હુલ્લડ.

નકલ (અ. નકલ) નમુનો. **નકશો** (અ. નક્‌શા). **નકો** (અ. નિકાહ) ગાંધર્વ વિવાહ. **નખરાં** (ફા. નખ્રા) ચાળા, હાવભાવ. **નગદ** (અ. નક્‌દ) રોકડ. **નગીન** (ફા.) જવાહીર, શોભાયમાન. **નજરાણું** (ફા. નજ્‌રાના) ભેટ. **નમુનો** (ફા. નમૂના) માસલો, જાત. **નવાજેશ** (ફા. નવાજિશ) મહેરબાની. **નવાબ** (અ. નવ્વાબ) સુબો. **નસીઅત** (અ. નસીહત)

સજા, શિખામણ, ઠપકો. **નાખુદા** (ફા.) વહાણ ચલાવનાર, ટંડેલ. **નાજર** (અ. નાજિર) અદાલતનો એક અમલદાર. **નાદાર** (ફા.) ગરીબ, દેવાળિયો. **નાપાક** (ફા.) અપવિત્ર. **નાફરમાની** (ફા. નાફર્માની) હુકમ ન માનવો તે, અવજ્ઞા. **નામદાર** (ફા.) પ્રખ્યાત. **નાયબ** (અ. નાઇબ) અધિકારમાં બીજી પદવીનો. **નાસીપાસ** (ફા. નાસિપાસ) નાઉમેદ, નિરાશ. **નિમક** (ફા. નમક) મીઠું. **નિમકહરામ**=કૃતઘ્ન. **નિમકહલાલ**=કૃતજ્ઞ. **નિમાજ** (અ. નમાજ) બંદગી. **નીઘા** (ફા. નિગાહ) નજર. **નીઘેદારી**=દેખરેખ, ઉપરીપણું. **નીમ** (ફા. નીમા) અર્ધો. **નીરખ** (ફા. નિર્ખ) ભાવ. **નીસબત** (અ. નિસ્બત) સબંધ. **નુકતો** (અ. નુકતા) નવો મુદ્દો, ગુહ્યાર્થ લખાણ. **નુકસાન** (અ.) તોટો, હાનિ, બગાડ. **નૂર** (અ.) તેજ. **નૂરચશમ**=આંખનુ તેજ. **નૂરજહાં**=દુનિયાનું તેજ. **નેક** (ફા.) પ્રમાણિક, ઈમાનદાર, સજ્જન. **નેજા** (ફા.) વાવટો.

પરગણું (ફા. પર્ગના) તાલુકો. **પરવરદેગાર** (ફા. પર્વર્દિગાર) પ્રાણી માત્રને પૂરૂ પાડનાર દુનિયાનો માલિક. **પરવરશી** (ફા. પર્વરિશી) પાલણપોષણ કરવુ તે. **પરવા** (ફા. પર્વા, પર્વાહ) દરકાર. **પરવાનગી** (ફા. પર્વાન્ગી) રજા, છૂટ. **પરવાનો** (ફા. પર્વાના) રજા ચિઠ્ઠી. **પરાગંદા** (ફા.) જતો રહેલો. **પલીત** (ફા. પલીદ) ભૂત, પ્રેત. **પાયગા** (ફા.) ઘોડેસ્વારનો સમુદાય. **પાયતખ્ત** (ફા.) રાજ્યધાની, રાજગાદી. **પાયમાલ** (ફા.) નાશ પામેલુ. **પૂલ** (ફા. પુલ). **પેગામ** (ફા. પયૂગામ) સદેશો, ખબર. **પેગબર** (ફા. પયૂગબર) ઈશ્વરને ત્યાંથી પેગામ લાવનાર. **પેસ્તર** (ફા. પેસ્તર) અગાઉ, પહેલા. **પોતું** (ફા.) ગામમાંથી વસુલ આવેલુ નાણું સરકાર તિજોરીમા મોકલવાને તૈયાર કરેલી થેલી

ફક્ત (અ. ફકત) માત્ર. **ફકરો** (અ. ફિક્રા) ગ્રંથમાનુ એટાદું

જુદું પાડેલું વાક્ય પ્રસંગે ઉપયોગમાં લેવું તે. **ફના** (અ.) પાયમાલ. **ફરજંદ** (ફા. ફર્જંદ) સંતાન, સંતતિ. **ફરદ** (અ. ફર્દ) જોટામાંનું એક. **ફરદોસ** (અ. ફ઼િર્દવ્સ) સ્વર્ગ. **ફરમાન** (ફા. ફર્માન) હુકમ, આજ્ઞા. **ફરમાશ** (ફા. ફર્માઇશ) ભલામણ, સિફારસ. **ફર્શબંધી** (અ. ફા. ફર્શબંદી) પત્થર બેસાડેલી જમીન. **ફરાસ** (અ. ફર્રાશ) સાફસુફ વગેરે કરનાર ચાકર. **ફરીઆદ** (ફા. ફર્યાદ) અરજી. **ફરેબ** (ફા.) દગો, ભૂલથાપ. **ફરેસ્તો** (ફા. ફ઼િરિશ્તા) દેવના દૂત. **ફસલ** (અ. ફસ્લ) ધાન્યનો પાક, ઋતુ. **ફાજલ** (અ. ફાજિલ) વધેલું, નિરૂપયોગી. **ફારગતી** (અ. ફારિગ્ખતી) બંધનમાંથી છૂટું થવાનો લેખ **ફારેગ** (અ. ફારિગ) મોકળું થયેલું, છૂટું પડેલુ. **ફિદા** (અ.) પ્રસન્ન. **ફિસાદ** (અ. ફસાદ) બંડ. **ફીદવી** (ફા. ફ઼િદ્વી) સેવક. **ફુરજો** (અ. ફુર્જા) દરિઆઇ માલપર જકાત લેવાનું ઠેકાણું, ડક્કો. **ફુરસદ** (અ. ફુર્સત) નવરાશ. **ફેરિસ્ત** (અ. ફ઼િહ્રિસ્ત) યાદી, ટીપ

બકાલ (અ. બક્કાલ) જેમ તેમ કરી દુકાન માડી બેઠેલો વાણિયો, ખરચવે ચીકણો. **બક્ષી** (ફા. બખ્શી) ફોજનો સરદાર, ફોજના માણસોને પગાર આપનારો. **બક્ષીસ** (ફા. બખ્શિશ) ઇનામ **બખીલ** (અ.) કંજુસ. **બરકત** (અ.) ફાયદો. **બરખાસ** (ફા. બર્ખાસ્ત) રજા થઇ હોય તેવુ. **બરતરફ** (ફા. બર્તરફ) નોકરીમાથી કાઢી મૂકેલુ **બરદાસ** (ફા. બર્દાસ્ત) સભાળ, પરોણાચાકરી. **બરબાદ** (ફા બર્બાદ) રદ, નાશ કરેલુ. **બલકે** (ફા બલ્કે) વિશેષ **બલા** (અ) ભૂત, ચેટક, વગેરે, આફત **બહાર** (ફા.) ખીલી રહેવુ તે. **બાગવાન** (ફા. બાગ્બાન) માળી. **બાગાયત** (ફા બાગાત) ફુવેતર જમીન **બાજુ** (ફા. બાજૂ) કોર, તરફ. **બાતેન** (અ. બાતિન) ગુપ્ત **બામદાદ** (ફા. બામ્દાદ)

વહાણું, મોર. **બારગીર** (ફા. બાર્ગીર) ઘોડેસ્વાર લડવૈયો. **બાર-નિસી** (ફા. બારાનવીસી) કાગળપત્રો નોંધવાનું કામ, ને તે કામ કરનાર બારનિસ કહેવાય. **બિયાબાન** (ફા.) જંગલ. **બિરાદર** (ફા.) દોસ્ત. **બીન** (અ. બિન) દીકરો. **બુજરગ** (ફા. બુઝુર્ગ) ઘરડો. **બુનીઆત** (ફા. બુન્યાદ) ખાનદાન, કુલીન. **બુલાખ** (અ. બુલાક) બે નસકોરાંની વચ્ચેના પડદામાનું કાણું તે. **બેજાર** (ફા.) હેરાન. **બેત** (ફા. બયૂત) કવિતાની કડી. **બેલદાર** (ફા.) મજૂર, કુહાડાવાળો. **બેહજુર** (ફા. બહુજૂર) બેની હાજરીમાં. **બેહતર** (અ. બહૂતર) વધારે સારૂ. **બેહેસ્ત નશીન** (ફા. બહિશ્ત= સ્વર્ગ+નિશીન=વાસી) સ્વર્ગવાસી. **બંદગી** (ફા.) ઇશ્વરપ્રાર્થના, નિમાજ. **બંદેનવાઝ** (ફા. બંદા=ચાકર, સેવક, ફિદવી+નવાજ=મહેરબાની કરનાર) સેવકપર મહેરબાની કરનાર. **બ્યાન** (ફા. બયાન) હકીકત.

મકતબ (અ મક્તબ) નિશાળ. **મકસદ** (અ.) મતલબ, હેતુ. **મગદુર** (અ. મક્દૂર) શક્તિ, તાકાત. **મગરૂબ** (અ. મગ્રૂર) ગર્વિષ્ઠ, અભિમાની. **મજકુર** (અ. મજકૂર) વિષય, ઉપર લખેલુ તે. **મજહબ** (અ. મજ્હબ) ધર્મ. **મદ્રેસો** (અ. મદ્રસા) નિશાળ. **મનસુબો** (અ મન્સૂબા) ઇરાદો, ઇચ્છા. **મરતબો** (અ. મર્તબા) પદવી, દરજ્જો, મોભો. **મરહુમ** (અ. મર્હૂમ) સ્વર્ગવાસી. **મશ-ગૂલ** (અ મશ્ગૂલ) કામમાં ગેકાયલુ. **મશહૂર** (અ મશ્હૂર) જાહેર. **મસલહત** (અ. મસ્લિહત) વિચાર. **મસીદ** (અ. મસ્જિદ) મુસલમાન લોકોને નિમાજ પઢવાને બાંધેલી જગો. **માજી** (અ.) પહેલાના **માદા** (ફા.) પક્ષીમા સ્ત્રીજાત. **મામલત** (અ. મુઆ-મલત) પરગણાના ગામોનુ વસુલ ઉઘરાવવુ. **મામૂલ** (અ. મઅ મૂલ) ચાલતો આવેલો વહેવાર, શિરસ્તો **માલિક** (અ.) માલ-ધણી. **માસલો** (અ. ગમઅલા) નમુનો. **મિજલસ** (અ. મજિ-

લસ) સભા,. મંડળી. **મિજાન** (અ. મીજાન) માપ. **મિસાલ** (અ. મિસ્લ) રીત, દૃષ્ટાંત. **મીનાકારી** (ફા.) કાચ જેવા પદાર્થ પર શોભીતું કરેલું કામ. **મીરજા** (ફા. મીર્જા) મુસલમાનોમાં એ નામનો એક ખિતાબ ઉંચા દરજ્જાવાળાને આપે છે તે. **મુકરદમ** (અ. મુકદ્દમ) ઉપરિ. **મુકરદમો** (અ. મુકદમા) કેસ. **મુખતીઆર** (ફા. મુખ્તાર) વકીલ. **મુખ્તેસર** (ફા. મુખ્તસર) સંક્ષિપ્ત. **મુજબ** (અ. મૂજિબ) પ્રમાણે. **મુજરો** (અ. મુજ્રા) સલામ. **મુદ્દો** (અ. મુદ્દઆ) પત્તો, પાયો. **મુનશી** (અ. મુન્શી) ફારસી, અરબી, ઉરદુ શિખવનારો. **મુનસફ** (અ. મુન્સિફ) જિલ્લા જજજના હાથ નીચેનો દિવાની કામનો ઇન્સાફ કરનાર અમલદાર. **મુફલીસ** (અ. મુફ્લિસ) ગરીબ. **મુલાયમ** (અ. મુલાઇમ) નરમ, કુમળું, સુંવાળું ને પોચુ. **મુલકી** (અ.) મુલક સંબંધી, જમાબંદીને લગતું. **મુલ્લાં** (અ. મુલ્લા) વહોરાઓમાં ધર્મ સમજાવનાર. **મુસદ્દી** (અ મુત્સદ્દી) જુગતીસર સારી ઇબારત લખનાર. **મુસલમાન** (અ. મુસલ્માન). **મૂજી** (અ.) દુઃખ દેનાર. **મેતાબ** (ફા. મહ્તાબ) ચંદ્ર. **મેહેરાબ** (અ. મિહરાબ) કમાનનો આકાર. **મેહેસુલ** (અ. મહ્સૂલ) જમીન વગેરે ઉપરના કરો. **મૈયત** (અ. મૈઇત) મરણ. **મોઆજમ** (અ. મુઅજ્જમ) માનવંત, ઉત્તમ. **મોકુફ** (અ. મવ્કૂફ) બંધ. **મોઘમ** (અ. મુબ્હમ) સંકેતમાં બતાવ્યું હોય તેવું. **મોજુદ** (અ. મવ્જૂદ) હાજર, તૈયાર. **મોંબદલો** (સ. મુખપરથી મોં+અ. બદલો=ફેરફાર) એકને નામેથી બીજાને નામે ચડાવવું. **મોરચો** (ફા. મોર્ચા) કોટ અથવા બુરજ ઉપર જ્યાં તોપ ગોઠવવામાં આવે છે તે. **મોલવી** (અ. મવ્લવી) મુસલમાની સરેહ (શાસ્ત્રાર્થ) જાણનાર. **મોસલ** (અ. મુહસ્સિલ) સરકારના હુકમથી તેડવા આવેલો ને તાકીદ કરનારો. **મોહોરૂં** (ફા. મુહરા) રૂપ—ગુણ—ચાતુરીમાં

આગળ પડતું. **મંજલ** (અ. મજિલ) એક ચોકસ વખતમાં જે અંતર કપાય તે.

યા (ફા.) અથવા. **યાદદાસ્ત** (ફા. યાદદાશ્ત) યાદ રાખ વાની શક્તિ, ટિપ્પણ. **યાને** (ફા.) અથવા.

રફુ (અ. રફૂ) તુણવું. **રમળ** (અ. રમ્લ) પાસા નાખીને ભવિષ્ય જોવાની વિદ્યા. **રવાદારગી** (ફા.) છુપી દલાલી કાઢવી તે. **રવાનગી** (ફા.) વિદાયગીરી. **રાસ્ત** (ફા.) સત્ય. **રાહ** (ફા.) રસ્તો, ઢાળ, વાટ. **રાહદારી** (ફા.) માલ એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે લઇ જવાની રજાચિઠ્ઠી. **રૂખસદ** (અ. રૂખ્સત) રજા, બરતરફી. **રૂશ્વત** (અ.) લાંચ. **રૂબરૂ** (ફા.) સન્મુખ. **રૂમાલ** (ફા) મો લૂછવાનો કડકો. **રોનક** (ફા. રવ્નક) રચનાની શોભા. **રોબ** (અ રૂઅબ) ભભકો, ડર. **રોશનાઇ** (ફા. રોશ્નાઇ) ઘણા દીવાનો પ્રકાશ

લબ્ઝ (ફા.) શબ્દ. **લવાદ** (અ. લવાજ) પંચ, મધ્યસ્થ **લહેજત** (અ. લજ્જત) અંદરની ખુબી, રસ. **લાજમ** (અ લાજિમ) લાયક. **લેબાસ** (અ લિબાસ) પોશાક.

વક્કર (અ. વક્ર) ભારબોજ **વફાદાર** (અ. વફા+ફા. દાર) વિશ્વાસુ. **વલદે** (અ. વલદિ) દીકરો. **વસીયત** (અ.) વારસો. **વસુલ** (અ. વુસૂલ) જમે. **વાયજ** (અ. વાઇજ) ધર્મસબંધી મોઢેથી કરેલુ ભાષણ. **વાલી** (અ.) રક્ષક. **વિલાયત** (અ.) જન્મભૂમિ, અંગ્રેજોનુ વતન

શરમંદગી (ફા. શર્મિંદગી) શરમ. **શરાબ** (અ.) દારૂ. **શરીક** (અ.) સાથી. **શરે** (અ. શરઅ) મુસલમાની કાયદો. **શાદી** (ફા.) લગ્ન. **શાબાશ** (ફા.) ધન્ય' **શામેલ** (અ. શામિલ) જોડે હોય તે. **શાહેદ** (અ. શાહિદ) સાક્ષી. **શુકર** (અ. શુક્ર) ઇશ્વરનો ઉપકાર માનવો, ભાગ્ય. **શેતાન** (અ. શયૂતાન) રાક્ષસ,

ભૂત, જીન, ખવીસ, તર્કટી માણસ. **શહેજોરી** (ફા. શહજોરી) મોટું જોર. **શહેનશાહ** (ફા. શહનશાહ) મોટા રાજા, ચક્રવર્તી. **શોખ** (ફા. શવૂક) મોજમઝા. **શોર** (ફા.) ઘોંઘાટ, બૂમ.

સખાવત (અ.) ઉદારતા. **સખી** (અ.) ઉદાર. **સગીર** (અ.) નાની. **સતારો, સિતારો** (ફા. સિતારા) ગ્રહ, નસીબ. **સદર** (અ. સદ્ર) સૌથી મોટું, ઉંચા દરજ્જાનું. **સદરહુ** (અ. સદ્રહુ) ઉપરનો. **સદી** (અ. સદી) ૧૦૦ વર્ષ, સૈકો. **સનંદ** (અ. સનદ) પટો, લેખ. **સપારસ** (ફા. સુપારિશ) ભલામણ. **સફેત** (ફા. સફેદ) ચળકતું ધોળું. **સબબ** (અ.) હેતુ, કારણ **સરનશીન** (ફા. સર્નિશીન) પ્રમુખ, વડો. **સરા** (ફા. સરાહ) ધર્મશાળા **સરાફ** (અ. સર્રાફ) નાણાવટી. **સરિયામ** (અ. શારિઆમ) ધોરી, જાહેર. **સલતનત** (અ સલ્તનત) સુલતાની, બાદશાહી. **સલામત** (અ) ક્ષેમ, હૈયાત **સલામતી** (અ.) હથિયાર નમાવી સલામ આપવી તે. **સલામી** (અ.) ગરાસિયા વગેરે માલિકને પોતાની જમીનપર વીઘોટી નહિ, પણ જે થોડો કર સરકારને ભરવો પડે છે તે. **સલુક** (અ. સુલૂક) સલાહ. **સાઈસ** (ફા.) ખાસદાર. **સાદર** (અ. સાદિર) નીકળનાર. **સાન** (અ. શાન) ડહાપણ. **સાયર** (અ.) માલ ઉપરનો કર **સાલસ** (અ. સલીસ) ભલો, નિષ્કપટી. **સાહેબ** (અ. સાહિબ) ધણી. **સિરબંદી** (ફા. સિબંદી) મુખ્ય રાજાને ખડીઆ રાજાએ જે લશ્કર પૂરૂ પાડવુ તે. **સિલેદાર** (ફા. સલાહદાર) ઘોડેસ્વાર સિપાઇ. ઘોડાનો ખરચ તેને માથે હોય છે. **સીરસ્તેદાર** (ફા. સરિશ્તેદાર) કચેરીનો એક અધિકારી—જે અરજીઓ વાંચવા સમજવાનુ વગેરે કામ કરે છે તે. **સુકાન** (અ. સુક્કાન) જેને મરડવાથી વહાણની દિશા બદલી શકાય છે તે લાકડું. **સુન્નત** (અ.) મુસલમાન થવાનો

એક સરકાર. **સુરખી** (ફા. સુર્ખી) લાલાશ. **સુલતાન** (અ. સુલ્તાન) બાદશાહ. **સોગન** (ફા. સોગદ) કસમ. **સોદો** (ફા. સવૂદા) માલ **સોદાગર** (ફા. સવૂદાગર) ઉંચા માલનો ધધો કરનાર, વેપારી.

હકીમ (અ.) વૈદ. **હકૂમત** (અ. હુકૂમત) અમલ, સત્તા. **હજ** (અ. હજ્જ) મુસલમાનો મક્કાની જે જાત્રા કરે છે તે. **હજરત** (અ. હજ્રત) મુસલમાનોમાં ઉંચા દરજ્જાવાળાને એ માનવાચક શબ્દથી બોલાવે છે. **હજીરો** (અ. હજીરા) કબર, રોજો, મિનારો. **હપતો** (ફા. હફતા) કિસ્ત, કાંધુ. **હમામ** (અ. હમ્માામ) નહાવુ. **હમાલ** (અ. હમ્માલ) પાલખી ઉચકનારો, ભોઇ. **હમેલ** (અ. હમ્મલ) ગર્ભ. **હરગીજ** (ફા. હર્ગિજ) કદી. **હરફ** (અ. હર્ફ) અક્ષર, શબ્દ. **હરરાજ** (અ હર્રાજ) લિલામ થયેલું. **હરામ** (અ. હરામ) વગર હકનું **હરીફ** (અ.) સામાવાળો, દુશ્મન. **હરોલ** (તુર્કી. હરાવલ) અગાડિ. **હલક** (અ. હલ્કા) અવાજ, સાદ, ગાનારનો કઠ. **હલકારો** (ફા. હર્કારા) કાસદ, સંદેશો લઇ જનાર. **હલાક** (અ) હેરાન **હલાલ** (અ.) વાજબી, વિધિથી પશુને કાપવુ તે. **હામી** (અ) જામીનગીરી. **હીકમત** (અ. હિકમત) યુક્તિ. **હિકાયત** (અ) વાત, કહાણી. **હીજરી** (અ. હિજ્રી) મહમદ પેગંબરને મક્કાથી મદીને નાસી જવુ પડયુ તે દિવસથી ગણાતો સન. (તા. ૧૬ જુલાઇ સને ૬૨૨.) **હુકમ** (અ. હુકમ) ફરમાન, આજ્ઞા. **હુજત** (અ. હુજ્જત) હઠ. **હુન્નર** (ફા. હુનર) કળા. **હેબક** (અ. હૈબત) બીકથી ચોકવુ તે. **હેવાન** (અ હયૂવાન) ઢોર. **હેવાલ** (અ અહ્વાલ) હકીકત. **હોજ** (અ. હવૂજ) પાણીની મોટી ટાકી. **હોદ્દો** (અ. ઉહ્દા) પદવી. હોશિયાર (ફા. હોસ્યાર) પ્રવીણ, ખબરદાર. **હંગામી** (ફા) કામ હોય તેટલા દિવસ રાખેલ નોકર. **હંમેશા** (ફા હમેશા) નિત્ય. **હાંસલ** (અ. હાસિલ) પ્રાપ્ત, ફાયદો.

સમાપ્ત.

શાળામાં ખાસ ઉપયોગી થઈ પડેલાં પુસ્તકો.

૧. સરલ દેશી નામાની પદ્ધતિ—આ ૨૬ મી. કુલ ૭૭,૦૦૦ **ટેક્સ્ટ બુક છે.** ૨૫ મી આવૃત્તિથી **ગ્રામ્યશાળા** ર **નામું, નામાના વિચારવા યોગ્ય સમજુતી સહિત પ્ર** વગેરે વગેરે ઉમેરવામા આવ્યુ છે નામુ શીખવામા આ એક ઘણા **ઉપયોગી પુસ્તક** નીવડયુ છે. કિમ્મત ૩॥ આના.

૨. શાહકૃત સરલ સુખગણિત—આ. ત્રીજી કુલ પ્રત ૭૦ (બાળવર્ગથી ધો. ૫ સુધી માટે એકજ બુક, કિમ્મત એક આને ઘણે ઠેકાણે ટેક્સ્ટ બુક તરીકે ચાલે છે. ટુક મુદતમા એની ચે આવૃત્તિ છપાય છે

૩ **સરલ ગુજરાતી બાળવ્યાકરણ**—આ ૧૭ મી. કુલ ૨૮,૦૦૦. આ આવૃત્તિની રચના નવા સુધારેલા ધોરણો અનુ કરવામા આવી છે. ઘણે ઠેકાણે ટેક્સ્ટ બુક તરીકે ચાલે છે. **સમજ-પૂર્વક** વાક્યપૃથક્કરણ ને પદચ્છેદ શિખવવાને આ એક અત્યુત્તમ સાધન નીવડયુ છે કિમ્મત ૪ આના.

૪ **સરલ વ્યુત્પત્તિ જ્ઞાનપ્રકાશ**—રચના નવા સુધારેલા ધોરણો અનુસાર કરવામા આવી છે. કિમ્મત ૪ આના

૫. કિન્ડર્ગાર્ટન ને પદાર્થપાઠ ભાગ ૧ લો—આ ૬ ઠ્ઠી કુલ પ્રત ૧૦,૦૦૦ ધોરણ ૨-૧-બાળ માટે. કિમ્મત ના આના.

૬ **કિન્ડર્ગાર્ટન ને પદાર્થપાઠ ભાગ ૨ જો**—આ. ૪ થી. કુલ પ્રત ૭,૦૦૦. ધોરણ ૩-૪-૫-૬ માટે કિમ્મત ૪ આના.

૭. **ગુજરાતપ્રાંતની ભૂગોળવિદ્યા**—આ ૪ થી કુલ પ્રત ૮,૦૦૦ કાઠિયાવાડ એજન્સિની નિશાળો માટે બનાવેલ છે. કિ ૧ આનો.

કમિશન—સામટી નકલમા ૨૫ ટકા, પોષ્ટેજ તથા વી પી. ખર્ચ મગાવનારને શિર છે. કિન્ડર્ગાર્ટન ને પદાર્થપાઠમા ૧૨॥ ટકા.

મુખ્ય એજન્ટ—અમદાવાદ મેસર્સ ચીમનલાલ ચુનીલાલની કપની, **રાજકોટ** બુકસેલર બાર્ડેચર મેઘજી અથવા જાણીતા બુકસે લરોને ત્યાથી મળી શકશે.

પ્રેમચદ કરમચદ શાહ.

ડેપ્યુટિ એજ્યુ ઇન્સ્પેક્ટર, **ગોંડળ** (કાઠિયાવાડ.)